

41. ჯვაროსნული ლაშქრობები მიზეზები, I-IV ლაშქრობები და მათი შედეგები – გვ. 2
42. V-VIII ლაშქრობები. **ლაშქრობათა შედეგები**, სარაინდო ორდენები – გვ. 4
43. **დიდი სკიზმა; ალექსი I კომნინოსის მოღვაწეობა ბიზანტიაში** - გვ. 7
44. დავით აღმაშენებელი და მისი მემკვიდრეები - გვ. 9
45. თამარ მეფის მოღვაწეობა - გვ.13
46. **საქალაქო ცხოვრება შუა საუკუნეების ევროპაში** - გვ.15
47. **ინგლისი უილიამ და მპერობელის დროს** - გვ.16
48. „თავისუფლების დიდი ქარტია“. პარლამენტის ჩამოყალიბება ინგლისში - გვ.18
- 49.
50. განათლება და სავლეთ ევროპაში: **სკოლები** და უნივერსიტეტების წარმოქმნა - გვ.18
- 51.**
52. მონღოლთა და პყრობები და სახელმწიფოები (ჩინგიზ ყაენი, ბათო ყაენი) - გვ.20
53. საქართველო XIII საუკუნეში, მონღოლთა ბატონობის ხანა - გვ. 22
54. გიორგი ბრწყინვალე, თემურ-ლენგის ლაშქრობები - გვ. 24
55. ოსმალთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბება (ორჰანი, მურად I, ბაიაზიდ I, მეჰმედ II). პალელოგოსები და ბიზანტიის დაცემა - გვ. 27
56. საქართველო XV საუკუნეში. საქართველოს სამეფოს დაშლა - გვ. 29
- 57. ჰუმანიზმი და აღორძინება** - გვ. 30
58. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები XV-XVII საუკუნეებში და მისი შედეგები - გვ. 32
59. რეფორმაცია და კონტრრეფორმაცია საღვთო რომის იმპერიაში - გვ. 36
- 60.
61. რელიგიური ომები საფრანგეთში XVI საუკუნეში - გვ. 38
62. რეფორმაცია ინგლისში; ელიზაბეთ I - გვ. 39
63. ნიდერლანდების რევოლუცია - გვ. 41
64. ოცდაათწლიანი ომი ევროპაში (1618-1648) - გვ. 42
65. მოსკოვის სამთავროს გაძლიერება XIV-XVI საუკუნეებში; **ივანე III**, ივანე IV - გვ. 44
66. ოსმალთა და პყრობები და ბრძოლა ოსმალური ექსპანსიის წინააღმდეგ XVI-XVII საუკუნეებში - გვ. 46
67. სეფიანთა ირანის ჩამოყალიბება; აბას I - გვ. 48
68. საქართველო XVI ს-ში. ბრძოლა ოსმალეთისა და სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ - გვ. 49
69. საქართველო XVII ს-ში. ბრძოლა ოსმალეთისა და სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ - გვ. 51
70. ინგლისი XVII საუკუნეში: რევოლუცია და სამოქალაქო ომი - გვ. 54
71. აბსოლუტიზმი საფრანგეთში (ლუი XIII, რიშელიე, ლუი XIV) - გვ. 56
72. პეტრე I; რეფორმები; საშინაო და საგარეო პოლიტიკა - გვ. 59
73. ვახტანგ VI-ის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა - გვ. 61
74. საქართველო XVIII საუკუნის II ნახევარში. ერეკლე II - გვ. 63
75. ჩრდილოეთ ამერიკის კოლონიზაცია - გვ. 67
76. დამოუკიდებლობისათვის ომი და აშშ-ს ჩამოყალიბება - გვ. 68
77. განმანათლებლობა და საფრანგეთის ძველი რეჟიმის კრიზისი - გვ. 70
78. საფრანგეთის „დიდი რევოლუცია“ 1789-1792 წლებში - გვ. 73
79. საფრანგეთის პირველი რესპუბლიკა 1972-1799 წლებში - გვ. 75
80. ნაპოლეონის ომები და ღონისძიებები 1799-1807 წლებში - გვ. 77
81. ნაპოლეონის ომები 1808-1815 წლებში. ვენის კონგრესი - გვ. 79

გ41. ჯვაროსნული ლაშქრობები მიზეზები, I-IV ლაშქრობები და მათი შედეგები

XI საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს თურქ-სელჩუკებმა ბიზანტიის იმპერიას მცირე აზიის ყველა სამფლობელო წაართვა. ქ. ნიკეას აღების შემდეგ თურქებს კონსტანტინეპოლამდე ბოსფორის სრუტელა აშორებდათ. ბიზანტიის იმპერატორმა ალექსი I-მა დასახმარებლად რომის პაპს მიმართა. პაპი ურბან II დაეთანხმა ამ თხოვნას. მან 1095 წლის ნოემბრში ქ. კლერმონში საეკლესიო კრებაზე ისტორიული სიტყვა წარმოთქვა და ევროპელ მეფე-მთავრებს „წმინდა მიწის“ გასათავისუფლებლად ჯვაროსნული ლაშქრობისკენ მოუწოდა. ურბან II-ის სიტყვებით, ამ ლაშქრობის მიზანი აღმოსავლეთში მცხოვრები ქრისტიანების დახმარება და ქრისტეს საფლავის (ქ. იერუსალიმში) თურქ-სელჩუკებისგან გათავისუფლება იყო. ლაშქრობის მონაწილეებს ის სიცოცხლის შემთხვევაში მიწიერ სამოთხეს — იერუსალიმს დაპირდა, ხოლო გარდაცვლილებს — ზეციურ სამოთხეს.

ჯვაროსნული ლაშქრობები ბევრი მიზეზით იყო გამოწვეული:

ა) მიმდინარეობდა დაპირისპირება რომის პაპებსა და გერმანიის მეფეებს შორის. რომის პაპებს ევროპის ქვეყნებისგან მხარდაჭერის მიღება და საერთაშორისო ავტორიტეტის გამყარება სურდათ;

ბ) რომის პაპებს ბიზანტიაში და თურქ-სელჩუკების მიერ დაპყრობილ ტერიტორიებზე მცხოვრები ქრისტიანი მოსახლეობის, ახალი ქვეყნების და მიწების დაქვემდებარება სურდათ;

გ) ევროპაში უამრავი დარიბი რაინდი იყო. ევროპელი ფეოდალები საკუთარ მიწებს სამემკვიდრეოდ მხოლოდ უფროს ვაჟებს აძლევდნენ, რათა მამული არ დანაწევრებულიყო. დანარჩენი ვაჟების ხვედრი ან სამონასტრო ცხოვრება იყო, ან რაინდობა. იმ დროის რაინდების უმრავლესობა უმიწაწყლო იყო და თავის შრომას, ხმალს ყიდდა. ისინი ძირითადად სხვადასხვა მეფე- მთავრებს ემსახურებოდნენ, როგორც დაქირავებული მეომრები და ევროპის შუაგულში გაჩაღებულ შინაომებში მონაწილეობდნენ.

დ) ლაშქრობით დაინტერესებულები იყვნენ ევროპის მონარქები, რომელთათვის ქრისტეს სახელით ომში მონაწილეობა დიდი ავტორიტეტის მომტანი იყო.

ე) ეს ლაშქრობა დაბალი ფენის წარმომადგენლებისთვისაც არანაკლებ მიმზიდველი იყო. გლეხობა მძიმე მდგომარეობაში იყო ჩავარდნილი. მათთვის აღმოსავლეთში ჯარისკაცად წასვლა ქონების დაგროვების შესაძლებლობა იყო;

ვ) ეს ლაშქრობა მნიშვნელოვანი იყო ევროპის სავაჭრო ქალაქებისთვისაც — გენუისთვის, ვენეციისთვის... თურქ-სელჩუკთა დაპყრობებმა შეაფერხა ევროპის ვაჭრობა აღმოსავლეთთან — ირანთან, ინდოეთთან, ჩინეთთან. ამ ქალაქებს ხმელთაშუაზღვისპირეთის ვაჭრობაში გაძლიერებული თურქ-სელჩუკების სახით კონკურენტი გამოუჩნდა. მათ წინააღმდეგ გალაშქრება კი მათ დაასუსტებდა;

პაპის მოწოდებას ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის სახელოვანი რაინდები — ჰერცოგი გოტფრიდ ბულონელი და მისი ძმა ბალდუინი, გრაფი რაიმონდ ტულუზელი, აპულიის, კალაბრიისა და სიცილიის ჰერცოგის შვილი ბოემუნდ ტარანტელი, ინგლისის მეფის ძმა ნორმანდიის ჰერცოგი რობერტი, საფრანგეთის მეფის ძმა ჰუგო და სხვები გამოეხმაურნენ.

სანამ რაინდები იკრიბებოდნენ, იერუსალიმისკენ ჯერ დარიბთა მრავალათასიანი ბრბო წავიდა პიერ მწირის მეთაურობით, რომელსაც სჯეროდათ რომ ლმერთის ხელის წყალობით ისინი უბრძოლველად დაიკავებდნენ „წმინდა ქალაქს“. მათ არც სურსათი ჰერცონდათ და არც ფული ამიტომ გზაზე ყველაფერს ძარცვავდნენ, რის გამოც აღმოსავლეთ ევროპაშივე მათი ნაწილი ამოახოცეს. დარჩენილნი მცირე აზიაში გადავიდნენ, თუმცა პირველივე ბრძოლაში თურქებმა გაანადგურეს და ბევრი მონებად აქციეს.

შემდეგ იერუსალიმის გასათავისუფლებლად 1096 წელსვე რაინდთა 4 ძირითადი არმია

დაიძრა, რომელშიც დაახლოებით 30 000 ქვეითი და 5000 ცხენოსანი იყო. ისინი 1097 წელს კონსტანტინოპოლში შეერთდნენ, დაემატათ 2000 ბიზანტიელი, გადალახეს ბოსფორი, გზაში დაამარცხეს რუმის სულთნის ლაშქარი და სირიაში შევიდნენ. 1097 წელს აიღეს ედესა, 1098 წელს ანტიოქია და იერუსალიმისკენ დაიძრნენ, რომელიც ეგვიპტის ფატიმიდების სახალიფოს საკუთრება იყო. 40 დღიანი ბრძოლის შემდეგ 1099 წლის 15 ივლისს ჯვაროსნები იერუსალიმში შეიჭრნენ და საშინელი ხოცა-ულეტა მოაწყვეს, რასაც 40000-მდე ადამიანი შეეწირა. მოგვიანებით ფატიმიდების ქალაქის დასაბრუნებლად წამოსული ლაშქარიც დაამარცხეს ჯვაროსნებმა და საკუთარი სახელმწიფოების შექმნა დაიწყეს.

ჯვაროსნებმა სირია-პალესტინაში დაარსეს 4 სახელმწიფო: იერუსალიმის სამეფო, ედესას საგრაფო, ანტიოქიის სამთავრო (დამფუძნებელი ბოემუნდ ტარანტელი) და ტრიპოლის საგრაფო (დამფუძნებელი რაიმონდ ტულუზელი). მათ შორის უმთავრესი იყო იერუსალიმის სამეფო, რომლის პირველი მეფედ გოტფრიდ ბულონელი გამოცხადდა.

სირია-მესოპოტამიის მუსლიმი მმართველები მტრულად შეხვდნენ ჯვაროსნებს და მათთან მუდმივ ომებს აწარმოებდნენ. 1144 წელს მოსულის ამირამ ედესის საგრაფო დაიპყრო. ჯვაროსნებმა მისი დაბრუნება ველარ მოახერხეს და დახმარება ევროპას თხოვეს. პაპის მოწოდებით ედესის დასაბრუნებლად მოეწყო II ჯვაროსნული ლაშქრობა (1147-1149 წწ.), რომელსაც საფრანგეთის მეფე ლუი VII და გერმანიის მეფე კონრად III ჩაუდგნენ სათავეში.

დიდი თავგადასავლებით, ხმელეთითა და ზღვით მგზავრობის შემდეგ იერუსალიმში ჩასულებს მოუმზადებლობის გამო სურსათ-სანოვაგე მალე ამოეწურათ, მეტოქის ძალები სულ უფრო იზრდებოდა, ამიტომ 4 დღის ბრძოლის შემდეგ მეფეები შინ უშედეგოდ გაბრუნდნენ.

1187 წელს სირიისა და ეგვიპტის მპყრობელმა სალადინმა (სალაჰ ად დინი) „იერუსალიმის სამეფოს“ წინააღმდეგ გაილაშქრა, ჰატინის ბრძოლაში (3-4 ივლისს) სასტიკად დაამარცხა ჯვაროსნები და მისი მეფე (გი დე ლუზინიანი) ტყვედ ჩაიგო. რამდენიმედღიანი ალყის შემდეგ, 2 ოქტომბერს სალადინს იერუსალიმი დანებდა თუმცა, ქრისტიანებისაგან განსხვავებით, მოსახლეობას სიცოცხლის გამოსყიდვის და წასვლის უფლება მისცა. იერუსალიმის სამეფო სრულად სალადინის ხელში აღმოჩნდა.

იერუსალიმის დაცემამ ევროპაში დიდი რეზონანსი გამოიწვია. იმ დროის ევროპის სამმა ყველაზე ძლიერმა მონარქმა — ინგლისის მეფე რიჩარდ I ლომგულმა, საფრანგეთის მეფე ფილიპ II-მ და საღვთო რომის იმპერატორმა ფრიდრიხ I ბარბაროსამ მონაწილეობა მიიღეს III ჯვაროსნულ ლაშქრობაში (1189-1192).

პირველად აღმოსავლეთში 1189 წელს ფრიდრიხ I გამოჩნდა. მან რუმის სასულთნოს დედაქალაქი იკონია აიღო, მაგრამ ანტიოქიისკენ მიმავალს გზაზე მცირე აზიის ჰატარა მდინარე სალეფის გადალახვისას დაიხრჩო. მისი არმიის დიდი ნაწილი სამშობლოში დაბრუნდა, ხოლო მცირე ნაწილი ინგლისელ და ფრანგ ჯვაროსნებს შეუერთდა. რიჩარდ I-ისა და ფილიპ II-ის ჯარები 1191 წლის ზაფხულში ქ. აკრასთან შეერთდნენ. მათ შეძლეს ამ ქალაქის აღება. თუმცა მალე მათ შორის უთანხმოება ჩამოვარდა (იერუსალიმის მეფის კანდიდატურის გამო) და ფილიპ II სამშობლოში დაბრუნდა. რიჩარდ I-მა მარტო განაგრძო ბრძოლა. მან ორ ბრძოლაში დაამარცხა სალადინის არმია (ერთ-ერთ ბრძოლაში გამოვლენილი ვაჟვაცობისთვის მას „ლომგული“ შეარქვეს) მაგრამ იცოდა, რომ ბრძოლის გასაგრძელებლად ძალა არ ეყოფოდა. ამიტომ სალადინთან დაზავება არჩია. 1192 წლის ზავის თანახმად იერუსალიმის სამეფო აღდგა ქალაქ იერუსალიმის გარეშე, ამიტომ მისი დედაქალაქი აკრაში უნდა ყოფილიყო. იერუსალიმი სალადინის ხელში რჩებოდა იმ პირობით, რომ ქრისტიან მლოცველებს და ვაჭრებს ამ ქალაქში შესვლა და გადადგილება თავისუფლად უნდა შეძლებოდათ.

1198 წელს რომის პაპად ინოკენტი III აირჩიეს. ახალმა პაპმა შეცვალა პაპის სტატუსი: თუ

აქამდე პაპები მოციქულ პეტრეს წარმომადგენლებად აცხადებდნენ, ამიერიდან პაპი დედამიწაზე იესო ქრისტეს ვიკარად გამოაცხადდა. ინოკენტიმ ისარგებლა საღვთო რომის ტახტზე 4 წლის ფრიდრიხ II-ის ასვლით და დროებით სიცილის სამეფოს მმართველი გახდა. გააფართოვა პაპის ოლქის მიწები და ხელს უწყობდა ტახტისთვის ომებს გერმანიაში.

ახალი პაპის მონდომებითა და ორგანიზებით გამოცხადდა IV ჯვაროსნული ლაშქრობა(1202-1204), რომელიც ეგვიპტის წინააღმდეგ უნდა ყოფილიყო მიმართული, რადგან იერუსალიმი მათ ეკავათ. ჯვაროსანთა გეგმით, ეგვიპტელებს თუ დამარცხებდა, ის მათ დაუთმობდა იერუსალიმს.

ჯვაროსნებმა ლაშქრობაში მონაწილეობა ვენეციის დოჟ ენრიკო დანდოლოს სთხოვეს, რომელსაც ლაშქრობისთვის საჭირო ფლოტი გააჩნდა. ქალაქის დოჟთან დადებული ხელშეკრულებით 85000 ვერცხლის მარკის სანაცვლოდ, ვენეცია გადაიყვანდა 4500 რაინდს, 9000 იარაღმტვირთველსა და 20000 ქვეითს გემებით ეგვიპტეში, თუმცა მარშრუტი შეიცვალა: ერთის მხრივ ვენეციელების გეგმის, მეორეს მხრივ კი ბიზანტიული პრინცის თხოვნით.

წლებით ადრე ბიზანტიის იმპერატორმა ისააკ I ანგელოსმა მისსავე ძმა ალექსი IV ჩამოაგდო, დააბრმავა და ციხეში გამოეკეტა. ალექსის ვაჟი (სახელით ასევე ისააკი) დახმარებას ევროპაში ჯვაროსნებს სთხოვდა. ვენეციელების გეგმით, ჯობდა ახლა ბიზანტიაში წასულიყვნენ, აღედგინათ სამართლიანობა და პრინცი ალექსი მათ გაუსტუმრებდა ვენეციის ვალს და შემდეგ წასულიყვნენ ეგვიპტეში. სარდლად შეირჩა ბონიფაციუს მონწყერატოს მარკვრაფი.

ვენეციელთა მოთხოვნით ჯვაროსნებმა აიღეს ადრიატიკის ზღვის ნაპირას მდებარე სავაჭრო ქალაქი ზადარი, რომელიც უნგრეთის მეფეს ემორჩილებოდა და ვენეციებს ვაჭრობაში მეკობრეობით ხელს უშლიდა. ამით აღშფოთებული ჯვაროსანთა ნაწილი უკან გაბრუნდა. ზადარის აღების შემდეგ ვენეციელებმა ჯვაროსნები ეგვიპტის ნაცვლად ბიზანტიაში ჩაიყვანეს. ვენეციელებს ხმელთაშუაზღვისპირეთში ძლიერი სავაჭრო კონკურენტის ჩამოცილება სურდათ და ჯვაროსნების ხელით მის განადგურებას აპირებდნენ.

1203 წელს ჯვაროსნებმა ალექსი I ბიზანტიიდან გააძევეს და კონსტანტინოპოლის ტახტი ძველ იმპერატორსა და მის ვაჟს გადასცეს და ლაშქრობის გასაგრძელებელი სახსრები მოითხოვეს. მამაშვილს უმძიმესი გადასახადების დაწესება მოუწიათ მოსახლეობისთვის ვალის გასასტუმრებლად. ამას ემატებოდა ერთის მხრივ ჯვაროსანთა მძარცველური საქმიანობა და მეორეს მხრივ ბერძნული მოსახლეობისა და „ლათინების“ ურთიერთზოზღლი. რამდენიმეთვიანი მოთმინების შემდეგ კონსტანტინეპოლის მოსახლეობა აჯანყდა, მამაშვილი დაამხო და ახალი იმპერატორი აირჩია ალექსი V დუკა. ჯვაროსნებმა მასაც თანხების გადახდა მოთხოვეს და უარი მიიღეს. ეს საბაბად გამოიყენეს და კონსტანტინეპოლზე შეტევა დაიწყეს. 1204 წლის 12 აპრილს მათ აიღეს კონსტანტინოპოლი და გაამარცვეს. შემდეგ კი ფლანდრიის გრაფი ბალდუინი აირჩიეს ახალ იმპერატორად. ასე შექმნეს ჯვაროსნებმა ე.წ. ბალკანეთზე „ლათინთა იმპერია“, რომელმაც 1261 წლამდე იარსება.

§42. V-VIII ჯვაროსნული ლაშქრობები. ლაშქრობათა შედევები, სარაინდო ორდენები.

რადგან იერუსალიმი მუსლიმებს დარჩათ, ინოკენტი III-მ ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობის მზადება წამოიწყო, თუმცა 1216 წელს მოკვდა და საქმე ჰონორიუს III-მ გააგრძელა. 1217 წელს დაიწყო V ჯვაროსნული ლაშქრობა (1217-1221), რომელშიც უნგრეთის მეფე ანდრაში, კარდინალი პელაგიუსი და „იერუსალიმის მეფე“ ჟან დე ბრიენი მონაწილეობდნენ. ჯამში 32 000 კაცი წავიდა. ისინი სირიაში შეიჭრნენ და მძიმე ბრძოლების შემდეგ მუსლიმებთან აპირებდნენ ხელშეკრულების გაფორმებას, რომლის თანახმადაც იერუსალიმი მათ შორის გაიყოფოდა

სიწმინდეების მიხედვით, მაგრამ ამ იდეას მხარი არ დაუჭირა პელაგიუსმა, თანაც უნგრეთის მეფე დაავადა და უკან წამოვიდა. 1218 წლიდან სარდალი პელაგიუსი გახდა, რომლის ლიდერობით საომარი მოქმედებები ჯვაროსნებმა ეგვიპტეში გადაიტანეს სადაც ქალაქი დამიეტა აიღეს, მაგრამ წარმატება ვეღარ განავითარეს პელაგიუსის არაგონივრული ნაბიჯების გამო, დამარცხდნენ და თავისუფლად წამოსვლის სანაცვლოდ დამიეტაც დატოვეს.

VI ჯვაროსნულ ლაშქრობას (1228-1229) სათავეში ჩაუდგა რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორი ფრიდრიხ II ჰოჰენშტაუფენი, რომელიც დაქორწინებული იყო იერუსალიმის ნომინალური მეფის ასულზე და მის ტახტზე ჰქონდა პრეტენზია.

1227 წელს რომის პაპი გრიგოლ IX გახდა. ფრიდრიხ II და მისი არმია იტალიის ქალაქ ბრინდიზიდან აკოში გადავიდა. თუმცა ეპიდემიის გამო, მალევე იტალიაში დაბრუნდა. გრიგოლ IX-მ გამოიყენა ეს შესაძლებლობა ფრიდრიხი განეკვეთა ეკლესისგან, საღვთო ფიცის გატეხის ბრალდებით, თუმცა ეს ყველაფერი მხოლოდ საბაზი იყო, რადგან პაპებისა და ფრიდრიხის დაპირისპირება, ძალაუფლების მოპოვების გამო მრავალი წელია გრძელდებოდა. ფრიდრიხმა სცადა პაპთან მოლაპარაკება, თუმცა ვერას გახდა და 1228 წელს სირიაში გაემგზავრა და მიუხედავად ეკლესისგან მოკვეთისა, იმავე წლის სექტემბერში აკოში ჩავიდა. მალე, ფრიდრიხ II-მ გადაწყვიტა გაეგრძელებინა ჯვაროსნული ლაშქრობების სერია და წმინდა მიწისთვის მეექვსე ლაშქრობა წამოეწყო.

ლაშქრობა დაიწყო 1228 წელს 3000 რაინდით. 1229 წლის თებერვალში ეგვიპტის სულთან ალ-კამილთან (სალადინის ვაჟი, სულთნი 1218-1238) დადო შეთანხმება. იმავე წლის მარტში ფრიდრიხი შევიდა იერუსალიმში, ფრიდრიხმა მიზანს არა ომით, არამედ დიპლომატიური საშუალებებით მიაღწია: მან მუსლიმანებთან დადო ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც ქრისტიანებმა მიიღეს იერუსალიმი ბეთლემი, ნაზარეთი, სიდონი და იაფა. მუსლიმებს რჩებოდათ იერუსალიმის კლდის გუმბათისა და ალ-აკსას მეჩეთები. ზავი 10 წლით იდებოდა. შემდგომში ჯვაროსანთა ახალი ჯგუფები ჩავიდნენ პალესტინაში და ახალი მიწები მიიტაცეს. **საპასუხოდ 1244** წელს ეგვიპტის სულთნის ხორეზმელთა ცხენოსნთა არმიამ აიღო იერუსალიმი და ღაზას სიახლოვეს განლაგებული ქრისტიანული არმია გაანადგურა.

ბოლო 2 ჯვაროსნული ლაშქრობა დაკავშირებულია საფრანგეთის მეფე ლუი IX-ის (წმინდა ლუის) სახელთან. **1248 წელს ლუიმ VII ლაშქრობა (1248-54)** წამოიწყო 23 000-მდე მებრძოლით და კვიპროსში ჩავიდა გამოსაზამთრებლად. 1249 წელს ფრანგებმა ქალაქი დამიეტა აიღეს, მაგრამ ამ დროს ნიღოსის წყალდიდობა დაიწყო და 6 თვე ქალაქიდან ვეღარ გადიოდნენ. დაიწყო შიმშილობა და ეპიდემია, რამაც მეომრები დაასუსტა. როგორც კი მიწა გაშლა ლუი შეტევაზე გადავიდა, მაგრამ რამდენჯერმე დამარცხდა და ტყვედაც ჩავარდა (1250 წ.). ლუიმ თავისუფლება მხოლოდ დიდი საფასურისა (800000 სოლიდი) და დამიეტას დაბრუნების სანაცვლოდ დაიბრუნა.

ბოლო, მერვე ჯვაროსნული ლაშქრობაც ლუი IX-სთან არის დაკავშირებული (1270 წ.). 1270 წლის ივლისში მეფე 3 ვაჟთან ერთად, არაგონისა და ნავარის მეფეებთან ერთად ქალაქ ტუნისს დაესხა. სასმელი წყლის დაბინძურების გამო ჯვაროსნებში მაღლე ეპიდემია გაჩნდა, რასაც ჯერ უფროსი უფლისწული, შემდეგ ლუი IX ემსხვერპლა. ამით დასრულდა უკანასკნელი ჯვაროსნული ლაშქრობა.

პაპები შემდგომშიც არაერთხელ ცდილან ჯვაროსნული ლაშქრობის ორგანიზებას, თუმცა ევროპელ მონარქებს, წინაპართა მწარე გამოცდილების საფუძველზე, აღარ იზიდავდა აღმოსავლეთი. ასე დასრულდა ჯვაროსნული ომების ეპოქა.

ჯვაროსნულ ლაშქრობათა შედეგები

ლაშქრობების შედეგად ქრისტიანულმა ევროპამ გაიცნო აღმოსავლეთი და ისლამური მოსახლეობა, რამაც შეცვალა მათი წარმოდგენა მუსლიმების მიმართ. ევროპელებმა აღმოაჩინეს, რომ ისინი კაცმოძულე, საშიში ურჩხულების ნაცვლად, ჩვეულებრივი ადამიანები იყვნენ, მათივენაირი მოთხოვნილებებით. მართალია გაიზარდა დაპირისპირება ქრისტიანულ და მუსლიმურ ერთის მხრივ და კათოლიკურ და მართლმადიდებლურ სამყაროებს შორის მაგრამ, ამავე დროს მოხდა კულტურების დაახლოება და ურთიერთზეგავლენა; გაიჭრა ახალი კომუნიკაციები, სავაჭრო გზები, ევროპელებმა ბევრი რამ აღმოაჩინეს და შემოიტანეს აღმოსავლეთიდან.

ჯვაროსნულმა ომებმა დიდი გავლენა მოახდინა სამხედრო ხელოვნების განვითარებაზე. თავდაპირველი შეტევის შემდეგ, ჯვაროსნებს ძირითადად თავდაცვაზე უხდებოდათ ზრუნვა, სწორედ ამ მიზნით მათ დახვეწეს ციხესიმაგრეთა მშენებლობის ტექნიკა. შემდგომ ეს ტექნიკა გადაიღო ისლამურმა სამყარომაც. ბუნებრივად განვითარდა საზღვაოსნო საქმეც.

რანდფული ორდენები

ჯვაროსნული სახელმწიფოების შექმნის შემდეგ „წმინდა მიწაზე“ სასულიერო-რაინდული ორდენები შეიქმნა. ეს ორდენები მანამდე არსებული ჩვეულებრივი რელიგიური ორდენებისგან განსხვავდებოდნენ. რაინდული ორდენის წევრებიც დაუქორწინებლობის აღთქმას დებდნენ, მათაც სიღარიბეში უნდა ეცხოვრათ; მათ ეკრძალებოდათ ნებისმიერი გართობა, თუმცა რელიგიური ორდენების წევრებისგან განსხვავებით, რომლებიც ბოროტებას „სულიერი მახვილით“ ებრძოდნენ, რაინდები ფიცს დებდნენ, რომ ფიზიკურად, მახვილით ხელში დაიცავდნენ ქრისტიანობას.

პირველი რაინდული ორდენი 1119 წელს რამდენიმე რაინდმა დააარსა და ტამპლიერების ორდენი ეწოდა. მათი პირველი რეზიდენცია იერუსალიმში, სოლომონის ტაძრის ადგილას აგებული ეკლესიის მახლობლად მდებარეობდა. ტამპლიერები მიზნად ისახავდნენ სალოცავებისა და სალოცავად მიმავალთა დაცვას და ჯვაროსნული სახელმწიფოების გაძლიერების ხელშეწყობას. ტამპლიერების სამოსი თეთრი მოსასხამი იყო, რომელზეც წითელი ჯვარი იყო გამოსახული.

ერთი წლის შემდეგ შეიქმნა მეორე — იოანიტების, ანუ ჰოსპიტალიერების ორდენი. ისინი იერუსალიმში წმ. იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის ადგილას დაარსებულ ჰოსპიტალში 1099 წლიდანვე მსახურობდნენ და ავადმყოფ და დარიბ ქრისტიან მომლოცველებს ეხმარებოდნენ. ჯვაროსნული სახელმწიფოების შექმნის შემდეგ სამო სასულიერო-რაინდულ ორდენად გადაკეთდა. იოანიტების სამოსი თეთრჯვრებიანი შავი მოსასხამი იყო.

ჯვაროსნული სახელმწიფოების დაცემის შემდეგ ტამპლიერები მოღვაწეობდნენ საფრანგეთში, სადაც მევახშეობით, სესხების გაცემით დიდი ქონება დააგროვეს. ორდენი ფინანსური თვალსაზრისით იმდენად გაძლიერდა, რომ მის მევალებს შორის მონარქებიც კი იყვნენ. ფინანსური ძალა კი ორდენს პოლიტიკური პროცესების წარმართვის საშუალებასაც აძლევდა. ამ ვითარებაში საფრანგეთის მეფე ფილიპ IV ლამაზმა გადაწყვიტა ერთი დარტყმით მოესპო ორდენი და დაესაკუთრებინა მისი ქონება, რაც სამეფოს დაცარილებულ ხაზინას შეავსებდა. მისი ბრძანებით 1307 წლის 13 ოქტომბერს, პარსკვე დღეს, ფრანგი ტამპლიერების ყველა წინამდღოლი მათ შორის დიდი მაგისტრი ჟაკ დე მოლე დააპატიმრეს. ხანგრძლივი პროცესის შემდეგ, ჯადოქრობასა და მწვალებლობაში ბრალდებული ტამპლიერთა დიდი მაგისტრი და ორდენის სხვა მეთაურები 1313 წელს კოცონზე დაწვეს. ერთი წლით ადრე კი მეფემ რომის პაპი აიძულა, ორდენი დაშლილად გამოეცხადებინა.

რაც შეეხბა, იოანიტებს, ჯვაროსნების დამარცხების შემდეგ კვიპროსსა და როდოსზე

საქმიანობდნენ. ბოლოს კ. მალტაზე დამკვიდრდნენ, სადაც „მალტის ორდენად“ გადაკეთდნენ.

ამ ორი ორდენის გარდა ევროპაში გავლენით გამოირჩეოდა „წმინდა მიწაზე“ გერმანელი რაინდების მიერ დაარსებული ტევტონთა ორდენი, იგი 1191 წელს დაარსდა აკრაში გერმანელთა ინტერესების დასაცავად. მათ აქ გავლენა ვერ მოიპოვეს, ამიტომ XIII საუკუნის შუა ხანებში ბალტიისპირეთში გადავიდნენ.

§43. დიდი სქიზმა. ალექსი I კომინოსის მოღვაწეობა ბიზანტიაში „დიდი სქიზმა“

რომის პაპები V საუკუნიდან თავს მსოფლიო პატრიარქებად აცხადებენ და იწყებენ ბრძოლას, რათა დარჩენილი 4 დიდი საპატრიარქოც დაიქვემდებარონ. VIII საუკუნიდან აღმოსავლეთ რომის ყველა საპატრიარქო ფაქტობრივად ექვემდებარება კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს, რადგან დანარჩენები არაბთა დაპყრობების შედეგად კარგავენ მრევლსა და გავლენას. ასეთ ვითარებაში კონსტანტინეპოლის პატრიარქები იწყებენ რომის პაპებთან მეტოქეობას.

კიდევ უფრო დაიძაბა ვითარება პაპსა და პატრიარქს შორის XI საუკუნეში. ნორმანები XI საუკუნის I ნახევარში გაბატონდნენ მანამდე ბიზანტიურ და დიდწილად ბერძნულენოვან სამხრეთ იტალიაში. ამგვარი მოთხოვნის მიზანი სამხრეთ იტალიაზე რომის იურისდიქციის დეფაქტო განხორციელება იყო. ამ შემოთავაზებას რეგიონის მმართველი დათანხმდა, თუმცა წინააღმდეგი იყო სამღვდელოება. კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა მიქაელ I-მა, თავის მხრივ 1053 წელს ბიზანტიურ წესზე გადაიყვანა ან დახურა კონსტანტინეპოლის ლათინური ეკლესიები.

კონფლიქტის მოსაგვარებლად რომიდან კონსტანტინეპოლში გააგზავნეს მბრძანებლურად განწყობილი კარდინალი ჰუმბერტ სილვა-კანდიდელი, რომელიც პაპის შეუზღუდავი ხელისუფლების ერთ-ერთი გავლენიანი თეორიტიკოსი იყო. ჰუმბერტმა კონსტანტინეპოლში ჩაიტანა სინამდვილეში მის მიერვე დაწერილი წერილი ლეგიტიმაციის სახით, რომელშიც „პაპი“ განმარტავდა, რომ მისი იურისდიქცია კონსტანტინეპოლის პატრიარქზეც ვრცელდებოდა. იგი უარყოფდა კონსტანტინეპოლის მსოფლიო პატრიარქის წოდებას, ეჭვი შეჰქონდა მის მადლობილებაში, აგინებდა მონაზონს (ბერს), რომელიც აღმოსავლურ ჩვეულებებს იცავდა (მისი

თქმით, იგი, სავარაუდოდ, ბორდელში იშვა), მოითხოვდა იმ მრავალ „ცდომილებათა“ შესწორებას, რომლებიც რომის ეკლესიამ, მისი თქმით, დიდი ხნის წინ უარყო.

პაპი 19 აპრილს გარდაიცვალა და ახალი პაპის არჩევამდე კარდინალი ჰუმბერტი პაპის მოვალეობის შემსრულებლად გრძნობდა თავს, ამიტომ ინიციატივა ხელში აიღო და 1054 წლის 16 ივლისს, ერთ-ერთი კამათის დროს, აია სოფიას საკურთხეველზე დადო ბულა, რომელიც რომისაგან განკვეთილად აცხადებდა კონსტანტინეპოლელ სასულიერო პირებს. ამ ბულაში კონსტანტინეპოლის ეკლესია მოხსენიებული იყო, როგორც „მწვალებლობის ბუდე“. ამის შემდეგ ჰუმბერტმა კიდევ მოითხოვა, რომ ჩამოთვლილი „ცდომილებები“ იმპერატორსა და სამღვდელოებას მყისიერად აღმოეფხვრათ, რასაც შედეგად მოჰყვა ჰუმბერტის კინაღამ ლინჩის წესით გასამართლება და იმპერატორის მიერ მის მიმართ დამცავი პატიმრობის გამოყენება.

ჰუმბერტის წასვლის შემდეგ, 1054 წლის 20 ივლისს, აია სოფიაში შედგა კრება, რომელსაც ესწრებოდა 12 მიტროპოლიტი და რამდენიმე ეპისკოპოსი. კრებამ ანათემა შეუთავალა რომის პაპს და დაწვა მისი ბულა. ასე გაიყო ქრისტიანული ეკლესია ორად. პაპის მომხრე დასავლეთ ევროპულ ეკლესიას ეწოდა კათოლიკური ანუ მსოფლიო, ხოლო კონსტანტინეპოლის მომხრე აღმოსავლეთის

კლესიებს — მართლმადიდებლური, ანუ სწორი სარწმუნობა.

ალექს I კომინოს მოლვენიშვილი

მანასკერტის მარცხის შემდეგ ბიზანტია სულ უფრო მეტად იხევდა უკან და სელჩუკები თანდათან უფლებოდნენ მცირე აზიას. 1077 წელს უხეირო იმპერატორ მიხეილ VII-ს აღმოსავლეთის სარდალი ნიკიფორე ბოტანიატე აუჯანყდა და თავი იმპერატორად გამოაცხადა. მალე ქვეყნის ელიტა დედოფალ მარიამ ბაგრატიონთან ერთად ნიკიფორეს მიემხრო. მიხეილი დაამხეს და ბერად შეაყენეს და ნიკიფორე გაამეფეს. **ნიკიფორე III** ბოტანიატემ დედოფალი მართა-მარიამი ცოლად შეირთო.

ასაკოვან იმპერატორს ქვეყნის ეფექტურად მართვა არ შეეძლო. მის დროს ზედიზედ დაიწყო შიდა აჯანყებები, რომელთა ჩასახშობად ახალგაზრდა ენერგიულ სარდალ ალექსი კომინოს გზავნიდა. ალექსი პრობლემებს ეფექტურად აგვარებდა, თუმცა ბოლოს 1081 წლის თებერვალში თვითონაც აჯანყდა და აიძულა ნიკიფორე ბერად შემდგარიყო. **24 წლის ალექსი I იმპერატორად კურთხა.**

ალექსი კომინოს უძმიმეს პერიოდში მოუწია მართველობის დაწყება. მცირე აზია თითქმის წაედოთ სელჩუკებს და კონსტანტინოპოლის უახლოვდებოდნენ; ჩრდილოეთიდან ბალკანურ ნაწილს პაჭანიკები და ყივჩაყები ესხმოდნენ თავს; სამხრეთ იტალიის სამფლობელოებს თანდათან ნორმანები ეუფლებოდნენ; გავლენიანი გვარები და სარდლები განდგომასა და იმპერატორობაზე ფიქრობდნენ.

ალექსი ჭკვიანი და შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი იყო. ის მუდმივად სარგებლობდა ხელსაყრელი საერთაშორისო სიტუაციებით, ხლართავდა ინტრიგებს, დიპლომატითა და ფულით ასუსტებდა მოწინააღმდეგებებს და იძენდა მოკავშირეებს და შედეგად მინიმალური დანაკარგებით იძენდა ახალ სამფლობელოებს. მან გაანადგურა ძველი გვალენიანი გვარები.

მეფობის დასაწყისიდან მალევე სამხრეთ იტალიაში გაბატონებული ნორმანები საბერძნეთში შემოიჭრნენ და ქალაქების დაკავება დაიწყეს. ალექსი ყოველ ჯერზე მარცხდებოდა და ტერიტორიებს კარგავდა, თუმცა ბოლოს ფული აამოქმედა, ჯერ ნორმანების დაპყრობილ იტალიაში გამოიწვია აჯანყებები, შემდეგ ნორმანთა ჯარებში გამოიწვია განხეთქილება და ბოლოს მოახერხა გამარჯვების მოპოვება და დაკარგული მიწების დაბრუნება.

ამასობაში სულ უფრო მძიმდებოდა მდგომარეობა მცირე აზიაში, სადაც ბიზანტიელებს ტრაპიზონი, სინოპე და ერთი ორი სხვა დასახლება შერჩათ. რუმის სულთანი სულეიმანი კი დაკავებულ მიწებს ახლობლებს უნაწილებდა. 1083 წლისთვის ალექსიმ მოახერხა რუმის სულთნის დამარცხება და ნიკომედიის დაბრუნება, რომელიც გახდა სელჩუკებთან ბრძოლის ბაზა. 1086 წელს სულეიმანის სიკვდილის შემდეგ რუმის სასულთნო დროებით დაიშალა. ამით ისარგებლა ალექსიმ და აღკვეთა სელჩუკთა შემოსევები, შემდეგ მუდმივი თავდასხმებით დაიწყო მიწების დაბრუნება.

1086 წელს პაჭანიკების ურდომ გადმოლახა დუნაი და თავს დაესხა იმპერიის ბულგარულ სამფლობელოებს. 1087 წელს ბიზანტიელებმა ბულგარეთის ქ. სინისტრასთან დაამარცხეს პაჭანიკთა დიდი ლაშქარი. 1088 წლის შემოდგომაზე იმპერატორი თავად გაუძლვა ლაშქარს და ალყა შემოარტყა დოროსტოლში მოკალათებულ პაჭანიკებს, მაგრამ ვერ აიღო. უკან წამოსულს თავს პაჭანიკთა და ყივჩაყთა კოალიცია ესხმოდა და იმპერატორმა გაქცევით უშველა თავს. ბევრი ბიზანტიელი ტყვედ ჩავარდა, რომელთა გამოსყიდვა ალექსის დიდ თანხად დაუჯდა. თანხა ვერ გაიყვეს ყივჩაყებმა და პაჭანიკებმა, რასაც მათ შორის ბრძოლის დაწყება მოჰყვა, რითაც ისარგებლა კომინოსმა და პოზიციები აღიდგინა ბულგარეთში.

1090 წლის ზამთარში კვლავ გაერთიანებული ყივჩაღთა ურდოების ლაშქარი კონსტანტინოპოლის კედლებს მიადგა. იმპერატორმა მიიწვია სასახლეში ყივჩაყთა მეთაურები და

დაარწმუნა გაენადგურებინათ პაჭანიკები და სანაცვლოდ დიდმალ ოქროს მისცემდა. 1091 წლის 29 აპრილს ლევუნიონთან 40 000-მა ყივჩაყებმა ბიზანტიელებთან ერთად გაანადგურეს პაჭანიკები. ტყვედ ჩავარდნილები ალექსიმ დაახოცინა, რის შემდეგაც შეშინებულმა ყივჩაყებმა დაივიწყეს ოქრო და შინ გაბრუნდნენ. ამიერიდან პაჭანიკები ბიზანტიას თავს არ დასხმიან.

1092 წელს ბიზანტიაში ტახტისთვის აჯანყდა ცრუდიოგენე. აჯანყებულებს შეუერთდა ყივჩაყთა ბელადი და ციხესიმაგრეთა დაკავება დაიწყეს. ცბიერი ხერხით ალექსიმ დაფანტა მოწინააღმდეგება და მოკლა ცრუდიოგენე, რის შემდეგაც ყივჩაყები შინ წავიდნენ.

1095 წლიდან ჯვაროსნული ლაშქრობები გამოცხადდა. ალექსი დაუკავშირდა ჯვაროსნებს და შესთავაზა მათ ყოველმხრივი დახმარება. კონსტანტინოპოლიში მოსულები მან გადაიყვანა მცირე აზიაში და 2000 მეტრძოლით ჩაერთო საომარ კამპანიაში.

ჯვაროსანთა ლაშქრები შემდგომ წლებშიც მოდიოდა, რომლებიც გარდამავალი უპირატესობით ებრძოდნენ სელჩუკებს, რითაც სარგებლობდა ალექსი და ახალ-ახალ მიწებს იბრუნებდა. მეტიც, მან მოახერხა ანტიოქიისა და ტრიპოლის ჯვაროსნულ სამთავროებს მისი უზენაესობა ეცნოთ.

1116 წელს რუმის სულთანმა მალიქ შაჰმა გააახლა ომი ბიზანტიასთან, მაგრამ ფილომელიონთან ალექსიმ გაიმარჯვა და ზავის სანაცვლოდ დორილეუმი მიიღო. მალე ცრუდიოგენე ისევ აჯანყდა და დამხმარედ კიევის მთავარი ვლადიმერ მონომახი მოიწვია, რომელიც ბულგარეთში შემოიჭრა, მაგრამ ბიზანტიელებმა ისიც დაამარცხეს. კიევთან ომი 1123 წლამდე გაგრძელდა და უშედეგოდ დასრულდა. 1118 წელს ალექსი I გარდაიცვალა და ტახტზე მისი ძე იოანე ავიდა. ამრიგად, ალექსი კომნიონსმა ჩაიბარა განადგურების პირას მიყვანილი იმპერია და ჯერ შეაჩერა მისი რღვევა, შემდეგ კი დაკარგული მიწების ნაწილის დაბრუნებაც მოახერხა.

§44. დავით აღმაშენებელი

სამინო რეფორმები

დავით IV-ის (1089-1125) გამეფებისას საქართველო უმძიმეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა. სამეფო ხელისუფლება მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს აკონტროლებდა. დავითი უმაღვე ცვლილებების გატარებას შეუდგა, რაშიც ეხმარებოდა მისი აღმზრდელი გიორგი ჭყონდიდელი.

მომთაბარე თურქმანთა თარეშის აღსაკვეთად მეფემ მცირერიცხოვანი, მაგრამ მობილური რაზმები შექმნა, რომლებიც მტერს მოულოდნელად ესხმოდნენ თავს. თურქთა თარეშის აღკვეთამ საშუალება მისცა მთაში გახიზნულ გლეხობას სოფლის მეურნეობას დაბრუნებოდა.

გამეფებისთანავე დავით IV-მ სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადა ცენტრალური ხელისუფლების მოწინააღმდეგები დიდაზნაურებსა და ერისთავებს. ურჩი ფეოდალი ლიპარიტ ბაღვაში მეფემ ჯერ დააპატიმრა და შეიჩყალა, მაგრამ როდესაც ერისთავი ვერ გამოსწორდა, კვლავ შეიძყრო და ბიზანტიაში გაამევა. მოგვიანებით, უკანასკნელი ბაღვაშის, რატის გარდაცვალების შემდეგ (1103 წ.) ბაღვაშთა მამული — კლდევარის საერისთავო დავითმა გააუქმა და სამეფო საკუთრებად (დომენად) აქცია. დაუნდობლად გაუსწორდა მეფე მეამბოხე ძაგან აბულეთის ძეს და მის ძმას, მოდისტოსს, რომელთაც მამულები მიეტაცებინათ.

მეფემ თანდათანობით გააუქმა ძველი, მემკვიდრეობითი საერისთავოები და ეს სამფლობელოები ერთგულ აზნაურებს გადასცა „საკარგავად“, დროებით საკუთრებაში, სამხედრო სამსახურის სანაცვლოდ. დავითმა სახელმწიფოს ტერიტორიული ზრდის შესაბამისად ჩამოაყალიბა

„მონაპირე საერისთავოები“, რომელთა ფუნქცია სახელმწიფო საზღვრების დაცვა იყო.

დავით აღმაშენებელმა მნიშვნელოვანი ფინანსური რეფორმა განახორციელა: მოჭრა

საკუთარი სპილენძის ფული, ამით ეკონომიკაზე სახელმწიფოს კონტროლი გაამყარა და სახელმწიფოში არსებულ ოქროს მარაგს სამეფო ხაზინაში მოუყარა თავი.

დავითის საშინაო რეფორმების შემადგენელი ნაწილი იყო ქართული ეკლესიის რეორგანიზაცია. 1103-1104 წლებში რუისისა და ურბნისის საკათედრო ტაძრებში გამართულ საეკლესიო კრებაზე დავითის მეურვეობით ეკლესია გაიწმინდა უღირსი მღვდელმთავრებისგან, რომელთაც თანამდებობები ფულით და ძალადობით ჩაეგდოთ ხელში. ახალი საეკლესიო პოლიტიკის განხორციელებაში დავითს მხარში ედგნენ მისი გამზრდელი გიორგი, მოძღვარი არსენ ბერი და იოვანე კათალიკოსი...

რუის-ურბნისის	საეკლესიო	კრების	გადაწყვეტილებებიდან
„მეგლისწერიდან“ ასანიშნავია:		—	

1. სასულიერო მსახურებისგან განკვეთა უღირსი პირები. 2. დაკანონდა სასულიერო პირთა ხელდასხმის ასაკი: 35 წელი — ეპისკოპოსისათვის, 30 — მღვდლისთვის, 25 — დიაკონისთვის.
3. კრებამ აკრძალა ერთ დღეში ერთი საეკლესიო თანამდებობიდან II და III ხარისხზე აყვანა. საეკლესიო იერარქიის სრულად გავლა სავალდებულო გახდა. 4. აიკრძალა სასულიერო პირთა მექრთამეობა და მონასტრებთან ვაჭრობის (ბაზრობის) გამართვა. 5. აიკრძალა მცრიწლოვანთა ჯვრისწერა. საქორწინო ასაკად დადგინდა ვაჟთათვის — 16 და ქალთათვის — 12 წელი. 6. უმაღლესი საერო თანამდებობა — მწიგნობართუხუცესი გაერთიანდა ჭყონდიდის ეპისკოპოსის თანამდებობასთან, და ორივე მის აღმზრდელ გიორგის დაუმტკიცა.

მართველობის მოსაწესრიგებლად ჩამოყალიბდა სავაზირო (მთავრობა), რომელშიც შედიოდნენ: მწიგნობართუხუცესი (სავაზიროს მეთაური); ამირსპასალარი (სამხედრო სფეროს მეთაური); მანდატურთუხუცესი (შინაგან საქმეთა უფროსი); მეჭურჭლეთუხუცესი (ფინანსების გამგებელი) და მსახურთუხუცესი (სამეფო კარისა და მამულების უფროსი).

დავითმა ქვეყანაში სამართლიანობის დასამყარებლად შეიქმნა ცენტრალური სასამართლო „სააჯო კარი“, რომელსაც მწიგნობართუხუცესი და მისი 2 თანაშემწე ხელმძღვანელობდნენ.

დავითმა შექმნა პოლიტიკურ-სადაზვერვო უწყება „მსტოვართა“ აპარატი, რომელიც ახორციელებდა კონტროლს ანტისახელმწიფოებრივი მოქმედების წინააღმდეგ. ქვეყანაში წესრიგის დასამყარებლად მეფემ ჩამოაყალიბა მანდატურების — საპოლიციო — სამსახური.

ქვეყნის გაძლიერებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა დავითის სამხედრო რეფორმას. მან განამტკიცა შესუსტებული დისციპლინა ლაშქარში. შექმნა „მონა-სპა“, მუდმივმოქმედი 5000-კაციანი სამეფო გვარდია. თუმცა ქვეყნის გაერთიანებისათვის აუცილებელი იყო უფრო დიდი ჯარის შექმნა, რაც უცხო მოვლენა იყო ქართული სამხედრო სისტემისთვის.

სამხედრო რეფორმის წარმატებით განხორციელებისთვის დავითმა 1118-19 წლებში ჩრდილოეთ კავკასიაში მომთაბარე ყივჩაღთა მთავრის ათრაქა შარაღანისძის (დავითის სიმამრი) დაქვემდებარებული 40000 ყივჩაღური ოჯახი (ვინაიდან ყივჩაღი მამაკაცები განთქმული მეომრები იყვნენ) ჩამოასახლა საქართველოში. თითოეულ ოჯახის 1 მეომარი უნდა მიეცა მეფისთვის. ყივჩაღები თითქმის ყოველთვის ერთგულად ემსახურებოდნენ საქართველოს.

ქვეყნის წინაშე მდგარი ურთულესი პრობლემების მიუხედავად, დავით მეფე კულტურისა და სოციალურ საკითხებსაც აქცევდა ყურადღებას. მისი ქტიოტორობით აშენდა 1106 წელს გელათის სამონასტრო კომპლექსი, სადაც გაიხსნა უმაღლესი განათლების ცენტრი — აკადემია და ქსენონი ავადმყოფთათვის. გელათის აკადემიაში ისწავლებოდა როგორც ქრისტიანული, ისე ანტიკური მეცნიერება.

მეფე მფარველობას უწევდა არაბ და სპარსელ ვაჭრებს; მაკმადიანებს საზოგადოდ ხომ საქართველოში ისეთი ხელშემწყობი პირობები შეუქმნა, რომ თვით მაკმადიანთა მეფეებს არ

გამოუჩენიათ თავიანთი ერთმორწმუნე ქვეშევრდომებისადმი იმოდენი პატივისცემა, რაოდენს მზრუნველობასაც იჩენდა და პატივისცემით ეკიდებოდა საქართველოს მეფე. პარასკევობით იგი ზოგჯერ თვით და შვილებითურთ მაჰმადინთა მთავარ სამლოცველოში ჯამეში შედიოდა. ლოცვას, ყურანის კითხვას და ქადაგებას ისმენდა და მათ სამღვდელობას ბევრს ოქროს უწყალობებდა ხოლმე.

დავით აღმაშენებლის საგარეო პოლიტიკა და ბრძოლა ქუების გერთანწილისთვის

დიდებულთა თვითნებობის ალაგმვის შემდეგ დავით IV-მ აქტიური საგარეო პოლიტიკის წარმოება დაიწყო. ამას ხელსაყრელმა საერთაშორისო ვითარებამაც შეუწყო ხელი. 1092 წელს სულთან მალიქ-შაჰის გარდაცვალების შემდეგ თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფოში შინაომები დაიწყო. ამას დაერთო ჯვაროსნული ლაშქრობის დაწყება აღმოსავლეთში 1096 წელს. ჯვაროსნების მიერ იერუსალიმის აღება ქრისტიანების მიერ მუსლიმებზე დიდი მორალური გამარჯვების ნიშანი იყო და დავითმაც ეს გამოიყენა და 1099 წელსვე თურქებს ხარკი შეუწყიტა.

დავითმა უარი თქვა ბიზანტიის ვასალობის მანიშნებელ საკარისკაცო ტიტულებზე და მიიღო წოდება „მესიის მახვილი“, რითაც ხაზს უსვამდა, რომ ქრისტიანულ სამყაროში მთავარი მეფე იყო.

1104 წელს დავით აღმაშენებელმა კახეთ-ჰერეთი შემოიერთა ადგილობრივი დიდაზნაურების დახმარებით, რომელთაც შეიპყრეს მისი ბოლო მეფე აღსართან II და დავითს გადასცეს. კახეთ-ჰერეთის დიდებულების ნაწილი განძის ათაბაგთან გაიქცა დახმარების სათხოვნელად. იმავე 1104 წელს ერწუხთან ბრძოლაში დავითმა განძის ათაბაგის ჯარი დაამარცხა და კახეთ-ჰერეთი შემოიმტკიცა.

ამის შემდეგ დავით IV-მ თურქებს თითქმის ყველა მიმართულებით შეუტია. ქართველებმა 1110 წელს თურქთაგან გაათავისუფლეს მნიშვნელოვანი ციხე-ქალაქი სამშვილდე, 1115 წელს რუსთავი, 1117-1118 წწ. დავით IV-ის ძალაუფლების ქვეშ მოექცა გიში და ლორე. ამით მუსლიმთა ხელთ მყოფი თბილისი ალყაში მოაქცია და მის მმართველ ქალაქის საბჭოს (თბილისში ამირათა ჯაფარიანების დინასტია 1080-იან წლებში ამოწყდა) ხარკი დააკისრა.

ამიერიდან დავითმა თურქმან მომთაბარეთა დევნა საქართველოს ფარგლებს გარეთაც გადაიტანა და რამდენიმეჯერ უმძიმესი მარცხი აწვნია. დავითისგან შევიწროვებულმა მუსლიმმა ამირებმა სხვა გავლენიანმა საერო თუ სასულიერო ლიდერებმა შველა სელჩუკთა სულთანს თხოვეს. საქართველოს წინააღმდეგ შეიკრიბა დიდი კოალიცია, რომელსაც დიდმა სულთანმა სარდლად ჯვაროსნებთან ბრძოლებში სახელმოხვეჭილი ქურთი მეთაური ნეჯმ ად-დინ ილ-დაზი დაუნიშნა. ბრძოლა დიდგორის ველზე მოხდა 1121 წლის 12 აგვისტოს. დავით IV-მ მუსლიმურ კოალიციას 55 600 მოლაშქრე (40 000 სამეფო სპიდან, 15 000 ყივჩაღი, 500 ალან-ოვსი და 100 ჯვაროსანი) დაუპირისპირა.

დავითმა მტერი აიძულა, გადამწყვეტი ბრძოლა მისთვის სრულიად მოუხერხებელ ადგილას გაემართა. დიდგორის ველი თრიალეთის ქედის მაღალ თხემზე მდებარეობს და მუსლიმთა არმიას იქ მანევრირების საშუალება არ ჰქონდა. ბრძოლაც დავითის ჩანაფიქრის მიხედვით წარიმართა. თავდაპირველად ქართველ მხედართა 200 კაციანი რაზმი გამოეყო ლაშქარს და მტრისკენ დაიძრა. სიმცირის გამო თურქებმა ისინი მოღალატეებად მიიღეს და დაუბრკოლებლად შემოუშვეს თავიანთ განლაგებაში, მაგრამ ამ თავდადებულთა ჯგუფმა გაბედულად შეუტია მტრის ცენტრს და მის რიგებში არევ-დარევა შეიტანა. დავითის წინამდღოლობით ქართველთა მთავარი ძალა შეტევაზე გადავიდა, რასაც დაერთო გვერდიდან დემეტრე უფლისწულის მეთაურობით ჩასაფრებული ჯარის დარტყმაც, რამაც ერთბაშად გატეხა თურქთა წინააღმდეგობა.

ბრძოლამ სულ 3 საათს გასტანა. პანიკით მოცულმა მტერმა ბრძოლის ველიდან გაქცევა იწყო. ქართველებმა ტყვეებიც ბევრი ჩაიგდეს ხელთ, მათ შორის, სახელოვანი სარდლები და ამირები. დავითის ისტორიოსი აღფრთოვანებული წერდა, რომ თვით გლეხებსაც კი არაბთა მეთაურები მოჰყავდათ დატყვევებულნი, ხოლო ტყვედ წამოყვანილ სხვა გოლიათებზე სიტყვის თქმა რაღა საჭიროა. თვითონ ილ-ღაზი, თავში დაჭრილი და შერცხვენილი, მხოლოდ ოციოდე მხედრის ამარა დაბრუნდა თავის ქვეყანაში. ქართველებმა ანისის საზღვრამდე სდიეს დამარცხებულ მტერს და თითქმის მთლიანად გაანადგურეს იგი.

დიდგორის ბრძოლის შემდეგ, 1122 წელს, რამდენიმეთვანი ალყის შედეგად დავით IV-მ გაათავისუფლა თბილისი და 3 დღე მებრძოლებს საძარცვავად მისცა. მცველთაგან 500 კაცი მელზე გასვა და წამებით მოაკვლევინა“. შემდეგ მეფე დამშვიდდა და მუსლიმებს მთელი რიგი შეღავათები დაუწესა. მაგ. მათ უბანში არავინ დაკლავდა ღორს, გადაიხდიდნენ უფრო დაბალ გადასახადს ვიდრე ქრისტიანები და იუდეველები და ა.შ.

დიდგორის ომში გამარჯვების შემდეგ საქართველოს საერთაშორისო ავტორიტეტი კიდევ უფრო გაიზარდა. დავით აღმაშენებელმა მთელი ყურადღება საქართველოს საზღვრების ზრდაზე გადაიტანა. 1123-1124 წლებში მან შირვანის ქალაქები დაიკავა, 1124 წელს დმანისი შემოიერთა, იმავე 1124 წელს დავითმა შემოიერთა ანისის სამეფოს ნაწილი.

დავით IV საომარ სამზადიში იყო, თუმცა 1125 წლის 24 იანვარს გარდაიცვალა და გელათის ტაძარში დაკრძალეს. ამდროისთვის მისი სამეფო ტიტულატურა ასეთი იყო: „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომხთა, შარვანშა და შაპანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა ფლობით მპყრობელი“.

დავით აღმშენებლის მემკვიდრეები.

დავით IV აღმაშენებლის გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი დემეტრე I (1125- 1156), რომელიც გარდაცვალებამდე რამდენიმე ხნით ადრე დავით IV-მ თანამეფედ დაისვა. საგარეო ასპარეზზე დემეტრე I-ის მთავარი საზრუნავი მამამისის დროს მოპოვებული ტერიტორიების შენარჩუნება იყო. დავითის სიკვდილისთანავე მეზობელმა მუსლიმურმა საამიროებმა გააფთრებული შეტევები დაიწყეს სამხრეთიდან, რის შემდეგაც დემეტრე იძულებული გახდა გარკვეულ დათმობებზე წასულიყო. 1126 წელს ძველ მფლობელს დაუბრუნა ანისი საქართველოს ყმადნაფიცობის პირობით.

1130 წელს დემეტრეს სარდალი ივანე აბულეთისმე აუჯანყდა, რომელიც 12 წლის ვახტანგ ცვატას გამეფებას ცდილობდა. დემეტრე მოულოდნელად დაადგა თავს აჯანყებულს, რომელმაც თავის გადასარჩენად მეფეს უმცროსი ძმა გადასცა. იგი დააბრმავეს.

1139 წელს არანსა და ადარბადაგანში დიდი მიწისძვრა მოხდა. დემეტრემ ამით ისარგებლა და განდა გაძარცვა. ქალაქს ჭიშკარი ჩამოხსნა და გელათის მონასტერს შესწირა.

ამასობაში დემეტრეს ურთიერთობა დაემაბა უფროს ვაჟ დავითთან. მემატიანეს ცნობით დემეტრე მას უმცროს გიორგის ამჯობინებდა, ამიტომ დავითი ცდას არ აკლებდა მამისთვის ტახტი წაერთმია. 1155 წელს მან მიაღწია მიზანს, მამა ტახტიდან ჩამოაგდო და მონასტერში ბერად აღკვეცა. დავით V-ის მეფობა 6 თვე ან 2 წლამდე გაგრძელდა, ვიდრე ასევე შეთქმულების მსხვერპლი არ გახდა (ერთი ცნობით მოწამლა ივანე ორბელმა). მას მცირეწლოვანი დემეტრე (დემნა) დარჩა, რომელიც სიკვდილის წინ უმცროს ძმას, გიორგის ჩააბარა და თხოვა სრულწლოვანების შემდეგ ტახტზე დაესვა.

დავითის სიკვდილისთანავე (1156-7) დემეტრე ტახტზე დაბრუნდა, თანამეფედ გიორგი III (1156/7-1184) აკურთხა და კვლავ ბერობას დაუბრუნდა.

გიორგი III-მ 1160 წლიდან გააფთრებული ომები წამოიწყო სომხური მიწებისთვის ხლათისა და ადარბადაგანის მართველებთან. მან 1161 წელს დაიკავა ქალაქი ანისი, 1162 წელს

დვინი. თუმცა ორი წლის შემდეგ ორივეს დაუბრუნება მოუწია. 1174 წელს კვლავ ცოტა ხნით დაიბრუნა ანისი. ქალაქის დიდი ხნით შემოერთება მხოლოდ თამარის ეპოქაში მოხერხდა.

1177 წელს საქართველოში მეფის წინააღმდეგ დიდი აჯანყება დაიწყო, რომელმაც მრავალ თვეს გასტანა. ამირსპასალარმა ივანე ორბელმა თავის გავლენის ქვეშ მოაქცია მეფის ძმისწული დემნა და მისი სახელით საქართველოს ერისთავთა და დიდაზნაურთა დიდი ნაწილი ააჯანყა. მეფეს შერჩენილმა ერთგულმა მებრძოლებმა მოახერხეს ჯარების შეკრება და თანდათან აჯანყებულებთან ომში უპირატესობას მიაღწიეს. აჯანყებულებს ბოლოს ოდენ ლორეს ციხე შერჩათ. მაშინ დემნა უფლისწული გამოექცა ივანე ორბელს და ბიძასთან პატიებისა და საუფლისწულოს თხოვნით მივიდა. გიორგი III-ის ბრძანებით დემნა უფლისწული ჯერ დააბრმავეს, შემდეგ კი დაასაჭურისეს, რის შემდეგაც მალე მოკვდა საპყრობილები და ამით ბაგრატიონთა მამაკაცის ხაზით შტო ამოწყდა.

§45. თამარ მეფე

გიორგი III-ს ვაჟი არ ჰყავდა. დემნა უფლისწულის დასჯის შემდეგ მეფის უფროს ქალიშვილს, თამარს, სამეფო ტახტისკენ გზა ხსნილი ჰქონდა. 1179 წელს გიორგი III-მ თავად დაადგა გვირგვინი თამარს; რიტუალი მველი წესის დარღვევით, დასავლეთ საქართველოს ერისთავების მონაწილეობის გარეშე ჩაატარა, რადგან მათზე აჯანყებაში მონაწილეობის გამო ნაწყენი იყო.

გიორგი III 1184 წელს გარდაიცვალა და გელათის ტაძრის სამეფო საძვალები დაკრძალულს. მაშინ სამეფოში არეულობანი და დიდაზნაურთა გამოსვლები დაიწყო. ჯერ დარბაზის სხდომაზე თამარის, როგორც ქალის მეფობის კანონიერების საკითხი განიხილეს, თუმცა ხმათა უმეტესობით დარბაზმა დაადასტურა თამარის როგორც სამეფო კანდიდატის ლეგიტიმურობა, თუმცა კი იგი ხელახლა, ძველი წესით, როგორც „აფხაზთა მეფე“ დასავლეთ საქართველოს დიდებულების მიერ უნდა კურთხეულიყო მეფედ, რაც შესრულდა კიდეც.

შემდეგ დიდაზნაურთა II დასმა გიორგი III-ის მიერ დაწინაურებული „უგვაროების“ თანამდებობიდან გადაყენება მოისურვეს და ესეც მიიღეს. თანამდებობა და მამულები წაართვეს ამირსპასალარ-მანდატურობულებეს ყუბასარსა და მსახურთუხუცეს აფრიდონს.

შემდეგ დიდაზნაურთა III დასი გამოვიდა მეჭურჭლეთუხუცეს ყუთლუ არსლანის მეთაურობით, რომელმაც მეფის ხელისუფლების შეზღუდვა მოინდომა. ყუთლუ არსლანის გეგმით, ისახში, სამეფო სასახლესთან უნდა აგებულიყო „კარავი“, სასახლე, სადაც შეიკრიბებოდნენ დიდაზნაურნი და ქვეყანაში წამოჭრილ ყველა საკითხზე გადაყვეტილებებს მიიღებდნენ, ხოლო მეფესა და მის მთავრობას მხოლოდ აღმასრულებელ ფუნქციას დაუტოვებდნენ. ამასთან ყუთლუს ამირსპასალარისა სურდა. მაშინ თამარი განრისხდა, რადგან ამაში თავისი ხელმწიფების დასრულება დაინახა და ყუთლუ დააპატიმრებინა. საპასუხოდ ყუთლუს მომხრეებმა საომრად მზადება იწყეს. ასეთ ვითარებაში თამარმა დიპლომატიას მიმართა და ყუთლუისტებთან მოსალაპარაკებლად გავლენიანი ქალბატონები — ხვაშაქ ცოქალი და კრავაი ჯაყელი — გაგზავნა. შეთანხმების შედეგად ყუთლუ გადააყენეს, კარავის იდეა უკან წაიღეს; საპასუხოდ გაიზარდა „სამეფო დარბაზის“ უფლებამოსილება. თუ აქამდე იქ შეკრებილი საერო და სასულიერო დიდაზნაურები მეფეს მხოლოდ რჩევებს აძლევდნენ, ამიერიდან მეფეს ქვეყანა მათი „თანხმობითა და ერთნებობით“ უნდა ემართა, რაც მეფის ხელისუფლების მნიშვნელოვან შეზღუდვას ნიშნავდა.

დიდაზნაურები ამითაც არ დაკმაყოფილდნენ და თამარის დაუკითხავად შეარჩიეს მისთვის საქმრო. დარბაზის გადაწყვეტილებით, თამარის ქმარი (დაახლ. 1185 წელს) გახდა რუსული სამთავროს, ვლადიმირ-სუზდალის ყოფილი მთავრის, ანდრეი ბოგოლიოვის ვაჟი,

საკუთარი სამშობლოდან ბიძის მიერ გამომევებული იური (ქართულად გიორგი რუსი), რომელიც თავს ყივჩადებთან აფარებდა. მათ შვილი არ შესძენიათ. 2 წელში თამარ მეფე იურის გაეყარა მისი მრავალი პიროვნული ნაკლოვანებების გამო. ქვეყნას მემკვიდრე სჭირდებოდა, ჯარს — მთავარსარდალი. ამიტომ სამეფო კარზე მაღლე კვლავ დადგა თამარის ხელახალი გათხოვების საკითხი. ამჯერად თამარმა თავად ამოირჩია საქმრო — ოსი უფლისწული, ბაგრატიონთა მონათესავე და საქართველოს სამეფო კარზე გაზრდილი დავით სოსლანი.

ხელისუფლების განმტკიცების შემდგომ სამეფო კარის მთავარი საზრუნავი საგარეო ასპარეზზე გააქტიურება და ქვეყნის საერთაშორისო ავტორიტეტის გაზრდა გახდა. 1192 წელს გიორგი-ლაშას დაბადების აღსანიშნავად ქართველთა ლაშქარმა ქვეყნის სამხრეთ მოსაზღვრე ქვეყნები ბარდავი და არზრუმი დაარბია.

1195 წელს სამხრეთ აზერბაუჯანის მმართველმა აბუბაქრმა შეძლო მიწისძვრით დანგრეული, საქართველოს ყმადნაფიცი შარვანის დაპყრობა. შარვანშაჰმა დახმარებისთვის თამარს მიმართა. შამქორის ციხესთან დავით სოსლანის სარდლობით სასტიკად დაამარცხეს აბუ ბაქრის ლაშქარი და შარვანიც გაათავისუფლეს. შამქორის ბრძოლაში (1195 წ) განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი ქართველმა მხედართმთავრებმა შალვა და ივანე ახალციხელებმა.

ქართველთა სამხედრო წარმატებები შემდგომშიც გრძელდებოდა. 1199 წელს საქართველოს კიდევ ერთხელ შემოუერთდა ანისი, რის შემდეგაც შეტევა კარის (ყარსის) მიმართულებით დაიწყო. ქართველების გაძლიერება მიუღებელი იყო რუმის სელჩუკთა სასულთნოსათვის, რომელიც თამარის ეპოქაში უძლიერეს თურქულ სახელმწიფოდ იქცა. მისმა სულთანმა, რუქნ ად-დინმა გადაწყვიტა, ბოლო მოედო საქართველოს დომინირებისათვის რეგიონში, შეკრიბა დიდი ლაშქარი და ელჩობაც გაუგზავნა თამარს დამამცირებელი წინადადებებით. ბრძოლა 1202 წელს ბასიანის ველზე გაიმართა. ქართველებმა, დავით სოსლანისა და ზაქარია მხარგრძელის მეთაურობით, მძიმე ბრძოლაში დაამარცხეს რუქნ ად-დინის ლაშქარი.

1203 წელს ქართველებმა სომხეთის ძველი დედაქალაქი – დვინი წაართვეს მუსლიმებს.

1208 წელს, აღდგომა დღეს, არდებილის სულთანი შეიჭრა სომხურ ქალაქ ანისში, დაარბია ეკლესიები და ამოხოცა ქალაქის 12 000 ქრისტიანი მცხოვრები. საპასუხოდ საქართველოს ლაშქარი ზაქარია და ივანე მხარგრძელების სარდლობით მუსლიმურ დღესასწაულზე თავს დაესხა არდებილს და გაანადგურა. სულთანი და მისი ოჯახი კი დაატყვევეს.

მეზობლებში შიშის დასათესად და ალაფის მოსაპოვებლად 1209-10 წლებში ქართულმა ლაშქარმა ზაქარია და ივანე მხარგრძელების მეთაურობით ჩრდილოეთ ირანში იღაშქრა. დაარბიეს ირანის ქალაქები: მარანდი, თავრიზი, ზენჯანი, ყაზვინი და დიდმალი ნადავლით დაბრუნდნენ.

1207 თუ 1210 წლის იანვარში თამარი გარდაიცვალა და ქვეყნის მართვას მისი ვაჟი გიორგი IV ლაშა (1027/10-1223) შეუდგა, რომელიც დედის სიციცხლეშივე აკურთხეს თანამეფედ.

გიორგი ლაშას მეფობის მანძილზე მოხარვე განძა, ნახჭევანი... აუჯანყდა, თუმცა წარმატებით გაილაშქრა და აიძულა ხარკის გადახდა განეახლებინა.

ახალგაზრდა მეფეს სურდა თავისი სურვილების მიხედვით ემართა ქვეყანა, რის გამოც ერთგული თანამოაზრები შემოიკრიბა და მთელს დროს მათთან ატარებდა, თუმცა ბოლომდე თავისის გატანა ვერ მოახერხა. გიორგის შეუყვარდა ვინმე აზნაურის ცოლი და სახლში მოიყვანა. მასთან მეფეს ვაჟი შეეძინა და მამის სახელი — დავითი დაარქვა. რუსუდანმა, კათალიკოსმა და ვეზირებმა აიძულეს მეფე საყვარელი ქალი ქმრისთვის დაებრუნებინა, თუმცა ლაშამ პროტესტის ნიშნად სხვა ცოლი აღარ მოიყვანა.

გიორგის მეფობის დროს V ჯვაროსნული ლაშქრობა (1217-1221) მიმდინარეობდა და რომის

პაპმა პონორიუსმა მასში მონაწილეობა საქართველოს მეფესაც შესთავაზა. ლაშამ მზადება დაიწყო, მაგრამ, ამ დროს საქართველოზე თავდასხმები მონღოლებმა დაიწყეს.

მონღოლთა შუა აზიასა და ირანში შემოჭრაზე ქართველებს ჰქონდათ ინფორმაცია, თუმცა რატომდაც ისინი ქრისტიანები ეგონათ, რომლებიც ჯვაროსანთა საშველად მოდიოდნენ.

ჩინგიზ ყაინის მიერ ხორუმის (ირანის) შაპ მუჰამმედზე გამოდევნებული ჯებე და სუბუდაი საქართველოს პირველად 1221 წლის გაზაფხულზე მოადგნენ, მონაპირე ჯარი დაამარცხა და წავიდა. 1222 წელს ჯებე და სუბუდაი კვლავ შემოიჭრნენ საქართველოში. ამჯერად მეფემ 60 000 მეომარი დაახვედრა მტერს. ბრძოლის დროს მონღოლებმა უკან დაიხიეს. გამარჯვებაში დარწმუნებული ქართველები დაედევნენ, მაგრამ ეს მონღოლთა სამხედრო ხრიკი აღმოჩნდა. მათი ერთი ნაწილი ბრძოლის ველიდან მოშორებით იყო ჩასაფრებული. ქართველები ალყაში აღმოჩნდნენ. ამ დროს მეფე მძიმედ დაიჭრა. ქართველებმა 6000 კაცი დაკარგეს და დამარცხდნენ.

გიორგი IV 1223 წლის იანვარში საკუთარი დის ქორწილზე გარდაიცვალა და რადგან მხოლოდ უკანონო მე (დავითი) დარჩა, საქართველოს ტახტი მისმა დამ, რუსულანმა დაიკავა.

§46. საქართველო ცხოვრება შუა საუკუნეების ეპოქაში

რომის იმპერიაში ბევრი განვითარებული, აყვავებული და კეთილმოწყობილი ქალაქი იყო. დასავლეთ რომის დაცემის შემდეგ, გერმანული ტომების თავდასხმების შედეგად იმპერიის ჩრდილოეთ ოლქებში ქალაქების უმრავლესობა მოსახლეობისგან დაიცალა.

გადასახლების დასრულებისა და ფეოდალიზმის შემოსვლათან ერთად

ევროპაში ნატურალური მეურნეობა გავრცელდა. სოფლის

მოსახლეობა არა მხოლოდ საკუებით უზრუნველყოფდა თავს, არამედ ხელოსნურ ნაწარმსაც თავად ამზადებდა. ამიტომ დარჩენილი ან ახლად წარმოქმნილი ქალაქების უმეტესობას ან თავდაცვითი, ციხე-სიმაგრის, ან ადმინისტრაციული, ან კიდევ საეკლესიო ცენტრის ფუნქცია ჰქონდა. VII-IX საუკუნეებიდან გაჩენას იწყებს ვაჭართა დასახლებები, რომელსაც ვიკებს (ვიგებს) ეძახდნენ. თავდაპირველად ბაზრობის მოწყობის უფლებას მხოლოდ მეფე გასცემდა და ის წყვეტდა ფულის მოჭრისა და ბაჟის დაწესების საკითხებსაც. IX-X საუკუნეებიდან ეს უფლება საერო და სასულიერო სენიორებმაც მოიპოვეს.

ევროპაში საქალაქო ცხოვრების ახალი აღმავლობა IX ს. II ნახევრიდან დაიწყო, რასაც თავისი მიზანები ჰქონდა. 1. ფრანკთა იმპერიის ფარგლებში მთელი დასავლეთ ევროპის მოქცევამ და გაერთიანებამ დააკავშირა განვითარების სხვადასხვა დონეზე მყოფი ხალხები, რომლებიც საკუთარ გამოცდილებას ერთმანეთს უცვლიდნენ. 2. ჩამოყალიბდა პროფესიონალ მეომართა ფენა, რომლის ფუნქცია იყო მშვიდობა შეენარჩუნებინა ქვეყანაში და მიწათმოქმედთათვის მშვიდი მუშაობის საშუალება მიეცა. 3. საწარმოო მაღაზის (შრომის იარაღების, გზების...) განვითარებამ გლეხესა და ხელოსანს ჭარბი პროდუქტის შექმნის საშუალება მისცა, რომელიც გასაყიდად ციხე-ქალაქებში მიჰქონდა, რომლის გალავანი საშუალებას აძლევდა მშვიდად ევაჭრა.

დროთა განმავლობაში დამძიმებული ფეოდალური უდელი აიძულებდა გაღატაკებულ გლეხს გაქცეოდა სოფელს და ახალი ტიპის ქალაქში შეფარებულიყო, სადაც სხვადასხვა ხელოსნურ პროფესიებს ითვისებდა. ერთნი შრომისა და საბრძოლო იარაღების კეთებას სწავლობდნენ, მეორენი საყოფაცხოვრებო ნივთებისა და სამკაულების, მესამენი მცხობელები, ყასბები და სხვა საქმის სპეციალისტები ხდებოდნენ.

X-XI საუკუნეებიდან ახალი ტიპის ქალაქები იქმნებოდა სავაჭრო გზების გადაკვეთაზე, ზღვისპირას, მდინარეების ფონებთან, ხიდებთან, ანუ იმ ადგილებთან, სადაც შეიძლებოდა ხელოსნის მიერ შექმნილი ნაწარმის მყიდველი გამოჩენილიყო. ქალაქები იქმნებოდა ძლიერი

ფეოდალის ციხე-სიმაგრესთანაც, რომლის მფლობელი ქალაქის თავისი ჯარით იცავდა, სამაგიეროდ კი მას დიდ გადასახადებს აკისრებდა. ხშირად ასეთი სენიორი ქალაქის მმართველობის ხელმძღვანელი და მთავარი მოსამართლე ხდებოდა.

ხელოსნების გარდა ქალაქებში ვაჭრებიც სახლდებოდნენ. ევროპის შორეული ქვეყნებიდან შემოტანილი საქონელი ქალაქებში იყრიდა თავს. როგორც წესი, ვაჭრები ქალაქის მოსახლეობის უმდიდრეს ნაწილს შეადგენდნენ. ამიტომ ისინი ქალაქის დანარჩენ მოსახლეობაზე გაბატონებას ცდილობდნენ. ყველაზე მდიდარი ოჯახები ერთმანეთს უნათესავდებოდნენ და დროთა განმავლობაში მათი კავშირების შედეგად ჩამოყალიბდა მოქალაქეთა ზედა ფენა — პატრიციატი (რომის მიბაძვით დაირქვეს).

სენიორებისგან თავის დასაცავად ვაჭრებმა და ხელოსნებმა X საუკუნიდან საკუთარი პროფესიული გაერთიანებების — გილდიების (გილდია — გაერთიანება) ჩამოყალიბება დაიწყეს. გილდიას ხელმძღვანელობდა საბჭო, რომელსაც გილდიის წევრთა საერთო კრება ირჩევდა. გილდიებს ჰქონდა წესდება და წევრს გილდიაში გაწევრიანებისას ურთიერთდახმარების ფიცის დადება უწევდა. გილდიებმა ორგანიზება გაუწიეს ქალაქის საერთო მმართველობითი ორგანოს „კომუნას“ ჩამოყალიბებას. თუმცა კი კომუნას ქმნიდა რეალურად ქალაქის პატრიციატი, რომელიც ირჩევდა კომუნას მეთაურსაც.

ქალაქების განვითარება განსაკუთრებით სწრაფად წავიდა ზღვისპირა რეგიონებში. იტალიაში უდიდეს წარმატებებს მიაღწიეს ზღვისპირა ქალაქ-რესპუბლიკებად ჩამოყალიბებულმა ვენეციამ, გენუამ და პიზამ, რომლებმაც დიდი საზღვაო-სავაჭრო ფლოტები შექმნეს, უამრავი სამფლობელოები შეიძინეს და გაბატონდნენ ხმელთაშუა ზღვის სხვადასხვა რეგიონებში.

ჩრდილოეთ ევროპაში დაწინაურებული მდგომარეობა გერმანელ ვაჭრებს ჰქონდათ. ჩრდილოეთისა და ბალტიის ზღვების სამხრეთ სანაპიროებზე მდგებარე გერმანული ქალაქები ქალაქ ლიუბეკის მეთაურობით გაერთიანდნენ სავაჭრო კავშირში, რომელსაც „პაზა“ (ძველ გერმანულად „პაზა“ — „ჯგუფი“, „კავშირი“, „ამხანაგობა“) ეწოდა. დროთა განმავლობაში „პაზას“ სხვადასხვა ქალაქი და გილდია შეუერთდა. კავშირს საკუთარი ფლოტიც ჰყავდა.

§47. ინგლისი უილიამ დამპურობლის დროს

დანიური დინასტიის შეწყვეტის შემდეგ, 1042 წელს ინგლისის ტახტი უესკესის მეფეთა შთამომავალმა ედუარდ აღმსარებელმა დაიკავა.

1066 წლის 5 იანვარს ედუარდ აღმსარებლის სიკვდილის შემდეგ უიტენაგემოტმა ერთხმად მეფედ აკურთხა ჰაროლდი, რადგან ედუარდის ძმის შვილიშვილი ედგარ ეტელინგი მცირეწლოვანი იყო. რადგან ჰაროლდი ნორმანდიის ჰერცოგის უილიამის შემოჭრას ელოდა მთელი ძალები სამხრეთში შეკრიბა. 3 დღეში მეფე ჰაროლდმა გაიგო რომ ნორმანდიის ჰერცოგმა 7000 ჯვაროსნით (უილიამმა ქრისტიანული ფიცის გატეხის მომველიებით პაპ ალექსანდრე II-ს ჰაროლდის წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობა გამოაცხადებინა. პაპი ალექსანდრე II იმის გამოც ემხრობოდა უილიამს, რომ ის პირდებოდა ინგლისის კვლესიასაც შენ დაგიმორჩილებო) დიდიალქნიანი ხომალდებით გადალახა ლა მანშის სრუტე და გადმოსხდა სამხრეთ ინგლისში.

ჰაროლდმა არმიაში შედარებით ჯანმრთელები აარჩია და 9 დღეში მტერს შეხვდა. ბრძოლა მოხდა 14 ოქტომბერს ჰასტინგსიდან. ვილჰელმმა მოახერხა ინგლისელთა არმიის მწყობრის დარღვევა, დაყო რამდენიმე ნაწილად და ისრების წვიმაში მოაქცია, რის შემდეგაც გაანადგურა. ჰაროლდი ორ ძმასთან ერთად დაიღუპა ველზე. ერთ თვეში უილიამმა დედაქალაქი ლონდონიც აიღო და 25 დეკემბერს უესტმინსტერის სააბატოში ინგლისის მეფედ ეკურთხა. ამით ინგლისის

სამეფო და ნორმანდიის საპერცოგო გაერთიანდნენ.

უილაიმის მეფობას არ ცნობდა ინგლისურ-დანიური წარმოშობის არისტოკრატია, რომელთაც მხარს დანის მეფის ჯარები უჭერდა. ამის გამო „უილიამ დამპურობელი“ 1070 წლამდე აწყობდა ლაშქრობებს სხვადასხვა მხარეების

დასაქვემდებარებლად. როდესაც ქვეყნის სამხრეთი,

ცენტრალური და ჩრდ-აღმოსავლეთ მხარეები დაიმორჩილა, მაშინ 1069 წელს ჩრდ-დასავლეთის იარლები (გრაფები) აჯანყდნენ, რომელთა ჩასახშობათ ლაშქრობები რამდენიმე თვე გრძელდებოდა. უილიამის სადამსჯელო ლაშქრობები დიდი სისატიკით გამოირჩეოდა, რასაც უამრავი ადგიოლობრივის გაულეტა მოჰყვებოდა. დაკავებული მიწების შემოსამტკიცებლად იგებოდა ქვის ციხე-სიმაგრეები (პირველი იყო ლონდონის თაუერი 1066-1078 წლებში) და სააბატოები, რომლის წინამდლვრები ნორმანდიული ბატონობის დასაყრდენი იყვნენ. ქვეყნა 50 შაირად (საგრაფოდ) გაპყო და შაირების (საგრაფოების) მმართველ შერიფებს ჩააბარა. უილიამი შერიფებად აგრეთვე ნორმანდიელებისგანაც ნიშნავდა, თუმცა მლიერ შეზღუდული უფლებებით. მან კონტინენტური ევროპისგან განსხვავებით დაამვიდრა ფეოდალიზმის ახლებური გაგება — „ჩემი ვასალის ვასალი, ჩემი ვასალია“, ანუ ის ყველას შიდა საქმეებში ერეოდა და არავის ენდობოდა.

უილიამმა მმართველობისა და საკანონმდებლო რეფორმები გაატარა და საერო და სასულიერო თანამდებობები და სამფლობელოები მის მოყვანილ ნორმანდიულ არისტოკრატიას ჩამოურიგა. ამიერიდან ფრანგულ ყაიდაზე მოეწყო და დაიხვეწა მმართველობა. ქვეყნის ცენტრალიზაცია კი განმტკიცდა და ინგლისი საბოლოოდ ერთიან სამეფოდ იქცა. მეფემ მიწების 1/7 და ტყეების მნიშვნელოვანი ნაწილი სამეფო საკუთრებად გამოაცხადა.

უილიამი ხელს უწყობდა ქვეყნაში ვაჭრობისა და ხელოსნობის განვითარებას, რაც თავის მხრივ საქალაქო ცხოვრების განვითარებას იწვევდა. ამისთვის, ის არამარტო ადგილობრივ ვაჭრებს მფარველობდა, არამედ უცხოელ ვაჭრებსაც, რომელსაც სიამოვნებით იწვევდა კონტინეტიდან, განსაკუთრებით კი ამ კუთხით გამორჩეული ფლანდრიდან. თუმცა კი, მეფე წინააღმდეგი იყო ქალაქებში კომუნის ანუ თვითმართველობის ჩამოყალიბების.

უილიამმა ხმელეთითა და ზღვით არაერთი ლაშქრობა მოაწყო კუნძულზე მეზობელი უელსელებისა და სკოტების დასამორჩილებლად და როცა ინგლისზე მყარად გაბატონდა, 1085 წელს გადაწყვიტა მოსახლეობა აღეწერა. ყველა საგრაფოში გაგზავნეს მეფის წარმომადგენლები, რომელთაც ადგილებზე შეადგინეს კომისიები ბარონების, რაინდების, მღვდლებისა და 6 გლეხის შემადგენლობით. ამ კომისიას ჩატარებული აღრიცხვისა და ჩანაწერების სისწორე ფიცი უნდა დაემტკიცებინა. ვინც აღწერისას თავის ქონებაზე სიმართლეს არ იტყოდა, სასტიკი სასჯელი ელოდა. აღწერილ იქნა მოსახლეობა (მემამულე თუ გლეხი), მათი მიწები, საძოვრები, მდელოები, ტყეები, წისქვილები და სათევზაო ადგილეობის რაოდენობა. ასე შედგა 1086 წელს ე.წ. „საშინელი სამსჯავროს წიგნი“.

აღწერამ აჩვენა ისიც, რომ ინგლისში 2 მილიონამდე მცხოვრები იყო (25 000 ოჯახი), რომლის 5% ქვეყნის 80-მდე ქალაქში ცხოვრობდა. გამოჩდა, რომ ქვეყნის ჩრდილოეთ მხარეები სადაც ადრე დანიელთა შემოსევები, ახლა კი უილიამის წინააღმდეგ მრავალწლიანი აჯანყებები იყო, მოსახლეობისგან დაცლილიყო.

1086 წლის ბოლოს უილიამი ნორმანდიაში გაემგზავრა, რადგან მის მიწებს საფრანგეთის მეფე და მისი ვასალები იტაცებდნენ. საომარი კამპანიის დროს უილიამის ცხენს ფეხი ნაღვერდალში ჩაუვარდა, მხედარი გადმოადგო და ძლიერ დააშავა. რამდენიმეთვიანი ტანჯვის შემდეგ, უილიამ I 1087 წელს გარდაიცვალა. ნორმანდიის ჰერცოგობა მან უფროს ვაჟს რობერს დაუტოვა, ინგლისის მეფობა კი მეორე ძეს, უილიამ II წითურს (1087-1100).

გ48. „თავისუფლების დიდი ქარტია“. პარლამენტის ჩამოყალიბება ინგლისში

1189 წელს ინგლისის მეფე გახდა რიჩარდ I ლომგული, რომელიც საფრანგეთში ომის დროს უმემკვიდრეოდ დაიღუპა და ინგლისის ტახტი მისმა უმცროსმა ძმამ, ჯონ უმიწაწყლომ დაიკავა. მან შვილს მიწები ინგლისსა და ირლანდიაში გამოუყო. ამის გამო დაცინვით ფრანგებმა მას „უმიწაწყლო“ შეარქვეს.

ჯონი ყოველმხრივ უარყოფითი პიროვნება იყო, რომელსაც ერთადერთი რაც შეეძლო, მტრების გამრავლება იყო. სხვადასხვა ხერხებით ვასალებს ართმევდა ქონებას, ითხოვდა უზარმაზარ გადასახადებსა და სუბსიდიებს. არ ინდობდა მეფის მოვავშირე ქალაქებსაც და გადასახადებსა და ბაჟებს ახდევინებდა. როდესაც ცოლმა შვილი არ გაუჩინა, გაანქორწინდა და თავის ვასალს წაართვა სარმლო. ნელნელა მეფის ოპოზიციაში თვით გლეხები და რაინდებიც გადავიდნენ, რომლებიც ადრე მეფის დასაყრდენი იყვნენ. შედეგად უმეტესობა ბარონები (მსხვილი მიწათმფლობელები) აიჯანყა. ამით ისარგებლა საფრანგეთის მეფე ფილიპე II ოგიუსტმა, 1202 წელს ომი აუტება და საფრანგეთში ბევრი სამფლობელო წაართვა.

1214 წელს ჯონმა იმ ბარონებს, რომლებიც საფრანგეთში საომრად არ წაჰყვნენ, დასასჯელად დიდი გადასახადები დაავისრა, მაშინ ბარონები ამბოხდნენ, 1215 წლის მაისში ისინი შევიდნენ ლონდონში და მოუწოდეს მხარდაჭერისკენ სხვა ფეოდალებს. ფეოდალთა უმეტესობა მათ მხარეზე დადგა. შედეგად მეფე დანებდა და დაიწყო მოლაპარაკება, რომლის მიხედვითაც შეიქმნა 63 მუხლიანი „თავისუფლების დიდი ქარტია“, რომელმაც მნიშვნელოვნად შეზღუდა მეფის უფლებები.

ჯონმა მალევე უარი თქვა ქარტიაზე, რამაც აჯანყება გამოიწვია და მეფე დევნილობაში გარდაიცვალა. მამის გზას ადგა შემდგომი მეფე ჰენრი III-ც, რომელიც ხშირად ამბობდა უარს ქარტიის შესრულებაზე და უკანონო გადასახადებით ბარონთა ახალ-ახალ აჯანყებებს იწვევდა. ბოლოს ბარონთა ოპოზიციას სათავეში ჩაუდგა მეფის დის ქმარი, გრაფი სიმონ დე მონფორი.

1264 წლის 14 მაისს ლიუისთან ბრძოლაში სიმონ დე მონფორმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა მეფის მომხრებზე ტყვედ იგდო ჰენრი III. მონფორის მეთაურობით შეიქმნა ქვეყნის მმართველი 9 კაციანი საბჭო. 1265 წლის 20 იანვარს საბჭომ მოიწვია I „სამი წოდების“ „პარლამენტი“, რითაც საფუძველი ჩაუყარა ინგლისში წოდებრივ წარმომადგენლობას. პარლამენტში შედიოდნენ ბარონები, ეპისკოპოსები, აბატები, რაინდები, 4-4 დეპუტატი ლონდონიდან და „5 საპორტო ქალაქიდან“, ხოლო და 2-2 დეპუტატი სხვა დიდი ქალაქებიდან. ისინი ერთად განიხილავდნენ და წყვეტდნენ სახელმწიფო საქმეებს.

გ50. განათლება დასავლეთ კურობაში: სკოლები და უნივერსიტეტების წარმოქმნა საკოლეგიანო განათლება დასავლეთ კურობაში

შუა საუკუნეების იდეოლოგიაში აბსოლიტურად გაბატონებული იყო რელიგია და განათლებასაც ძირითადად სასულიერო ხელისუფლება ხელმძღვანელობდა. ამას ისიც უწყობდა ხელს, რომ ეკლესიაში მოღვაწეობდნენ ის ადამიანები, რომლებიც ფლობდნენ იმ პერიოდის ეკლესიისა და მეცნიერების ენას – ლათინურს. შუა საუკუნეებში ლათინური შეერწყა ბარბაროსების ენების ნორმებს. მას „შუა საუკუნეების ლათინურს“ უწოდებენ.

შუა საუკუნეების დასავლეთ კუროპაში განათლების კერას წარმოადგენდა ეკლესია-მონასტრერი. მონასტრებში იქმნებოდა თეოლოგიური შრომები, თუმცა ყურადღებას აქცევდნენ ზოგიერთ სხვა საგანსაც. მონასტრებში იკითხებოდა ლათინური ავტორები, ხდებოდა მათი გადაწერა. სამონასტრო წესდების თანახმად, ბერს უნდა ემუშავა ფიზიკურად და გონებრივად. ეს უკანასკნელი გამოიხატებოდა წიგნების გადაწერაში. ამდენად, დიდ მონასტრებში არსებობდა

სკრიპტორიუმები, წიგნის გადასაწერი სახელოსნოები, სადაც კალიგრაფიაში გაწაფული ბერები იწერდნენ საღვთო წიგნებს, რომაელი ისტორიკოსების თხზულებებს. შუა საუკუნეებში წიგნი ძალიან ძვირად ფასობდა. ყველაზე დიდი ბიბლიოთეკა ევროპაში სულ რამდენიმე ათეულ წიგნს ითვლიდან. ქალალდი ევროპაში შემოვიდა აზიიდან, XIII საუკუნეში, მანამდე იხმარებოდა ჭილი (პაპირუსი) და ეტრატი — დამუშავებული ტყავი. ანტიკურ სამყაროში მის დამუშავებაში დახელოვნებული იყო მცირე აზიის ქალაქი პერგამონი. ამიტომ უწოდებენ მას პერგამენტს. რადგანაც პერგამენტი ძალიან ძვირი იყო, ზოგჯერ ძველ ხელნაწერებს შლიდნენ და ახალს წერდნენ. ამჟამად მათი აღდგენა შესაძლებელი ხდება. აღდგენილ ხელნაწერს პალიმფსესტი ეწოდება.

ეკლესიის ხელში იყო სასკოლო განათლებაც. სკოლა მიზნად ისახავდა სასულიერო კადრების მომზადებას. სკოლას ინახავდა ეპისკოპოსის ან მონასტრის გაცემული ბენეფიციუმი. სკოლაში ძირითადად ვაჟები სწავლობდნენ. ქალებს მდიდარი ოჯახები მისთვის აუცილებელ განათლებას ოჯახში აძლევდნენ. ღარიბთა ნაწილი დედათა მონასტერში იღებდა განათლებას.

სამონასტრო სკოლებში ეკლესია ადგენდა მათთვის სასწავლო პროგრამას, რომელიც ღვთის წერილის ჩარჩოებში უნდა ჩამჯდარიყო. ასეთ ვითარებაში დამოუკიდებელი აზროვნებისა და მეცნიერების ნამდვილ განვითარებაზე საუბარი ზედმეტი იყო.

სკოლა არ იყო მიმზიდველი. ჯერ ერთი, იმიტომ რომ ბატონობდა წკეპლის დისციპლინა, რომელსაც განათლებაზე მეტი ყურადღება ექცეოდა. მეორე იმიტომაც, რომ სასწავლო ლათინური ენა ყველასთვის უცხო იყო. სკოლებში ტიპიური კლასები არ არსებობდა. არ ითვალისწინებდნენ არც ასაკობრივ განსხვავებულებას და არც ინდივიდუალურ თვისებებს. ერთ ჯგუფში შეიძლებოდა ყოფილიყო 7-9 წლის ბავშვებიც და 18-20 წლის ახალგაზრდებიც. ბავშვებს მუდმივად აკონტროლებდნენ და ხმამაღლა საუბარს, თამაშსა და სიცილს უკრძალავდნენ და პირველივე შენიშვნაზე როზგავდნენ. მასწავლებელი პასუხს ბავშვის დასჯაზე მხოლოდ მაშინ აგებდა, თუ მოსწავლეს სისხლდენა დაეწყებოდა ცემის დროს (გარდა ცხვირისა).

უმაღლესი განათლების კერები ძველ სამყაროშიც არსებობდა: მაგ. ძვ.წ. 387 წელს პლატონის დაარსებული აკადემია ათენში, გონდიშაპურის აკადემია ირანში (ახ.წ. 271 წ.), მანგანის უნივერსიტეტი კონსტანტინეპოლიში (856 წ.), ალ-აზჰარის უნივერსიტეტი ქაიროში (988), აგრეთვე რომის იმპერიაში, ძველ ჩინეთსა და ინდოეთში... მაგრამ ისინი თანამედროვე გაგებით უნივერსიტეტებს (ცოდნის შეგროვება, შენახვა, გაზრდა, გადაცემა) არ წარმოადგენდნენ. მათ ჰქონდათ უმაღლესი განათლება — ასწავლიდნენ რა სამართალს, რიტორიკასა და ფილოსოფიას, მაგრამ ეს არ იყო ორგანიზებული და მუდმივი სწავლების ფორმა.

დამოუკიდებელი ქალაქების ჩამოყალიბება-განვითარებამ თავისუფალი აზროვნების გავრცელებას ბიძგი მისცა. კვონომიკურ წინსვლასთან ერთად საჭირო გახდა სამართლისა და მედიცინის სფეროსთვის სპეციალური განათლების მქონე პირთა მომზადება. დიდ ქალაქებში ტაძრებთან არსებული სკოლები თანდათან გადაკეთდა ზოგად და მოგვიანებით, უმაღლეს სკოლად — უნივერსიტეტად. ასე დაიწყო უნივერსიტეტების ჩამოყალიბება XII საუკუნიდან.

სხვადასხვა ქვეყნიდან მოსული სტუდენტები საყოველთაო სკოლაში ქმნიდნენ თანამემამულეთა კორპორაციას — გაერთიანებას, რომელსაც ლათინურად უნივერსიტას ეწოდებოდა. მას შემდეგ, რაც ამ კორპორაციში თვით ლექტორემაც მიიღეს მონაწილეობა, უმაღლესმა სკოლამ დავარგა თავის ძველი სახელწოდება და დაერქვა უნივერსიტეტი. მას ჰქონდა ადგილობრივი თვითმმართველობა. მისი წევრები თავისუფლდებოდნენ სამხედრო და საგუშაგო ვალდებულებებისგან. უნივერსიტეტის წევრად ითვლებოდა ყველა, ვინც თავისი საქმიანობით დაკავშირებული იყო მასთან: პროფესორები, სტუდენტები, წიგნის გამყიდველები, ბინის გამქირავებლები და ა.შ. უნივერსიტეტს ჰქონდა თავისი სასამართლოც.

შუა საუკუნეებიდან მომდინარეობს ლექციური სისტემა, რასაც საფუძვლად დაედო წიგნების სიძვირე. ლექციებს წიგნებიდან კითხულობდნენ, აქედანაა გამოთქმა ლექცია (ლათ. კითხვა). ხშირად იგი კარნახის სახეს იღებდა. სწავლების პირველი საფეხურის (3-4 წლიანი) დამთავრების შემდეგ წარმატებული სტუდენტი იღებდა ბაკალავრის წოდებას და აბარებდა სამაგისტრო გამოცდას. მაგისტრები სწავლას (1-2 წლიანი) დოქტორის ხარისხით ამთავრებდნენ.

სტუდენტებს შორის არსებობდა დიდი სხვაობა მატერიალური შესაძლებლობის მხრივ. უმცირესობა შეძლებული იყო. ღარიბი სტუდენტები მოწყალებით სწავლობდნენ. მოწყალების თხოვნა სტუდენტების მიერ ჩვეულებრივი მოვლენა იყო და არ ითვლებოდა სამარცხვინოდ. ქალაქის საბჭო ან ქველმოქმედი მდიდრები ასეთი სტუდენტებისთვის აწყობდნენ საერთო საცხოვრებლებს — კოლეგიუმებს, სადაც სტუდენტებს უფასოდ ეძლეოდათ ბინა და მცირე საკვები. მაგრამ ეს არ იყო საკმარისი და სტუდენტები მაინც მათხოვრობდნენ, ძირითადად ჯგუფ-ჯგუფად, რაც აწუხებდა ქალაქის მდიდარ მოსახლეობას. ამიტომ ბურჟუებმა შემოიღეს გადასახადი, რომელსაც უგზავნიდნენ ქალაქის საბჭოს. ვინ გადაიხდიდა სტუდენტის სასარგებლო გადასახადს, მისი სახლის წინ მოწყალების თხოვნა არ შეიძლებოდა.

პირველ უნივერსიტეტად მიჩნეულია ბოლონიელი სწავლულის ირნერიუსის დაარსებული სამართლის სკოლა 1088 წელს. მსგავსი სკოლები იტალიაში აქამდეც არსებობდა, მათ შორის თვით ბოლონიაშიც. ირნერიუსის მიზანს იუსტინიანეს სამოქალაქო სამართლის კოდექსის დეტალური ანალიზი და სწავლება იყო.

უნივერსიტეტმა განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვა ფრიდრიხ ბარბაროსას 1158 წლის ქარტიის შემდეგ, რომლის მიხედვითაც უნივერსიტეტს სრული დამოუკიდებლობა მიენიჭა და მისი კურსდამთავრებულნი იმპერიაში განსაკუთრებული პრივილეგიებით ისარგებლებდნენ.

ამავე ხანებში ჩამოყალიბდა ოქსფორდის უნივერსიტეტი, რომელიც 1096 წელს უკვე დარსებული ჩანს. მისი განსაკუთრებული ზრდა 1167 წლის ჰენრი II-ის ბრძანების შემდეგ დაიწყო, რომელმაც ინგლისელებს აუკრძალა პარიზის უნივერსიტეტში სწავლება და აიძულა შინ დაბრუნებულიყვნენ. ოქსფორდის უნივერსიტეტში შიდაგანხეთქილების შედეგად გამოყოფილმა პროფესორ-მასწავლებლებმა კემბრიჯის უნივერსიტეტი დაარსეს.

წ52. მონღოლთა დაბურობები და სახელმწიფოები

მონღოლები ოდითანვე ცენტრალური აზიის ნახევარუდაბნოებსა და ოაზისებში ცხოვრობდნენ, ამიტომ ძირითადად მომთაბარე-მესაქონლეობას მისდევდნენ. XIII საუკუნის დამდეგს მონღოლეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ტომებს შორის მიმდინარე ბრძოლის შედეგად მონღოლთა გაერთიანებული სახელმწიფო წარმოიქმნა. 1206 წელს მდინარე ონონის ნაპირზე მოიწვიეს მონღოლური არისტოკრატიის წარმომადგენელთა ყრილობა — ყურულთაი და დიდ ყანად თემუზინი აირჩიეს და ჩინგიზ-ყანი უწოდეს.

ჩინგიზ-ყანს დისციპლინირებული ლაშქარი ჰყავდა. თითოეული ნოინი ვალდებული იყო, ყაენისთვის გარკვეული რაოდენობის მეომრები გაეგზავნა. ამის მიხედვით ეწყობოდა მონღოლური ლაშქარი. იგი იყოფოდა ათეულებად, ასეულებად, ათასეულებად, ათიათასეულებად (დუმნებად). ამ სამხედრო დანაყოფებს მონღოლთა მომთაბარული არისტოკრატიის წარმომადგენლები მეთაურობდნენ, ხოლო ათიათასეულების მეთაურებად, ანუ დუმან-ნოინებად, ხშირად უფლისწულები ინიშნებოდნენ.

მონღოლები გამორჩეული მებრძოლები იყვნენ. მონღოლთა ლაშქრის მთავარი ძალა იყო ცხენოსანი ჯარი, რომელიც მშვილდ-ისრით იყო შეიარაღებული. ყოველ მეომარს თვითონ უნდა ეზრუნა სალაშქროდ საჭირო აუცილებელ იარაღ-საჭურველსა და საგზალზე. რაკი მძიმე აღალის

ტარება აღარ სჭირდებოდა, მონღოლთა ლაშქარი გაცილებით სწრაფად მომრაობდა. ჯარში უმკაცრესი დისციპლინა სუფევდა. „იასაკის“ წესის თანახმად, 1 მეომრის ღალატისთვის მთელ ათეულს სიკვდილით სჯიდნენ. თუ ათეული ბრძოლაში სილაჩრეს გამოიჩენდა, მთელ ასეულს ხოცავდნენ. მონღოლთა ლაშქარი აღჭურვილი იყო იმ დროისათვის მოწინავე ჩინური სამხედრო ტექნიკით. ომის დროს მონღოლები იყენებდნენ ე.წ. „ჰაშარის“ სისტემას – დაპყრობილ მოსახლეობას

„ცოცხალ ფარად“ იყენებდნენ ციხეების ალყისას. ყველაფერმა ამან მნიშვნელოვანწილად განაპირობა მონღოლთა წარმატება დასავლეთის ლაშქრობაში.

ძირითადი, საგარეო ბრძოლებისათვის განკუთვნილი ლაშქრის გარდა, ჩინგიზ-ყაენს ჰყავდა აგრეთვე პრივილეგირებული გვარდია – „ქეშიკთა რაზმი“, რომელსაც პირადად ყაენის დაცვა და ქვეყნის შიგნით წესრიგის დამყარება ევალებოდა. ასეთმა დისციპლინამ და სამხედრო მომზადებამ მონღოლებს საშუალება მისცა, უმოკლეს დროში უზარმაზარი ტერიტორიები დაეპყროთ. 1211 წელს მონღოლები ჩინეთში შეიჭრნენ, 1215 წელს კი პეკინი აიღეს და დაამხეს ცინის დინასტია. ჩრდილოეთ ჩინეთის დამორჩილების შემდეგ ჩინგიზ-ყაენმა მთელი ყურადღება შუა აზიის დაპყრობაზე გადაიტანა.

1218 წლისათვის მონღოლები უშუალოდ გაუმეზობლდნენ ხორეზმის შაჰ მუჰამედს. 1219 წელს სირდარიის ნაპირზე მდებარე ქალაქ ოტრარმი ხორეზმელი გამგებლის ბრძანებით გაძარცვეს მონღოლეთიდან მომავალი ქარავანი და 450 ვაჭარი მოკლეს. მონღოლთა შურისმიებამ არ დააყოვნა. ჩინგიზ ყაენმა თავის არმიით გადალახა სირდარია და შეიჭრა ხორეზმშაპის ტერიტორიაზე. 1220 წელს მთელი ცენტრალური აზია უმნიშვნელოვანესი ქალაქების, ბუხარას და სამარყანდის ჩათვლით, მის ხელთ იყო. მალე მონღოლებმა მდინარე ამუდარიაც გადალახეს და შეიჭრნენ აღმოსავლეთ ირანში. ხორეზმ-შაჰი მუჰამედი კასპიისპირეთისკენ გაიქცა, სადაც გარდაიცვალა კიდევ. მისი მემკვიდრე ჯალალ ედ დინი რამდენჯერმე დამარცხდა მონღოლებთან და იძულებული გახდა ინდოეთში გაქცეულიყო.

1227 წელს ჩინგიზ-ყაენი გარდაიცვალა და მონღოლთა ლაშქრობები ცოტა ხნით შეჩერდა. დიდი ყაენის არჩევა მხოლოდ 2 წლის შემდეგ მოხდა. 1229 წელს დიდმა ყაენმა უგედეიმ (ჩინგიზის ვაჟი) ყურულთაი მოიწვია, სადაც დასავლეთში ლაშქრობა დადგინდა. მონღოლები რამდენიმე მიმართულებით უნდა დამრულიყვნენ დასავლეთით.

1236 წელს მონღოლთა ლაშქარი ბათო ყაენის (ჩინგიზის შვილიშვილი) სარდლობით ვოლგის ბულგარეთს და რუსეთს შეესია და რამდენიმე წელში დაიპყრო, რუსეთში ჩამოყალიბებულ მონღოლურ სახელმწიფოს მონღოლებმა ოქროს ურდო უწოდეს. 1240-1242 წლებში მონღოლებმა პოლონეთი, უნგრეთი, ჩეხეთი, ბოსნია, სერბეთი და ბულგარეთი მოარბიეს. დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოები უდიდესი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდნენ.

1240 წლისათვის მონღოლთა ხელში უკვე დასავლეთ ირანიც იყო. 1243 წელს მათ დაამარცხეს რუმის სულთნის ჯარი და ხარკი დააკისრეს.

XIII საუკუნის შუა ხანებში დაიგეგმა ახალი შეტევა დასავლეთით. დიდი ყაენის ბრძანებით, რომლის რეზიდენციაც უკვე დაპყრობილ ბეიჯინგში იყო, მონღოლთა არმიამ, რომელსაც სათავეში ჰინგიზის შვილიშვილი ედგა, გადალახა ამუდარია და დაიპყრო ისლამური ქვეყნები სირიამდე. უკიდურესად მოკლე დროში მონღოლებმა მოახერხეს უზარმაზარი დაპყრობების განხორციელება და გაანადგურეს ასასინთა ისლამური სექტის მიუდგომელად მიჩნეული ციხე-სიმაგრეები. აღამუთი 1256 წელს აიღეს.

1250-იან წლებში მონღოლთა ერთიანი იმპერია ფაქტობრივად 4 სახელმწიფოდ დაიშალა: დიდი ურდო (მოიცავდა მონღოლეთსა და ჩინეთს); ჰინგიზის შვილიშვილი; ოქროს უდრო (დღევ. რუსეთი და ციმბირი) ანუ ჯუზის ულუსი და ჩაღატას ულუსი (შუა აზია).

1256 წელს ჩინგიზ-ყაენის შვილიშვილმა ჰულაგუმ ირანის ტერიტორიაზე მონღოლური სახელმწიფო — ილხანთა („ილხანი“ — მონღოლურად „ტომის ხანი“) ულუსი შექმნა, რომელსაც დამაარსებლის სახელის მიხედვით ჰულაგუიდთა სახელმწიფო ეწოდა.

1258 წელს მონღოლთა ჯარები ბალდადში შეიჭრნენ. მათ უკანასკნელი აბასიანი ხალიფა ალ-მუსთასიმი, საგვარეულოს ყველა წარმომადგენელთან ერთად, სიცოცხლეს გამოასალმეს. აბასიანთა სახალიფომ არსებობა შეწყვიტა.

ილხანთა სახელმწიფოს მონღოლთა ძლევამოსილი წინსვლა სირია-პალესტინაში ეგვიპტის მამლუქთა არმიამ შეაჩერა, რომელმაც 1260 წელს აიუნ ჯალუთის ბრძოლაში გაანადგურა მონღოლთა ლაშქარი.

XIII საუკუნის ბოლოს მონღოლები მიხვდნენ, რომ აუცილებელი იყო მონღოლური სამხედრო-მომთაბარული არისტოკრატიის შეზღუდვა, დაპყრობილი ქვეყნების არისტოკრატიასთან დაახლოება და მათი მმართველობაში ჩაბმით ვაჭრობის, ქალაქების აღორძინების გზით მტკიცე ცენტრალიზებული მონარქიის ჩამოყალიბება. ეს ილხანთა ყაინმა ყაზანმა (1295-1305) განახორციელა. მან ისლამი მიიღო და აგრარულ-ადმინისტრაციული რეფორმებით ილხანთა ულუსი ისლამურ სახელმწიფოდ აქცია. მონღოლური ტრადიციები თანდათანობით შესუსტდა. ილხანთა სახელმწიფოს ისლამიზაცია-ფეოდალიზაციას ლოგიკურად მოჰყვა მისი დეცენტრალიზაციაც.

გვ3. საქართველო XIII საუკუნეში: ჯალალ ედ-დინის ლაშქრობები, მონღოლთა ბატონობა

რუსუდანის (1223-1245) გამოეფების შემდეგ ცოლად ერზურუმის ამირას ვაჟზე მოღის ედ-დინზე (ქართულად დიმიტრი) დაქორწინდა. ამ ქორწინებიდან რუსუდანს ქალ-ვაჟი — თამარი და დავითი შეეძინა.

როდესაც ჩინგიზ-ყაენი უკან გაბრუნდა, ხორეზმშაჰმა ჯალალედინმა აღადგინა თავისი სამეფო და ანტიმონღოლური კოალიციის შექმნას შეუდგა, მასში მონაწილეობა საქართველოსაც შესთავაზა. რუსუდანმა უარი შეუთვალა. მაშინ ჯალალედინი საქართველოს საზღვრებში შემოიჭრა და სომხური თემების დარბევა იწყო. 1225 წლის აგვისტოში გარნისის ციხესთან ბრძოლაში ქართული ჯარი მთავარსარდლობის შეცდომების გამო დამარცხდა.

1226 წელს ჯალალედინი საქართველოში შემოიჭრა. რუსუდანმა თბილისი გარნიზონს დაუტოვა დასაცავად და თვითონ ქუთაისში გადმოსახლდა. მარტში თბილისელი მუსლიმების ღალატით ხორეზმელებმა ქალაქი აიღეს და ააწიოკეს. ქართველი მემატიანის ცნობით, დამპყრობელმა თბილისში 6-7000 მცხოვრები გაჟღლიტა.

შემდეგ კიდევ 5 წელი ჯალალედინი გამუდმებით აოხრებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებს, რადგან წინააღმდეგობის გამწევი არავინ იყო. გაუაზრებელი პოლიტიკის წყალობით ხორეზმშაჰმა ნელნელა დაკარგა მომხრეები. 1230 წელს იგი რუმისა და აიუბიანების გაერთიანებულმა ჯარმა დაამარცხა, შემდეგ დაბრუნებულმა მონღოლებმა. ყველასგან მიტოვებული ხორეზმშაჰი გაძარცვის მიზნით ქურთმა მწყემსმა მოკლა 1231 წელს.

1235 წელს კავკასიის დაპყრობას უკვე მონღოლები შეუდგნენ. მათ დაარბიეს შარვანი, სომხეთი და საქართველო, წინააღმდეგობის გარეშე აიღეს თბილისი. შემდეგ მტერმა ცალ-ცალკე რაზმები შეუსია სხვადასხვა კუთხეებს. ქართველმა დიდებულები თავ-თავიანთ ციხეებში შეიკეტნენ და მარტო იბრძოდნენ. აღმოსავლეთ საქართველო მონღოლებმა თითქმის უბრძოლველად დაიკავეს.

ქართველ დიდებულთაგან მონღოლებს პირველად ამირსპასალარი ავაგ მხარგრძელი დაუზავდა. მას სხვებმაც მიბაძეს. მხოლოდ სამცხის მთავარი ივანე-ყვარყვარე ჯაყელ-

ციხისჯვარელმა გააგრძელა ბრძოლა, მაგრამ მალე ისიც დამორჩილდა დამპყრობლებს. ქუთაისში გახიზნული რუსუდან მეფე ამაოდ ცდილობდა გამოსავლის მოძებნას.

ბოლოს, 1243 წელს, საქართველოს სამეფო კარიც იძულებული გახდა, მონღოლებს დაზავებოდა. ზავის თანახმად, საქართველოს მეფე მონღოლთა უზენას უფლებას ცნობდა. აღმოსავლეთ საქართველოში, როგორც მონღოლთაგან ომით დაპყრობილ ქვეყანაში, ქართულ ხელისუფლებასთან ერთად, მონღოლი მოხელეები და სარდლები (ნოინები) ჩადგებოდნენ ჯარითურთ. საქართველოს ყოველწლიურად 50 000 პერპერის (ოქროს ფული) გადახდა და მონღოლთა ლაშქრობაში მონაწილეობა დაეკისრა. ყაენი რუსუდანის ძეს — დავით VI-ს სრულიად საქართველოს მეფედ ცნობდა. დავითი ჯერ ურდოში ბათო ყაენთან გაგზავნეს მეფედ დასამტკიცებლად. მან კი მეფობის მისაღებად ყარაყორუმში გაგზავნა მონღოლთა დიდ ყაენთან. დავითს რამდენიმე წლის მანძილზე მოუწია ოქროს ურდოში და ყარაყორუმში ყოფნა. ამასობაში მეფე რუსუდანი დასნეულდა და 1245 წელს გარდაიცვალა. ქვეყანა უმეფოდ დარჩა.

უმეფობის პირობებში მონღოლებმა საქართველო 9 ოლქად — დუმნად დაყვეს, რომელთა სათავეში ქართველი ერისთავები ჩააყენეს. დუმანი ისეთი ადმინისტრაციული ერთეული იყო, რომლის მოსახლეობას 10 000 მეომრის გამოყვანა შეეძლებოდა. (მონღოლთა ასეთმა მოპყრობამ გამოიწვია ქართველთა აჯანყება რომელსაც კოხტასთავის შეთქმულება ეწოდება და მისი გმირი ცოტნე დადიანი იყო)

რუსუდანის სიკვდილის შემდეგ, რადგანაც არაფერი ისმოდა დიდი ყაენის კარზე წასულ რუსუდანის ვაჟ დავით VI-ისაგან, დიდებულთა არჩევანი ლაშა-გიორგის უკანონო ვაჟზე, დავითზე შეჩერდა, რომელიც უკვე კარგა ხანია, რუსუდან მეფის ბრძანებით, რუმის სასულთნოში იყო გასახლებული. დავით გიორგის ძე დიდებულებმა ჩამოიყვანეს და ამალით ასევე დიდ ყაენის კარზე გაგზავნეს. იქ კი მას რუსუდანის ვაჟი დავით VI დახვდა. ამდენად, საქართველოს სამეფო ტახტზე ორი მემკვიდრე აცხადებდა პრეტენზიას.

1247 წელს დიდმა ყაენმა ერთდროულად ორი მეფე დანიშნა: ლაშა-გიორგის ძე დავით VII (ულუ ანუ უფროსი) და რუსუდანის ძე დავით VI (ნარინი ანუ უმცროსი). რადგან მონღოლებმა კანონიერი ვაჟის პრინციპი არ იცოდნენ, უპირატესობა დავით გიორგის ძეს მიანიჭეს, რადგან ის კაცის მემკვიდრე იყო.

იმისათვის, რომ გაერკვიათ რამდენი მეომრის გამოყვანა შეეძლო დაპყრობილ ქვეყანას, ასევე, რა რაოდენობით გადასახადების ამოღება იყო შესაძლებელი, 1254-56 წლებში მონღოლებმა დაქვემდებარებულ ქვეყნებში საყოველთაო აღწერა ჩაატარეს. აღწერეს ადამიანები, საქონელი, სარწყავი მიწები, ბალ-ვენახები და ა.შ. მონღოლთა გადასახადებისაგან გათავისუფლდნენ ეკლესია, მოხუცები, ბავშვები და ქალები. სულ საქართველოში 14 სახის მირითადი მონღოლური („სათათარო“) გადასახადი მოქმედებდა. ამას ემატებოდა მონღოლი ხარკის ამკრეფი მოხელეების — ბასკავების გაუმაძლრობა და თვითნებობა, ისინი ორმაგად კრეფდნენ ხარკს.

გადასახადების სიმძიმის გამო მოსახლეობა ტოვებდა მიწებს და მთაში გარბოდა. მოსახლეობისგან დაცლილ მხარეში მონღოლური გადასახადები უცვლელად რჩებოდა, მათი გადახდა კი სხვა კუთხეების მოსახლეობას ეკისრებოდა. გაღარიბებული ქართველი ფეოდალიც იძულებული იყო, ზედმეტ ტვირთად ქცეული მიწა ჩალის ფასად მოეშორებინა თავიდან. გაჩნდნენ „ორტალები“ ქართულ სინამდვილეში პირველი საბანკო დაწესებულებები, რომლებიც ყიდულობდნენ სოფლებს, მამულებს და შემდეგ ორმაგ-სამმაგ ფასში ყიდდნენ ახლად გამდიდრებულებზე.

ქართველებს არც მონღოლურ ლაშქრობებში მონაწილეობა „სიამოვნებდათ“. შედეგად, მოსახლეობის ზეწოლით 1259 წელს დავით ნარინი აჯანყდა, ქუთაისში გადავიდა და ლიხთ-იმერეთის მეფედ დაჯდა, რის შემდეგაც ილხანთა საყაენოს ხარკი და მორჩილება შეუწყვიტა.

შემდგომ 1260 წელს დავით გიორგის ძეც აჯანყდა, თუმცა მხოლოდ სამცხის მფლობელის სარგის ჯაყელის მიმხრობა შეძლო, დანარჩენებმა კი ყაენის ჯართან შეერთება არჩიეს. მონღოლებმა აჯანყება ჩაახშეს. დავით გიორგის ძე ჯერ დავით ნარინთან ჩავიდა ქუთაისში, შემდეგ კი ილხანთა ყაენს შეურიგდა და ამიერიდან ხარკას იხდიდა და ჯარითაც იბრძოდა მათთან ერთად.

მოღალატე დიდაზნაურობის წყალობით მეფე დავით ულუ სარგის ჯაყელს გადაემტერა და დაატყვევა. მამინ საქმეში ყაენი ჩაერია, სარგისი გაათავისუფლებინა და პირად ვასალობაში აიყვანა. ასე იქცა სამცხის სამთავრო 1266 წელს „ხასინჯუდ“ ანუ ყაენის პირად საკუთრებად და შესაბამისად იგი საქართველოსაც გამოყო და არც მონღოლთა ხარკს იხდიდა.

XIII ს. 60-იან წლებში ილხანთა ულუსსა და ოქროს ურდოს შორის ომი დაიწყო. ამ პირობებში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვინ გააკონტროლებდა კავკასიონის გადმოსასვლელს. ამიტომ ილხანებმა საქართველო-შირვანის საზღვარზე, მდინარე ჩაღან-უსუნზე ააგეს სიბა (სადარაჯო სანგრები-კედლები) ოქროს ურდოს ჯარების შესაკავებლად. ქართველებს ევალებოდათ მორიგეობა „სიბაზე“ გაზაფხულიდან გვიან შემოდგომამდე, სადაც უმძიმესი პირობები იყო, გავრცელებული იყო ეპიდემიური დაავადებები (მუცლის ტიფი...), რასაც 1270 წელს მეფე დავით ულუ და მისი ვაჟი გიორგი უფლისწულიც კი ემსხვერპლა.

1270 წელს გარდაცვლილი დავით ულუს ნაცვლად ტახტზე მისი 12 ვაჟი, დემეტრე II (1271-1289) აიყვანეს. მეფის მცირეწლოვანების გამო რეგენტი გახდა სადუნ მანკაბერდელი, რომელსაც სამფლობელოებთან ერთად ამირსპასალარობა და ათაბაგობაც ეპყრა. დემეტრე II-ის მმართველობის ხანაში ილხანთა სახელმწიფო გააფთრებულ ბრძოლას აწარმოებდა მამლუქთა ეგვიპტის წინააღმდეგ, რაც მისთვის წარუმატებელი გამოდგა. ეგვიპტელებმა აინ ჯალუთის ბრძოლის (1260 წ.) შემდეგ კიდევ ორჯერ, 1277 და 1281 წელს, სასტიკი მარცხი აწვნიეს ილხანთა ლაშქარს, რომლის შემადგენლობაში ქართველებიც იბრძოდნენ.

1281/2 წელს სადუნ მანკაბერდელი გარდაიცვალა. დემეტრემ სადუნის ვაჟს, ხუტლუ ბუღას, მამამისის თანამდებობებიდან ამირსპასალარობა დაუტოვა, ათაბაგობა კი თავის გამზრდელს, ტარსაიჭ ორბელს უბოძა. ამის გამო ხუტლუ ბუღა მეფეს ფარულად გადაემტერა.

ქვეყანაში სიმშვიდის მოსაპოვებლად დემეტრე მეგობრობდა ილხანთა სახელმწიფოს რეგენტ ბუღასთან, რაც საშუალებას აძლევდა დაქცეული ქვეყანა აღედგინა. ერთხელაც ბუღა ყაენის წინააღმდეგ შეთქმულებაში ამხილეს, მოკლეს და მისი ახლობლების ხოცვა დაიწყეს. არღუნ ყაენმა ყოველი შემთხვევისთვის თავისთან დემეტრე II-ც დაიბარა და 1289 წელს ხუტლუ ბუღას რჩევით სიკვდილით დასაჯა. აღმოსავლეთ საქართველოში დავით ნარინის უფროსი ვაჟი გაამეფეს, რომელიც 3 წელში მოკვდა და მის ადგილზე დემეტრეს უფროსი ვაჟი დავით VIII დასვეს.

§54. გიორგი ბრწყინვალე; თემურ ლენგის ლაშქრობები

გიორგი V ბრწყინვალე (1318-1346)

XIV საუკუნეს 5 ნაწილად დაშლილი საქართველო შიდაომებით, მონღოლთა შემოსევებითა და ხარკით, ჩრდილო კავკასიელთა ჩამოსახლებით და ერისთავთა თავგასულობით შეხვდა.

1316 წელს ილხანთა ყაენი გახდა 12 წლის აბუ-საიდი, რომლის სრულწლოვანებამდე ქვეყანას I ვეზირი ჩობან ნოინი განაგებდა. მასთან მეგობრული ურთიერთობა დაამყარა დემეტრე II-ის უმცროსმა ვაჟმა გიორგიმ, რომელიც დედის მამას – სამცხის მთავარ ბექ ჯაყელს აღეზარდა. სწორედ ბექას შუამდგომლობით გიორგი V დაუახლოვდა ჩობან ნოინს, ის ერთგულად ემსახურებოდა ჩობანს და ისიც არ გზავნიდა ჯარებს საქართველოს ასაოხრებლად. ბოლოს 1318 წელს ყაენმა ლიხთ ამერეთის ტახტზე გიორგი V დასვა.

ამიერიდან მონღოლთა ჯარებმა დატოვეს ქვეყანა და მხოლოდ 10 000 კაცი დარჩა საზღვართან. გიორგი V-მ მოიპოვა უფლება, ხარკი თავად აეკრიფა, რითაც ბასკათა

თავგასულობა აღიკვეთა. შემდეგ გიორგი შიდა არეულობას მიუბრუნდა. ჯერ გორიდან და შიდა ქართლიდან გააძევა მოთარეშე ოსები. შემდეგ კახეთში, ცივის მთაზე, სადარბაზოდ მიიწვია მეფის ხელისუფლების მოწინააღმდეგე კახეთ-ჰერეთისა და „სომხითის“ ერისთავები და ამოხოცა.

ამ დროისთვის ქაოსი იყო ქართლის მთიანეთშიც, სადაც სხვადასხვა კუთხის მოსახლეობა ერთმანეთს ჟღეტდა. გიორგი V ავიდა მთაში ჯარით, შეკრიბა ხევთა მეთაურები და დააფიცა მათთვის შედეგენილ საკანონმდებლო დოკუმენტ „ძეგლისდება“-ზე, რომელიც აწესრიგებდა მთაში ურთიერთობებს.

ქვეყნის მმართველობის მოსაწესრიგებლად მეფემ შეადგინა საკანონმდებლო კრებული „ხელმწიფის კარის გარიგება“, სადაც გაწერილი იყო სახელმწიფო მოხელეების უფლება-მოვალეობები.

1327 წელს ილხანთა ყაენმა ჩობან-ნოინს ღალატში დასდო ბრალი და სიკვდილით დასაჯა.

1335 წელს ყაენ აბუ-საიდის გარდაცვალების შემდეგ საილხანოში შიდაომები და ქვეყნის დაშლა დაიწყო. ამით ისარგებლა საქართველოს მეფემ და მონღოლთა ას წლიანი ბატონობა დაასრულა.

რადგან მონღოლებს საქართველოსთვის აღარ ეცალათ, გიორგის საშუალება მიეცა ქვეყნის გაერთიანებაზე ეზრუნათ. 1334 წელს გარდაცვალა სამცხის „ხასინჯუს“ მთავარი სარგის II ჯაყელი, რომელიც მეფის ბიძაშვილი იყო დედის მხრიდან. გიორგი V ჩავიდა ჯარით სამცხეს და ყვარყვარე I სარგისის ძე თვითონ დაამტკიცა საქართველოს ათაბაგად და სამცხის მთავრად, რითაც სამცხის სამთავარო კვლავ ცენტრალურ ხელისუფლებას დაუქვემდებარა.

უბრძოლველად შემოიერთა მან დასავლეთ საქართველოც, სადაც დავით ნარინის (1247-1293) სიკვდილის შემდეგ მის ვაჟებს კონსტანტინესა და მიქელს შორის ტახტისთვის 40 წლიანი ომები მიმდინარეობდა. 1329 წელს ორივეს სიკვდილის შემდეგ, ლიხთ-იმერეთის ტახტზე ასვლას ლამობდა 15 წლის ბაგრატ მიქელის ძე. დასავლეთ საქართველოს ერისთავებმა მხარი მის ნაცვლად გიორგი V-ს დაუჭირეს და ბაგრატი მეფედ არ აკურთხეს. გიორგი ჩავიდა ქუთაისში, ლიხთ-იმერეთი შემოიერთა და ბაგრატს შორაპნის ერისთავობა უბოძა.

ქვეყანაში სიმშვიდის დამყარებამ და ვაჭრობის გამოცოცხლებამ ხელი შეუწყო ქვეყნის საგარეო ავტორიტეტის აღდგენასაც. აღდგა მიმოწერა რომის პაპებთან და ევროპის მონარქებთან. 1329 წელს რომის პაპის იოანე XXII-ის ბულით, კათოლიკური საეპისკოპოსო მცირე აზიის ქალაქ სმირნიდან თბილისში გადმოიტანეს. 1329 წელს რომის პაპმა თბილისში კათოლიკეთა ეპისკოპოსად იოანე ფლორენციელი დანიშნა.

XIV ს-ის 30-იანი წლებში გიორგი V დაუკავშირდა საფრანგეთის მეფე ფილიპე VI ვალუას (1328-1350), რომელიც ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის ემზადებოდა და შესთავაზა ამ საქმეში ჯარით დახმარება, თუმცა მალე ევროპაში „ასწლიანი ომი“ დაიწყო და ეს გეგმა ჩავარდა.

გიორგი V აგრძელებდა სხვა ქართველი მეფეების მსგავსად ეგვიპტის სულთნებთან მეგობრობის პოლიტიკას, რათა ამით დაცული ყოფილიყო პალესტინაში ქართველი პილიგრიმებისა და სასულიერო პირების უსაფრთხოება. სულთანმა გიორგის დაუმტკიცა ჯვრის მონასტერი და გადასცა ქრისტის საფლავის ტაძარი.

ასე რომ, გიორგი ბრწყინვალის დროს აღდგა ქვეყნის ერთიანობა, ქვეყანა ქართულ კანონს დაექვემდებარა და გათავისუფლდა მონღოლებისგან.

თემურ ლეზის შემოსევის 1386-1403 წლებში

მიღწეული წარმატებების მიუხედავად, ქართული სამეფოს ძლიერების სრულად აღდგენა მაინც ვერ მოხერხდა და XIV საუკუნის 80-იან წლებში ქვეყანა ვერ შეხვდა სათანადოდ მომზადებული ახალ განსაცდელს. ამ პერიოდიდან იწყება თემურ ლეზის ლაშქრობები საქართველოში.

თემურლენგი (ტამერლანი, 1370-1405), ბარლასთა გათურქებული მონღოლური ტომის

წარმომადგენელი იყო. იგი ახალგაზრდობაში ბრძოლის დროს მიღებული ჭრილობის გამო კოჭლობდა და ამის გამო უწოდეს „ლენგ“ ანუ კოჭლი. მის მთავარ მიზანს ჩინგიზ-ყაენის იმპერიის აღდგენა წარმოადგენდა. თავიდან იბრძოდა შუა აზიის (ჩაღატას ულუსი) გასაერთიანებლად, რის შემდეგაც ირანის დაპყრობა დაიწყო.

1385 წელს ოქროს ურქოს ყაენი თოხთამიში (1380-1395) შემოიჭრა კავკასიაში დარუბანდისა და დარიალის გადმოსასვლელებით და ქ. თავრიზი აიღო. მუსლიმი მემატიანების ცნობით ამ საქმეში მას „ურწმუნობი“ ანუ ქართველები ებმარებოდნენ.

განრისხებული თემური კავკასიისკენ დაიძრა, ჯერ თავრიზი აიღო და იქ თავისი კაცი დასვა, შემდეგ საქართველოში შემოიჭრა და სომხური თემები დაარბია. საქართველოს მეფე ბაგრატ V-მ (1360-1387) მოსახლეობა მოეხსა და ციხეებში დახიზნა, თვითონ კი ქალაქში შეიკეტა. 1386 წლის ნოემბერში თემურმა თბილისი მაინც აიღო და ბაგრატი ცოლშვილით ტყვედ წაიყვანა.

როდესაც მეფე მიხვდა, რომ თემური ადვილად არ გაუშვებდა, ფორმალურად ისლამი მიიღო და ითხოვა: გამიშვი საქართველოში და სხვებსაც გავამუსლიმებო. თემური ბაგრატს ენდონ და 12 000-იანი ჯარი გაატანა საქართველოს მოსაქცევად. ბაგრატის წინასწარი გაფრთხილებით ამ ჯარს ვიწრო ხეობაში დაუხვდნენ შვილები გიორგი და კონსტანტინე ბატონიშვილები, გაანადგურეს და ტყვეები დაიხსნეს. ამ ამბით განრისხებული თემურლენგი 1387 წლის გაზაფხულზე, II-დ შემოესია საქართველოს. ქართველები მომზადებულნი დახვდნენ, მოსახლეობა დახიზნეს, ციხეები გაამაგრეს, თემურის მოწინააღმდეგე იქროს ურდოს მბრძანებელ თოხთამიშთან დაამყარეს კავშირი.

შემდგომი 7 წლის მანძილზე თემურ ლენგი წარმატებულ ლაშქრობებს აწყობდა ოქროს ურდოს ასაწიოკებლად, შუა აზიისა და ირანის მხარეთა დასაპყრობად და სასტიკად უსწორდებოდა მოსახლეობას.

1394 წელს თემურმა სამცხის მთავრის დაუმორჩილებლობის გამო ჯერ სამცხე-საათაბაგო ააწიოკა, შემდეგ ქართლში გადმოვიდა და თრიალეთი და არაგვის ხეობა ააოხრა, თუმცა მეფე გიორგი VII-ის (1387-1403) შეპყრობა ვერ მოახერხა. ამ დროს თოხთამიშის ადარბადაგანში გამოჩენის შესახებ შეიტყო და წავიდა.

1395 წელს თემურმა დიდი ლაშქრობა წამოიწყო ჩრდილო კავკასიასა და ოქროს ურდოში. ჩრდილო კავკასიაში დაანგრიეს ქრისტიანული ტაძრები და დაიწყო მოსახლეობის მასობრივად ისლამზე გადაყვანა.

1397-98 წლებში თემურმა დიდი ლაშქრობა მოაწყო ინდოეთში და დელის სასულთნო ააწიოკა. გიორგიმ მისი წასვლით ისარგებლა და გადაწყვიტა თემურის საქმეებში ჩარეულიყო. ამ დროს თემურის ვაჟ მირან შაჰს ალინჯის ციხეში ალყაში ჰყავდა მოქცეული დას. ირანის ყოფილი ლიდერი თაპერ ჯალარიანი. გიორგი დაესხა მირან შაჰს, დაამარცხა და გათავისუფლებული თაპერი თავისთან წამოიყვანა. ამ ამბით განრისხებული თემური 1399 წლის ზამთარში კახეთ-ჰერეთს შეესია და ყველაფერი ნაცარტუტად აქცია.

1400 წელს თემურ-ლენგმა გიორგი VII-ს წერილი გამოუგზავნა, სადაც ეწერა: „მე შენი მეფე ვარ, მოდი ჩემთან, შემომირიგდი და პატივს გცემ და დაგასაჩუქრებ კიდეც. თუ არ დამეორჩილები, ლაშქარს ვუბრძანებ, რომ შენი ქვეყანა ააოხროს“. თემურლენგმა გიორგი VII-გან საქართველოში შეფარებული თაპერის გადაცემაც ითხოვა. გიორგი VII-მ საპასუხოდ თემურლენგს მისწერა: „მე შეზე ნაკლები მეფე არ ვარ და თუ მუქარას არ აღასრულებ, დიაცი იქნები“.

1400 წლის გაზაფხულზე თემურ-ლენგი საქართველოსკენ დიდი ჯარით დაიძრა. ეს ლაშქრობა ყველაზე დამანგრეველი იყო. მიწასთან გასწორთა შიდა და ქვემო ქართლის ყველა ქალაქი, ციხე-სიმაგრე და ეკლესია მონასტერი. დაიღუპა ურიცხვი ადამიანი. უკან გზაზე ტაოში გაიარა, იქაური ციხეებიც დაქცია და 60 ათასზე მეტი ტყვე წაიყვანა საქართველოდან.

1401 წელს საქართველოს საზღვართან კვლავ გამოჩნდა თემურ-ლენგის ლაშქარი. ისინი ქვეყნის სიღრმეში შემოჭრას აპირებდნენ, როცა გიორგი VII-მ ელჩობა გაუგზავნა და დაზავება შესთავაზა. სექტემბერში თემურ-ლენგი შამქორში დაბანაკდა და იქ მიიღო საქართველოდან გაგზავნილი ელჩობა, რომელსაც გიორგი VII-ის ძმა, კონსტანტინე მეთაურობდა. ქართველებმა თემურ-ლენგს დიდი ძლვენი მიართვეს და ზავი დადეს.

1403 წლის გაზაფხულზე თემურმა საქართველოში VIII ლაშქრობა მოაწყო. ამის მიზეზად ხარჯის დაგვიანება და გიორგის პირადად არწვევა დაასახელა. ჯერ ბირთვისის ციხე აიღო ქართლში, შემდეგ დასავლეთ საქართველოში გადავიდა და იმერეთში 700-მდე დაბა და მონასტერი დაარბია, მაგრამ მოსახლეობის წინააღმდეგობა გრძელდებოდა. დაზამთრებისა და თოვლის გამო უკანწასასვლელი გზების შეკვრის შიშით თემურმა გიორგი VII-ს თავადვე სთხოვა ზავი. შამქორის ზავის პირობები აღდგა და თემურ-ლენგმა საქართველო საბოლოოდ დატოვა.

თემურმა 8 ილაშქრა საქართველოში. თემურლენგის ლაშქრობების შემდეგ ქართულ ენაში გაჩნდა შემდეგი სიტყვები: „ნაქალაქარი“, „ნასოფლარი“, „ნასახლარი“, „ნაფუძარი“, „ნავენახარი“ და სხვ. მისი თანამედროვე ერთ-ერთი ისტორიკოსის გადმოცემით, სადაც კი თემურის ჯარი გაივლიდა

„აღარ ისმოდა არც ძალების ყეფა, არც ჩიტების უღურტული და არც ბავშვის ტირილი“.

1405 წელს თემურ ლენგი ჩინეთის დასაპყრობად გაემართა მაგრამ გზაზე გარდაიცვალა და მისმა სისხლით შეკოწიწებულმა იმპერიამ დაშლა დაიწყო. მის სამფლობელოებს კი შუაზიელი თურქმანები – შავბატკნიანები და თეთრბატკნიანები იკავებდნენ.

გვ. ასმალთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბება (ორჰანი, მურად I, ბაიზიდ I, მეჰმედ II).

პალეოლიტი და ბიზანტიის დაცვა

XIV საუკუნის დასაწყისისთვის ბიზანტია ორ კონტინენტზე გადაჭიმულ, გარეგნულად ძლიერ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. XIII-XIV საუკუნეების მიჯნაზე მისი მეტოქე რუმის სასულთნო მრავალ პატარა ბეილიქად დაიშალა, რომლებმაც პირველობისათვის ბრძოლები დაიწყეს.

მცირე თურქული ბეილიქებიდან თანდათან დაწინაურდა ასმანის (1258-1326) მიერ 1300 წელს დაარსებული სამთავრო, რომელიც მომავალში უზამაზარ იმპერიად იქცა. ქართულად მას

„ოსმალეთს“ ვუწოდებთ, ევროპელები კი „ოტომანებს, ანდა „ბრწყინვალე პორტას“ ეძახდნენ.

ასმან I-მა 1301 წელს პირველი დამარცხება აგერა ბიზანტიას. მუსლიმი ასმალები საკუთარ თავს ღაზიებს — „წმინდა ომის“ მებრძოლებს უწოდებდნენ და მათი მიზანი გახდა „ურწმუნოთა“ მიწების ისლამური ტერიტორიებისათვის შემოერთება.

1326 წელს ასმანის მემკვიდრე ორჰანმა (1326-1362) მარმარილოს ზღვასთან ახლოს მდებარე ქალაქი ბურსა აიღო და დედაქალაქად აქცია.

მურად I-მა (1362-1389) სრული სახელმწიფოებრივი რეფორმები დაიწყო. ომების დროს ასმალურმა სამხედრო-არისტოკრატიამ დიდძალი ქონება დააგროვა და მომთაბარული ცხოვრება ბინადრულზე გაცვალა. ჩამოყალიბდა მთავრობა და პირველი ვეზირის თანამდებობა. 1365 წელს მურადმა ჯარში მნიშვნელოვანი რეფორმები გაატარა: ჯარი 3 ძირითად ნაწილად დაყო: მსუბუქი კავალერია — აქინჯიები, ცხენოსანთა მძიმედ აღჭურვილი რაზმები — სიფაპები და ელიტარული ქვეითი რაზმები — იანიჩარები. იანიჩარ თურქულად „ახალ ჯარს“ ნიშნავს. პირველი იანიჩარები იყვნენ ქრისტიანი ბავშვები, რომლებიც ასმალებს დაპყრობილი ქვეყნებიდან ტყვებად მიჰყავდათ და ჯარისკაცებად ზრდიდნენ. ამისათვის ასმალები ძლიერ და ჭკვიან

ბავშვებს არჩევდნენ. ისინი მუდამ ყაზარმებში ცხოვრობდნენ, საუკეთესოდ აღჭურვილნი იყვნენ და ქორწინება ეკრძალებოდათ.

მურადმა დაპყრობები განაგრძო და ადრიანოპოლის შემდეგ თრავია და ფილიპოპოლი აიღო. 1389 წელს კი დაამარცხეა ბოსნიისა და სერბეთის მეფე-მთავრები კოსოვოს ველზე ბრძოლაში. შედეგად სერბები ოსმალების ვასალები გახდნენ. ამ ბრძოლაში ქრისტიანმა მიღოშ ობოლიჩმა მოკლა მურად I.

1395 წლისათვის სულთანმა ბაიაზიდ I-მა (1389-1402) ბულგარეთის დაპყრობა დაასრულა და მდ. დუნაის მიადგა, საიდანაც ევროპის სიღრმისკენ გზა იხსნებოდა. მაშინ უნგრეთის მეფე სიგიზმუნდ I-მა და პაპმა ბონიფაციუს IX-მ ევროპას ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის მოუწოდეს. შეშფოთებულმა ევროპულმა სახელმწიფოებმა (ვენეცია, გენუა, უნგრეთი, პოლონეთი, ჩეხეთი, ფრანგი და ჰოსპიტალიერი რაინდები) კოალიციური ლაშქარი შეკრიბეს. ეს ბრძოლა რაინდების ლაშქრის ერთ-ერთი ბოლო ცნობილი ლაშქრობა იყო. ბრძოლა 1396 წლის 25 სექტემბერს ნიკოპოლისის ციხე-სიმარცხესთან გაიმართა და ოსმალების გამარჯვებით დასრულდა. ამიერიდან უნგრეთის მეფის სამფლობელოთა ყოველწლიური დარბევები დაიწყო.

ნიკოპოლისთან გამარჯვების შემდეგ ოსმალებმა ფაქტობრივად ალყაში მოაქციეს კონსტანტინოპოლი და ჩანდა, რომ ქალაქის დღეები დათვლილი იყო, მაგრამ ამ დროს ოსმალებს აღმოსავლეთში ახალი მტერი გამოუჩნდათ თემურ ლენგის სახით, რომელმაც 1402 წელს ანვარასთან ბრძოლაში ოსმალები დამარცხა. სულთანი ბაიაზიდ II ტყვედ ჩავარდა. თემურ-ლენგმა მოარბია მთელი მცირე აზია და ოსმალეთის ერთიანი სამეფო დაუნაწილა ბაიაზიდის 4 შვილს, რათა მალე ვერ გაერთიანებულიყო.

10 წელზე მეტხანს გაგრძელდა ტახტისათვის ბრძოლა ბაიაზიდის ვაჟებს შორის. თუმცა, XV ს-ის 20-იანი წლებიდან ოსმალებმა თანდათანობით დაიწყეს დაკარგული პოზიციების აღდგენა. სულთანმა მურად II-მ (1421-1444; 1446-1451) დაიბრუნა დაკარგული ტერიტორიები და კონსტანტინებოლი მჭიდრო ალყაში მოაქცია. ამგვარ ვითარებაში ნათელი გახდა, რომ ბიზანტიის იმპერიის დღეები დათვლილი იყო.

ბიზანტიის იმპერატორმა იოანე VIII-მ (1425- 1448) სულთანთან ვასალობის ხელშეკრულება დადო, თუმცა პრობლემები ამით არ ამოიწურა. გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნილი იმპერატორი იოანე VIII პაპს დაუკავშირდა და თხოვა ევროპის ჯარებით გადაერჩინა. მოლაპარაკება გაიწელა, რადგან ევროპას ბიზანტია არ აინტერესებდა.

1438 წელს პაპ ევგენიუს VI-ის მოწვევით იტალიის ქალაქ ფერარაში დაიწყო საკლესიო კრება, რომელსაც 117 კათოლიკე და 31 მართლმადიდებელი ეპისკოპოსი ესწრებოდა. მასზე დასასწრებად ჩავიდა იოანე VIII კონსტანტინოპოლის პატრიარქ იოსებ II-სთან ერთად. კრებას ესწრებოდა საქართველოს დელეგაციაც გრიგოლ და იოანე მიტროპოლიტების სახით. შავი ჭირის კაპიდემიის შიშის გამო 1439 წლიდან კრება გაგრძელდა ფლორენციაში, სადაც ბიზანტიის წარმომადგენლობამ ხელი მოაწერა „ფლორენციის უნია“, რომლითაც პაპი ცხადდებოდა ერთიანი ქრისტიანული ეკლესიის მეთაურად და ქრისტეს მოადგილედ დედამიწაზე; სამაგიეროდ პაპი დაეხმარებოდა კონსტანტინოპოლის 300 მეომრით და 2 გალერით. თუ კონსტანტინოპოლის ოსმალები დაემუქრებოდნენ პაპი ჯვაროსნულ ლაშქრობას გამოაცხადებდა. „უნია“ აგრეთვე ადგენდა იმასაც, რომ იერუსალიმში წასულ ყველა ევროპელ მლოცველს კონსტანტინოპოლი უნდა გაევლო, რაც ბიზანტიას ფინანსურად გააძლიერებდა. უნიას ხელი მოაწერა პაპმა, პატრიარქმა, 40-მა კარდინალმა და 33-მა ეპისკოპოსმა. ქართველებმა რამდენიმე ეკლესიის წარმომადგენლებთან ერთად კრება პროტესტის ნიშნად დატოვეს. კრება 1442 წლამდე ფლორენციაში, შემდეგ 1445 წლამდე რომში გრძელდებოდა და უნიას კიდევ რამდენიმე ეკლესია — მათ შორის სომხეთის ეკლესიაც დაუქვემდებარა.

ამ შეთანხმებას რეალური შედეგი არ გამოუღია, ვინაიდან ბიზანტიელები უარყოფითად აფასებდნენ რომთან დაახლოების პერსპექტივას. კონსტანტინოპოლიშიც დიდი იყო ანტიპათია კათოლიკეების მიმართ. უკან დაბრუნებულ პატრიარქ მიტროფანეს სამღვდელოება და მრევლი აუჯანყდა და იძულებული გახდა სამუდამოდ რომში გადასახლებულიყო.

კონსტანტინოპოლის ადებისა და ბიზანტიის იმპერიის საბოლოო განადგურების მისია იკისრა ახალმა სულთანმა მეჰმედ II-მ (1451-1481), რომელსაც „დამპყრობელიც“ უწოდეს.

თავდაპირველად სულთანმა არტილერია გააძლიერა და უნგრელ ინჟინერს ურბანოს ზარბაზნები დაამზადებინა. შემდეგ ბოსფორის სრუტის ორივე ნაპირზე ციხესიმაგრეების რუმლუჟისარის და ანადოლუჟისარის მშენებლობა დაიწყო ქალაქის ალყაში მოსაქცევად.

სულთნის ლაშქარში დაახლ. 160 ათასი მეომარი იყო, მათ წინააღმდეგ კი ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე XI პალეოლოგოსს (1449-1453) მხოლოდ 7500 ჯარისკაცის გამოყვანა შეეძლო, მათ შორისაც ბევრი დაქირავებული იყო. 53 დღიანი ალყის შემდეგ, 1453 წლის 29 მაისს ოსმალებმა გატეხეს ქალაქის დამცველთა წინააღმდეგობა და მეჰმედ II კონსტანტინოპოლიში შევიდა. იმპერატორი კონსტანტინე XI ბრძოლაში დაიღუპა. ოსმალებმა ქალაქში სასტიკი ხოცვა-ულეტა მოაწყვეს. ქრისტიანული იმპერიის სიმბოლო — აია სოფიას ტაძარი მუსლიმურ მეჩეთად გადაკეთდა. ამგვარად დასრულდა აღმოსავლეთ რომის — ბიზანტიის იმპერიის ათასწლოვანი ისტორია. ოსმალებმა ქალაქს სახელი შეუცვალეს და სტამბოლი დაარქვეს.

კონსტანტინოპოლის დაცემა ნიშნავდა დასავლეთისთვის აღმოსავლური ქრისტიანული სამყაროს იმ მხარის მოწყვეტას, რომელიც მისი ცივილიზაციისა და კულტურის დასაბამთან იდგა. ეს ევროპისათვის ძველბერძნულ სამყაროსთან დამაკავშირებელი ძაფი იყო. მრავალმა ბერძენმა სწავლულმა თავი დასავლეთ ევროპას შეაფარა, რამაც ხელი შეუწყო დასავლურ ქრისტიანულ სამყაროში მეცნიერებისა და კულტურის წინსვლას. ზოგიერთი ისტორიკოსი კონსტანტინოპოლის დაცემას შუა საუკუნეებისა და ახალი დროის წყალგამყოფადაც მიიჩნევს.

მეტად მძიმე იყო ბიზანტიის იმპერიის განადგურების შედეგები საქართველოსათვის. 1456 წელს ოსმალთა ვასალი გახდა მოლდოვის სამთავრო. 1459 წელს ოსმალეთს შეუერთდა სერბეთი, 1461 წელს — ტრაპიზონის იმპერია, 1463 წელს — ბოსნიის სამეფო. 1474 წელს დაიპყრეს ყარამანიდების სახელმწიფო. 1475 წელს ოსმალეთის ვასალი გახდა ყირიმის სახანო, 1476 წელს კი ვალახიის სამთავრო. საქართველო მტრულ ისლამურ რკალში აღმოჩნდა და შავ ზღვა ოსმალეთის „შიდა ტბად“ იქცა. ფაქტიურად ჩაიკეტა კულტურულ-ეკონომიკური კავშირები ევროპასთან.

წ56. საქართველო XV საუკუნეში. საქართველოს სამეფოს დაშლა

თემურ ლენგის სიკვდილის შემდეგ მისი იმპერია დაიშალა და ჩამოყალიბდა შავბატკნიანთა (ყარა-ყოინლუ) და თეთრბატკნიანთა (აყ-ყოინლუ) თურქმანული სახელმწიფოები. შავბატკნიანებმა ყარა იუსუფის მეთაურობით (დროშაზე გამოსახული იყო შავი ბატკანი) აზერბაიჯანის, ირანის, აღმ. თურქეთისა და ერაყის ტერიტორიაზე ძლიერი სახელმწიფო შექმნეს და კავკასიაში შემოსევები დაიწყეს. ამ ბრძოლას შეეწირა გიორგი VII-ე (1407) და მისი უმცროსი ძმა კონსტანტინე I (1407-1412), საქართველოს ტახტზე 22 წლის ალექსანდრე I (1412-1442) კონსტანტინეს ძე ავიდა.

მას უმძიმეს მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნის ჩაბარება მოუწია. მეფე ენერგიულად შეუდგა განადგურებული ქვეყნის აღმშენებლობას. ამისათვის მან 1425 წელს მთელ სამეფოში დროებითი (15 წლის მანძილზე) ყოველწლიური გადასახადი შემოიღო, რომელიც თითოეულ ოჯახს 40 თეთრი უნდა ეხადა. შემოსული სახსრებით ალექსანდრე განადგურებული ციხე-ქალაქების და ეკლესია-მონასტრების აშენებას შეუდგა.

1442 წელს ალექსანდრე I ბერად აღიკვეცა და საქართველოს ტახტზე მისი უფროსი ვაჟი ვახტანგ IV ავიდა, იგი 1446 წელს უძეოდ გარდაიცვალა საქართველოს ტახტი მისმა უმცროსმა ძმამ გიორგი VIII-მ დაიკავა. გიორგის მეფობის დროს ხელახლა იჩინა თავი ფეოდალთა სეპარატიზმი. საბედიანოს (სამეგრელო და აფხაზეთი) მმართველი დადიანები, გურიისა და სამცხის მთავრები მეფეს აღარ ემორჩილებოდნენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე II (1451-1498), რომელმაც ადგილობრივ ფეოდალებთან ერთად სასულიერო პირებიც დაუპირისპირა სამეფო ხელისუფლებას. გიორგი VIII ფაქტობრივად მხოლოდ ქართლ-კახეთი და იმერეთი ემორჩილებოდა.

გიორგი VIII (1446-1466) ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე აღმოჩნდა. ის ჯერ იმერეთის ერისთავმა, მეფის ბიძაშვილმა ბაგრატ გიორგის ძემ დაამარცხა ჩიხორთან ბრძოლაში 1463 წელს და იმერეთის სამეფოს შექმნა გამოაცხადა. 2 წლის შემდეგ გიორგი VIII-მ სამცხეზე გაილაშქრა, თუმცა ფარავნის ტბასთან ბრძოლაში (1465 წ.) ათაბაგ ყვარყვარე ჯაყელს დროებით ტყვედ ჩაუვარდა. მაშინ იმერეთის მეფე ბაგრატმა ქართლიც შემოიერთა. ტყვეობიდან გათავისუფლებული გიორგი კახეთ-ჰერეთს შეეხიზნა და კახეთის მეფედ გამოაცხადა თავი. ამიერიდან მას გიორგი I (1466-1476) ეწოდა. რადგან გიორგი ქართლს განერიდა, ამ მხარისთვის ომი ბაგრატთან გიორგის ძმისშვილმა, კონსტანტინე II დემეტრეს ძემ გააგრძელა.

1490 წელს კონსტანტინე II-მ მოიწვია ქართლის კათალიკოსი, ეპისკოპოსები და სხვა წარჩინებულები და რჩევა ჰქითხა, თუ როგორ აღედგინა კონტროლი დაკარგულ ტერიტორიებზე. რაზეც დიდებულებმა მიუგეს: „იმერლები და კახელები თავიანთ მეფეებს ერთგულებენ, ისევე, როგორც მესხები — ათაბაგს. არ გირჩევთ ბრძოლას, რადგან შეიძლება ერთს ვძლიოთ, მაგრამ მეორეს — ვერა. უნდა დაველოდოთ უკეთეს დროებას. კონსტანტინე დაუზავდა მეფე-მთავრებს — ალექსანდრე კახთა ბატონს, ათაბაგს და ალექსანდრე იმერთ მეფეს“. შედეგად, 1490 წელს თბილისში შეიკრიბნენ ქართლის (კონსტანტინე II), იმერეთისა (ალექსანდრე II ბაგრატის ძე) და კახეთის (ალექსანდრე I გიორგის ძე) მეფეები და სამცხის ათაბაგი და ხელი მოაწერეს საქართველოს 4 ნაწილად დაშლას.

§57. ჰუმანიზმი და აღორძინება

უნივერსიტეტების წარმოშობამ და მეცნიერული საქმიანობის დაწყებამ, XIV საუკუნიდან თავისი შედეგები მოიტანა. ბიზანტიაში შექმნილი ღრმა პოლიტიკური კრიზისის გამო ბევრმა ბერძენმა სწავლულმა თავი იტალიურ ქალაქ-სახელმწიფოებს შეაფარა. მათ აქ მოიტანეს ანტიკური ცოდნა. ამიერიდან აქტიურად დაიწყო ბიზანტიიდან და არაბული სამყაროდან შემოსული ანტიკური ლიტერატურის გაცნობა. ევროპელმა მეცნიერებმა აღმოაჩინეს, რომ ანტიკური ფილოსოფია განიხილავდა ისეთ საკითხებსაც, რომლებზეც ეკლესიას ამომწურავი პასუხები არ ჰქონდა. ძირითადად ეს ეხებოდა ადამიანის ბუნებას და მის როლს ამ სამყაროში. ანტიკური ფილოსოფიისა და ხელოვნების შესწავლის შედეგად შეიქმნა შეხედულებათა ახალი სისტემა, რომელსაც „ჰუმანიზმი“ უწოდეს. ჰუმანიზმი ყველაზე მაღლა ადამიანს და ადამიანურ ფასეულობებს აყენებდა. ეს მიმდინარეობა თავდაპირველად ფილოსოფიაში აღმოცენდა და ცოტა ხანში ხელოვნებისა და ლიტერატურის მთავარი დასაყრდენი გახდა.

ჰუმანისტები რელიგიას არ უპირისპირდებოდნენ. მათ მიაჩნდათ, რომ თავიანთი საქმიანობით ხელს უწყობდნენ ჭეშმარიტი რწმენისა და ეკლესიის აღორძინებას და ქრისტიანობასა და ანტიკურ ფილოსოფიას შორის ვერავითარ წინააღმდეგობას ვერ ხედავდნენ.

XIV-XV საუკუნეებში პატარ-პატარა სახელმწიფოებად დაქუცმაცებულ იტალიაში

კულტურის აღორძინების ხანა დაიწყო, რომელსაც რენესანსს უწოდებენ. ფრანგულად რენესანსი აღორძინებას, ხელახლა დაბადებას ნიშნავს. რენესანსის ცენტრები ფლორენცია, რომი და ვენეცია იყვნენ. ვაჭრობითა და ხელოსნობით გამდიდრებული ამ ქალაქების არისტოკრატია თანხებს არ იშურებდა მეცნიერების, ხელოვნებისა და ლიტერატურის განვითარებისათვის.

არქიტექტურის, ქანდაკების, ფერწერის მსგავსად ახალი მიმართულება გაჩნდა მწერლობაშიც. აღორძინების ხანის მოღვაწეების შემოქმედება ეტროდა თავისუფლებას, სილამაზესა და სრულყოფილებას. ამ კუთხით გამოიჩეოდნენ დანტე ალეგიერი, ფრანჩესკო პეტრარკა და ჯოვანი ბოკაჩი. სამივე ფლორენციაში მოღვაწეობდნენ. დანტეს „ღვთაებრივი კომედია“ მსოფლიო კლასიკური ლიტერატურის უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. პეტრარკას ჰუმანიზმის მამასაც უწოდებენ, რადგან მისმა სასიყვარულო სონეტებმა მკაფიოდ წარმოაჩინა ადამიანის სულიერი სიღრმე და მისი ემოციების სიმდიდრე. ბოკაჩის მოთხოვნათა კრებული „დეკამერონი“ ცოტა გადახვევა იყო და ანტირელიგიურობით გამოიჩეოდა, რის გამოც კათოლიკურმა ეკლესიამ იგი XV საუკუნის აკრძალულ წიგნთა სიაში შეიყვანა.

აღორძინებას ხელი დიდად შეუწყო გერმანელი ოპან გუტენბერგის მიერ საბეჭდი დაზგის გამოგონებამ. 1445-1460 წლებში მას უკვე რამდენიმე წიგნი ჰქონდა გამოცემული (I ნაბეჭდი პროდუქცია „ფრაგმენტი განვითხვის დღისა“).

აღორძინების მნიშვნელოვანი წარმომადგენელია ფლორენციელი ნიკოლო მაკიაველი, რომელიც პოლიტიკური მოაზროვნე, ისტორიკოსი, დიპლომატი და ფილოსოფოსი იყო. მისმა შრომებმა „მთავარი“, დიდი გავლენა მოახდინეს პოლიტიკური აზროვნების განვითარებაზე.

XVI საუკუნიდან „აღორძინება“ ევროპის სხვა ქვეყნებშიც გავრცელდა. ანტიკური ხანის შემდეგ აღდგა ლიტერატურაში კომედიის ჟანრიც. ამ კუთხით გამოიჩეულია ესპანელი მიგელ სერვანტესის „დონ კიხოტ ლამანჩელი“. ეს ნაწარმოები კომედიასთან ერთად სატირაცაა.

ლიტერატურისა და ხელოვნების განვითარებამ ხელი შეუწყო თეატრების დაარსებას ევროპის ქალაქებში. ამ პერიოდში მოღვაწეობდნენ უდიდესი დრამატურგები – ესპანელი ლოპე დე ვეგა და ინგლისელი უილიამ შექსპირი. უკანასკნელმა მრავალი პიესა და სონეტა შექმნა/მისი პიესებიდან აღსანიშნავია: „მეფე ლირი“, „ჰამლეტი“, „რომეო და ჯულიეტა“, „ოტელო“, „მაკბეტი“, „ვენეციელი ვაჭარი“, „ჰენრი მებუთე“, ანტონიუსი და კლეოპატრა“.

XIV-XVI საუკუნეების მხატვრობასა და ქანდაკებაში ჰუმანიზმი და რეალიზმია გაბატონებული. ამ კუთხით გამოიჩევა ფლორენციელი უდიდესი მხატვარი, მეცნიერი და გამომგონებელი ლეონარდო და ვინჩი. მისი გამოიჩეული ნახატებია: – ფლორენციელი ქალის პორტრეტი „მონა ლიზა“ (ჯოკონდა). „საიდუმლო სერობა“ – მილანში, სანტა მარია დელე გრაციეს ეკლესიის სატრაპეზოში.

ფლორენციელი მოღვაწე იყო დიდი ფერმწერი, მოქანდაკე და ინჟინერი მიქელანჯელო ბუონაროტი, რომლის შემოქმედებიდან აღსანიშნავია: – ქანდაკება „დავითი“, „პიეტა“ (ჯვრიდან გარდამოხსნილი იესოს დატირება მარიამის მიერ).

აღორძინების ხანის სხვა დიდი იტალიელი ხელოვანები იყვნენ სანდრო ბოჭიჩელი, რაფაელ სანტი, დონატელო, ტიციანი და სხვ.

ამ პერიოდის ფერწერული ხელოვნება განვითარდა ჩრდ. ევროპაშიც, განსაკუთრებით გერმანიასა და ნიდერლანდში. ოღონდ, თუ იტალიური ხელოვნება ადამიანის ირგვლივ ბრუნავს და მას ბიბლიური სიუჟეტებით გადმოსცემს, ჩრდ. ევროპულში უმეტესად აქცენტი კეთდება ევროპის მოსახლეობის მძიმე ეკონომიკურ, სოციალურ და სულიერ მდგომარეობაზე. ამ ეპოქის დიდი მხატვარი არის პიტერ ბრეგელ უფროსი ნიდერლანდიდან. მისი ტრაგიკული ნამუშევრებიდან გამოიჩეულია „ბაბილონის გოდოლი“ და „სიკვდილის ზეიმი“. აღორძინების არქიტექტურა სრულადაა წარმოდგენილი ფლორენციასა და ვენეციაში. ამ

ეპოქის არქიტექტორებიდან აღსანიშნავია ფლორენციელი ფილიპო ბრუნელესკი.

ფილოსოფოსებიდან გამორჩეულია ნიდერლანდელი ერაზმუს როტერდამელი, ხოლო მეცნიერებიდან პოლონელი მათემატიკოსი და ასტრონომი ნიკოლაი კოპერნიკი, ჰელიოცენტრული სისტემის ფუძემდებელი.

§58. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები XV-XVII საუკუნეებში და მისი შედეგები

საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარების და ჯვაროსნული ლაშქრობების შედეგად ევროპელ ვაჭრებს სულ უფრო აინტერესებდათ აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოგზაურობა. ამ დრომდე ევროპელთა ბოლო სავაჭრო წერტილი ლევანტი (სირია, ლიბანი, პალესტინა) იყო, ევროპელთა ოცნება კი ინდოეთთან ვაჭრობა იყო, საიდანაც ოქრო-ვერცხლი, თვალმარგალიტი და ევროპაში ძვირადღირებული სანელებლები უნდა შემოეტანათ. მარკო პოლოს ჩინეთსა და აღმოსავლეთ აზიაში მოგზაურობამ (1271-1295) ევროპელთა ყურადღება აქეთკენაც გადაიტანა.

XIV საუკუნიდან აღმოსავლეთისკენ სახმელეთო მგზაურობა არაპოპულარული ხდებოდა, რადგან ირანი და შუა აზია დაბალგანვითარებულმა თურქებმანებმა დაიკავეს, მცირე აზია — ოსმალეთმა, რომელმაც 1453 წელს კონსტანტინოპოლის აღებით დაასრულა ბიზანტიის დაპყრობა და აღმოსავლეთისკენ მიმავალი სავაჭრო გზები გადაკეტა, ან ძალიან გააძვირა. შედეგად ევროპელებმა ინდოეთ-ჩინეთისკენ ახალი გზების ძიება დაიწყეს.

ამ მხრივ პირველი ნაბიჯი პორტუგალიამ გადადგა. პრინცმა ენრიკე „ზღვაოსანმა“ გადაწყვიტა აფრიკის გარშემოვლით ინდოეთისკენ მიმავალი გზა მოეძებნა. 1418 წლიდან პრინცის ინიციატივითა და მხარდაჭერით პორტუგალიელმა მეზღვაურებმა დაიწყეს აფრიკის დასავლეთ ნაპირის გამოკვლევა, რომლის დროსაც, აღმოაჩინეს „ოქროთი მდიდარი მხარე“, კ. მადეირა (1419 წ.) და აზორის კუნძულები (1427 წ.).

პორტუგალიელი მეზღვაურები იყენებდნენ ჩინელების მიერ აღმოჩენილ მაგნიტის ისრის თვისებას (კომპასს), არაბების მიერ გამოგონილ ასტროლაბს და კვადრანტს ზღვაში ადგილის დასადგენად და გზის გასაკვლევად, ისინი თვითონ აუმჯობესებდნენ საზღვაო რუკებს. XV საუკუნის შუა ხანებში პორტუგალიაში ააგეს კარაველა — 2-3 ანძიანი გემი, რომელიც კარგად იყენებდა ზურგისა და გვერდის ქარს ოკეანეში მოგზაურობისას.

1487 წელს პორტუგალიელმა მოგზაურმა ბარტოლომეუ დიაშმა, აფრიკის შემოვლით, ინდოეთის ოკეანეში სცადა გასვლა. 1488 წელს მიაღწია აფრიკის უკიდურეს სამხრეთ წერტილს და მას „ქარიშხლების კონცხი“ უწოდა, რადგან იქეთ გზა ვერაფრით გააგრძელა. მოგვიანებით ამ კონცხს „კეთილი იმედის კონცხი“ უწოდეს, რათა ზღვაოსნებს ინდოეთისკენ წავსლის სურვილი არ გაქრობოდათ.

დიაშის მარშრუტი უფრო წარმატებით განახორციელა ვასკო და გამამ. 1498 წელს ის გასცდა კონცხს და გავიდა ინდოეთის ოკეანეში. 10-თვიანი მოგზაურობის შემდეგ ისინი მიადგნენ ინდოეთის ქალაქ კალიკუტს. მიუხედავად იმისა, რომ მან დიდი მსხვერპლი განიცადა, ვასკო და გამა უკან სანელებლებით დატვირთული გემით დაბრუნდა.

1502 წელს გამამ მეორედ იმოგზაურა იმავე მიმართულებით. იგი სათავეში ედგა 21 გემისაგან შემდგარ ზარბაზნებით შეიარაღებულ ფლოტილიას. ინდოეთამდე მათ მუსლიმთა არაერთი შემხვედრი გემი გაძარცვეს და ჩაძირეს. მაგ. პორტუგალიელებმა მექაში მიმავალი პილიგრიმებით სავსე ხომალდი შეიპყრეს, ხელში ჩაიგდეს 12 000 დუკატი და 10 000 დუკატის ღირებულების საქონელი, ხოლო გემი და მისი მგზავრები ცეცხლს მისცეს.

საზღვაო ვაჭრობის მონოპოლიისთვის ბრძოლაში პორტუგალიის მთავარი მოწინააღმდეგები იყო ესპანეთი. ესპანეთის მეფე ფერდინანდს სურდა, მოეწყო საზღვაო ექსპედიცია, რომელიც მას დააკავშირებდა ინდოელ ვაჭრებთან და იაფად შემოიტანდა სანელებლებს ევროპაში.

ქრისტეფორე კოლუმბი (1446-1506) გენუელი საამქროს მეპატრონის ვაჟი იყო. იგი ახალგაზრდობიდან დაინტერესდა ზღვაოსნობით. მას არ ასვენებდა ფიქრი ინდოეთისკენ უმოკლესი საზღვაო გზის აღმოჩენაზე. იგი იზიარებდა კოპერნიკის იმხანად გავრცელებულ შეხედულებას დედამიწის სიმრგვალის შესახებ და ამტკიცებდა, რომ ინდოეთისკენ უმოკლესი საზღვაო გზის აღმოსაჩენად უმჯობესი იქნებოდა არა აღმოსავლეთით, არამედ დასავლეთით წასვლა. თავისი იდეები კოლუმბმა პორტუგალიის მეფს გააცნო. მათ უარით გაისტუმრეს. მაშინ კოლუმბმა ესპანეთს მიმართა. **მეფე ფერდინანდმა და დედოფალმა იზაბელამ ხელშეკრულება დადეს კოლუმბთან.**

1492 წელს ესპანეთის სამეფო კარის დაფინანსებით და მხარდაჭერით 3 პატარა ხომალდის „სანტა მარიას“, „ნინიასა“, და „პინტას“ — 90-კაციანი ეკიპაჟი ქრისტეფორე კოლუმბის წინამძღოლობით 69-დღიანი მოგზაურობის შემდგომ ამერიკის ნაპირებს მიადგა. 1504 წლამდე კოლუმბმა კიდევ 4 ექსპედიცია მოაწყო და კარიბის ზღვის კუნძულების უმეტესობა აღმოაჩინა, რომელთაც დასავლეთ ინდოეთის (ვესტინდონი) კუნძულები, ხოლო მოსახლეობას ინდიელები უწოდა. და ის სიცოცხლის ბოლომდე დარწმუნებული იყო, რომ ინდოეთისკენ სავალი უმოკლესი გზა აღმოაჩინა, თუმცა ამის მამტკიცებელი ვერაფერი ჩამოტანა, რის გამოც ყველა პატივი აპყარეს და 1506 წელს კოლუმბი სიღარიბესა და სიმარტოვეში გარდაიცვალა. ცოტა ხანში, იტალიელმა მოგზაურმა ამერიკო ვესპუჩიმ დაამტკიცა, რომ კოლუმბის აღმოჩენილი მიწა ახალი კონტინენტი იყო. სწორედ მის პატივსაცემად ეწოდა კონტინენტს ამერიკა.

ჯერ კიდევ 1494 წელს, ქალაქ ტორდესილასში რომის პაპის თანხმობით ესპანეთსა და პორტუგალიას შორის დაიდო ხელშეკრულება საკოლონიზაციო ტერიტორიის გაყოფის შესახებ. რომლის მიხედვითაც მხარეები თანხმდებოდნენ, რომ გაივლოს ხაზი არქტიკული პოლუსიდან ანტარქტიკულ პოლუსამდე მწვანე კონცების კუნძულებიდან დასავლეთით 370 ლიგის დაშორებით. ამ ხაზის აღმოსავლეთით აღმოჩენილი ყველა ტერიტორია იყოს პორტუგალიის მეფის, ხოლო დასავლეთით აღმოჩენილი ესპანეტის მეფეთა მფლობელობაში. თუ ეს ხაზი გაივლის ხმელეთზე, აქ დაიდგმება სასაზღვრო ბოძი.

პორტუგალიელი მეზღვაურები აღმოსავლეთისკენ მოგზაურობდნენ ინდოეთისა და ჩინეთისკენ, ხოლო ესპანელები დასავლეთისკენ, ამერიკის კონტინენტამდე. მას შემდეგ, რაც ვესპუჩიმ დაამტკიცა, რომ „ამერიკა“ ახალი კონტინენტი იყო, ევროპელებმა დაიწყეს ფიქრი დასავლეთის მიმართულებიდან ინდოეთში მოხვედრის შესახებ. პირველად ასეთი პროექტი შეიმუშავა პორტუგალიელმა ზღვაოსანმა ფერნანდო მაგელანმა (1480-1521), მაგრამ პორტუგალიის ხელისუფლებამ ამ მოგზაურობის დაფინანსებაზე უარი განაცხადა. მაშინ მაგელანმა თხოვნით მიმართა ესპანეთის სამეფო კარს და დაფინანსებაც მიიღო.

მაგელანის ექსპედიცია 5 გემისა და 250 კაცის შემადგენლობით 1519 წლის სექტემბერში ქ. სევილიდან გავიდა და დასავლეთისკენ დაიძრა. მათ გეზი აიღეს სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. სამხრეთიდან შემოუარეს ამერიკის კონტინენტს, სადაც მათ ვიწრო სრუტე იპოვეს, რომელსაც დღეს მაგელანის სრუტე ეწოდება და 1520 წლის ნოემბერში მისი გავლით ოკენეში აღმოჩნდნენ, რომელიც 4 თვიანი ცურვისას ისეთი მშვიდი იყო, რომ მაგელანმა მას „წყნარი“ უწოდა. ამის შემდეგ მათ გეზი ჩრდილო-დასავლეთისაკენ აიღეს და 1521 წლის მარტის თვეში ფილიპინების კუნძულებს მიაღწიეს, სადაც მაგელანს ბრძოლა მოუხდა ადგილობრივ ტომებთან და შეტაკებაში დაიღუპა. მისი ექსპედიციამ ბასკი სებასტიან ელ კანოს მეთაურობით განაგრძო გზა და ინდოეთის ოკეანის გადასერვითა და აფრიკის კონტინენტის სამხრეთიდან შემოვლით 1522 წლის სექტემბერში ესპანეთში დაბრუნდა, 1 გემითა (ვიქტორია) და 18 კაცით. ეს იყო I მოგზაურობა დედამიწის გარშემო.

ესპანელი და პორტუგალიელი დამპყრობლები ცეცხლითა და მახვილით მოედვნენ ახალ

აღმოჩენილ კონტინენტებს და ღმერთის სახელით ჟღეტდნენ, ძარცვავდნენ და გადარჩენილებს კათოლიკობაზე აქცევდნენ. ესპანელი კონკისტადორებიდან („კონკისტადორ“ ესპანურად დამპყრობელს ნიშნავს) გამორჩეულებია ერნან კორტესი და ფრანცისკო პისარო, რომელთაც ამერიკის უდიდეს ცივილიზაციებს მოუღეს ბოლო.

ესპანელებმა ეტაპობრივად მთელი ცენტრალური და სამხრეთ ამერიკა დაიპყრეს, დღევ-ბრაზილის გარდა რომელიც პორტუგალის დარჩა და აქედან ოქროს, ვერცხლისა და სხვა სიმდიდრეებს ეზიდებოდნენ, რამაც ესპანეთი მსოფლიოში ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოდ აქცია.

მალე „აღმოჩენებში“ ინგლისელები ფრანგები და ნიდერლანდელები ჩაერთნენ. ისინი იწყებენ მეტოქეობას ადრე დაწინაურებულ ქვეყნებთან.

კოლუმბმდელი მწრუკა

დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების შედეგად „ახალ“ და „ძველ“ სამყაროებს შორის მოხდა არაერთი სასოფლო-სამეურნეო კულტურის, ცხოველებისა და ავადმყოფობების „გაცვლა“. XV საუკუნის ბოლომდე „ძველი სამყაროს“ ადამიანებმა ჯერ არ იცოდნენ, თუ რა იყო სიმინდი, კარტოფილი, პომიდორი, მზესუმზირა, გოგრა, კაკაო, თამბაქო, ფეიხოა; არც ინდაური ენახათ — ყველაფერი XVI საუკუნიდან ამერიკიდან შემოვიდა.

აფრიკული მცენარე — ყავის ხე, ყველაზე ფართოდ გავრცელდა სამხრეთ და ცენტრალურ ამერიკაში, ამერიკული მცენარე — კაკაო ახლა ძირითადად დასავლეთ აფრიკაში მოჰყავთ. ამერიკული კაუჩუკის ხე — სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში გავრცელდა. შეუასუკუნების ევროპაში უცნობი იყო ჩაი, რომლის შემოტანა ჩინეთიდან მხოლოდ XVII საუკუნეში დაიწყო.

საერთო ჯამში, დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებს მოჰყავა ევროპული კოლონიური იმპერიების შექმნა, სიმდიდრის დაგროვება ევროპაში და მისი სწრაფი განვითარება მომდევნო 4-5 საუკუნის განმავლობაში, ხშირ შემთხვევაში დანარჩენი მსოფლიოს ხარჯზე.

აცტეკები. აცტეკები ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ დაიძრნენ და XIV საუკუნის დასაწყისში დღევანდელი ქ. მეხიკოს მახლობლად დასახლდნენ, სადაც ტესკოკოს ტბაზე არსებულ კუნძულზე ქალაქი ტენოჩტიტლანი დაარსეს, რომლის მოსახლეობა 100 000 კაცს აჭარბებდა. ქალაქი ადვილი დასაცავი იყო, რადგანაც მასზე მოხვედრა შესაძლებელი იყო მხოლოდ ხელოვნურად შექმნილი დამბებით, რომლებიც აცტეკებმა კუნძულზე მოსახვედრად გაიყვანეს. თვითონ ქალაქი არხებით იყო დასერილი და რამდენიმე უბნად იყოფოდა. ქალაქის მთავარი ნაგებობა იყო პირამიდის ფორმის ტაძარი. პირამიდის წვერზე მოწყობილი აცტეკების ღმერთების აკლდამებში მოსახვედრად ქვის კიბეები იყო გამართული. ტბაში ასევე ხელოვნური კუნძულები იყო შექმნილი, რომლებზეც სიმინდასა და გოგრას თესავდნენ, რომელიც აცტეკების ძირითადი პროდუქტი იყო. აცტეკებს კაკაოც მოჰყავდათ, რომელიც გაცვლა-გამოცვლის ერთეული იყო ამერიკულ ცივილიზაციებში. კაკაოს მარცვლებს აცტეკები რელიგიურ რიტუალებშიც იყენებდნენ.

აცტეკები სოფლის მეურნეობით, ვაჭრობით და სამხედრო სამსახურით ირჩენდნენ თავს. XV საუკუნეში ტენოჩტიტლანმა მეზობელი ქალაქების დაპყრობა დაიწყო და დიდი ტერიტორიები შემოიერთა. დაპყრობილი მიწებიდან შემოჰკონდათ სიმინდი, ლობიო, კაკაო, ბამბის ქსოვილი, ასევე ვერცხლი, ოქრო და ძვირფასი ქვები. ქალაქიდან კი ძვირფასეულობა, ნაქარგობები, სარიტუალო და სამეურნეო საგნები გაპქონდათ. ქალაქის ბაზრებში ყოველდღიურად დაახლოებით 50 000 კაცი ირეოდა. ესპანელი მოგზაურები და ჯარისკაცები ქალაქის ნახვისას აღფრთოვანებას ვერ მალავდნენ:

„როდესაც ჩვენ წყალში აგებული ამდენი ქალაქი და სოფელი დავინახეთ მონუსხული და აღფრთოვანებული ვიყავით... წყლიდან ამოზიდული დიადი კოშკებით, რომლებიც ქვის წყობით იყო ნაგები. რამდენიმე ჩვენმა ჯარისკაცმა იკითხა კიდეც, სიზმარში ხომ არა ვარო არ ვიცი, როგორ

აღვწერო ეს, რაც ჩვენ იქ ვნახეთ, მანამდე არც გვსმენია და არც გვინახავს“.

აცტეკების დაპყრობითი ომების მთავარი მიზანი იყო ტყვეების ხელში ჩაგდება. მათი რწმენით, ღმერთებს ადამიანების სისხლი სჭირდებოდათ. ამისათვის აცტეკები ტყვეებს ღმერთებს სწირავდნენ მსხვერპლად. ეს რიტუალი ქალაქის მთავარ ტაძარში ხდებოდა.

აცტეკების ბოლო მეფე მონტესუმა II (1502-1519) იყო. 1519 წელს ესპანელი კონკისტადორი ერნან კორტესი აცტეკების იმპერიას თავს დაესხა. თავდაპირველად აცტეკებმა ჩათვალეს, რომ კორტესი აცტეკების ადრე წასული ღმერთი კეცალკოატლი იყო და კეთილგანწყობით მიიღეს ესპანელები. კორტესმა მონტესუმა დაატყვევა და დიდი გამოსასყიდი მოითხოვა. მაშინ აცტეკები აჯანყდნენ ესპანელთა წინააღმდეგ და კორტესი გააქციეს (1520). კორტესს ესპანელთა ახალი ძალები მოუვიდა და თან ადგილობრივთა რაზმები დაემატა. აცტეკებს თავიანთი შუბებით არ შეეძლოთ წინააღმდეგობა გაეწიათ ცეცხლსასროლი იარაღით შეიარაღებული ესპანელებისათვის. დამპყრობელ ესპანელებთან ერთად აცტეკებს ბრძოლა გაუმართეს მათი სისასტიკით უკავიყოფილო მეზობელმა ტომებმაც. აცტეკთა იმპერატორი, მონტესუმა II და მისი მემკვიდრეები ბრძოლაში დაიღუპა. ტენოჩტილანი 3 თვინი ბრძოლის შემდეგ დაეცა. ქალაქი დაანგრიეს, გაძარცვეს და სახელი შეუცვალეს. 1521 წლის აგვისტოში აცტეკთა სახელმწიფომ არსებობა შეწყვიტა.

ინკები. XIII საუკუნის დასაწყისში დღევანდელი პერუს ტერიტორიაზე, მაღალმთიან ანდებში ადგილობრივმა მოსახლეობამ ქალაქების აშენება დაიწყო და მაღალგანვითარებული ცივილიზაცია შექმნა. ესენი იყვნენ ინკები. მათი მთავარი ქალაქი იყო კუსკო, რაც ინკების ენაზე „ჭიპს“, ანუ სამყაროს ცენტრს ნიშნავს. ინკები დაახლოებით 200 წლის განმავლობაში სრულიად იზოლირებულად ცხოვრობდნენ. ინკები თავიანთ სამფლობელოს ტაუანტინსუის უწოდებდნენ — რაც კეჩუას ენაზე „სამყაროს ოთხ გაერთიანებულ მხარეს“ ნიშნავს.

XV საუკუნეში ინკებმა დაპყრობითი ომები დაიწყეს და უკვე 1500 წლისათვის დიდი იმპერია შექმნეს. ინკების იმპერიის მმართველები მზის ღმერთის შთამომავლებად ითვლებოდნენ და მათ ღმერთებივით ექცეოდნენ. საქვეყნო საქმეებს მათი მოხელეები განაგებდნენ, ისინი აკონტროლებდნენ იმპერიაში ვაჭრობის, ხელოსნობის და სოფლის მეურნეობის ეფექტურ მუშაობას. მიუხედავად იმისა, რომ ინკებს დამწერლობა არ ჰქონდათ, მათ გამართული სახელმწიფო აპარატი შექმნეს. მოსახლეობის რაოდენობის და გადასახადების მონაცემებს ისინი სპეციალურ თოკებზე ინახავდნენ, რომლებზეც კვანძების რაოდენობა შესაბამის ინფორმაციას გულისხმობდა.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ინკების მიერ შექმნილ 25 000 კმ-იანი რთული გზათა სისტემა. მთავარ სირთულეს მთავარ რელიეფზე მორგებული საგზაო სისტემის შექმნა წარმოადგენდა, რაც ინკებმა წარმატებით შეძლეს. იმპერიაში ქვით მოკირწყლული ორი ძირითადი გზა არსებობდა, რომლებიც მცირე გზებით სოფლებს და ქალაქებს უერთდებოდნენ.

ასევე საინტერესოა, რომ ინკებმა ხის იარაღების გამოყენებით მთავარი ტერიტორიები ტერასებად დაყვეს. ამ ტერასებზე მოპყავდათ მათ საკვები კულტურები და იქვე აშენებდნენ დიდ ქალაქებს. ინკების ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული ქალაქი იყო მაჩუ-პიქჩუ, რომელიც ზღვის დონიდან 2430 მეტრზე მდებარეობდა და ისე საიმედოდ იყო მიმალული, რომ მხოლოდ 1911 წელს აღმოაჩინეს. ქალაქი ურთულეს რელიეფზე იყო გაშენებული. ნაგებობები უზუსტესად გამოთლილი ქვის ლოდებით იყო ნაგები დუღაბის გარეშე. ეს ქალაქი ინკების რელიგიურ ცენტრს წარმოადგენდა, სადაც მზის ტაძარი და ასტრონომიული ობსერვატორია იდგა.

XVI საუკუნის დასაწყისში ინკების იმპერიაში სამოქალაქო ომი დაიწყო, ამით ისარგებლეს ესპანელებმა და მათივე გზების გამოყენებით და ინკების მიერ დამონებულ ხალხებზე დაყრდნობით, ინკების იმპერიის დაპყრობა დაიწყეს.

1532 წელს ესპანელი კონკისტადორი ფრანსისკო პისარო 160 კაცით ინკუბთან მივიდა. ტახტისთვის მებრძოლ ერთ ძმას მეორე მოაკვლევინა, შემდეგ ისიც შეიპყრო და სანაცვლოდ ინკებს დიდმალი ოქრო-ვერცხლი მოატანინა და ბოლოს მაინც მოკლა, უმეთაუროდ დარჩენილი ინკები დამარცხდნენ და რიგრიგობით დაეცა კუსკო და სხვა მათი ქალაქები.

ესპანელი კონკისტადორები (დამპყრობლები) მასობრივად ანადგურებდნენ ამერიკულ ცივილიზაციებსა და მათ მიღწევევებს.

§59. რეფორმაცია და კონტრრეფორმაცია საღვთო რომის იმპერიაში.

XV საუკუნისთვის გერმანია 200-ზე მეტ საერო და სასულიერო საფეოდალოდ იყო დანაწილებული, გერმანიის სამეფო ამავე დროს საღვთო რომის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა. იმპერატორის გვირგვინმა XIII საუკუნიდან პილიტიკური გავლენა დაკარგა, თუმცა XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან სიტუაციამ შეცვლა იწყო.

გერმანიაში სულ უფრო ვითარდებოდა საქალაქო ცხოვრება, სამთამადნო და ქსოვილების წარმოება, მაგრამ დამოუკიდებელ ქალაქებშიც არ იყო მშვიდი სიტუაცია. მთელი ძალაუფლება აქ

„ქალაქის პატრიციატს“ ეპყრა და საშუალო და წვრილქონებიანი მოქალაქეები იბრძოდნენ ქალაქის მმართველობაში ჩართვის უფლებისათვის. თავის მხრივ მდიდარ ბიურგერებს (მოქალაქეებს) არ მოსწონდათ ეკლესიის არსებული მოწყობა და პაპისადმი მსახურება.

1515 წელს პაპმა ლეო X-მ, წმ. პეტრეს ტაძრის მშენებლობისათვის დამატებითი სახსრების მოძიების მიზნით, გამოსცა ბულა ინდულგენციებით (წყალობის, ანუ ცოდვების მიტევების სიგელი) ვაჭრობის შესახებ. ჩრდილო გერმანიაში ინდულგენციების გაყიდვა დომინიკელ ბერს, იოჰანეს ტეტცელს დაევალა. მან ვიტენბერგის მახლობლად მოაწყო სავაჭრო ადგილი.

საპასუხოდ, 1517 წლის 31 ოქტომბერს ვიტენბერგელმა ბერმა და თეოლოგიის პროფესორმა მარტინ ლუთერმა (1483-1546), ეკლესიაში დამკვიდრებული უმსგავსობისათვის საჯარო ყურადღების მისაპყრობად, ვიტენბერგის ეკლესიის კარზე მიაჭედა თავისი „95 თეზისი“, სადაც ამტკიცებდა, რომ ნებისმიერი ქრისტიანი არა პაპის ინდულგენციით ან ტაძრების მოლოცვით, არამედ მტკიცე რწმენითა და ჭეშმარიტი სინაწლით მოიპოვებს ხსნას, რომ ადამიანი ეკლესიის გარეშეც მოახერხებს ღმერთთან კავშირს, წირვა-ლოცვა ყველა ენაზე უნდა წარმოებდეს.

ლუთერმა ეკლესია მნიშვნელოვან თეოლოგიურ საკითხებზე კამათში გამოიწვია, მაგრამ უშედეგოდ. 1518 წელს რომში დაიწყო სასამართლო პროცესი ლუთერის წინააღმდეგ. 1520 წელს პაპმა ლეოX-მ ლუთერი ერეტიკოსად გამოაცხადა და მოუწოდა 60 დღის განმავლობაში მოენანიებინა თავისი დანაშაული. ლუთერმა პაპის განაჩენი საჯაროდ დაწვა. ის დარწმუნებული იყო, რომ თვითონ კი არ განუდგა ეკლესიას, არამედ ეკლესია განუდგა მას. ასე დაიწყო პროტესტანტული რეფორმაცია კათოლიკურ ეპისკოპის.

ლეო X-მ ლუთერის წინააღმდეგ დახმარებისათვის გერმანელი ერის რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორს, კარლ V-ს (1519-1558) მიმართა. XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე დინასტიური ქორწინებით საღვთო რომის იმპერატორის ტიტულის მქონე ავსტრიელმა ჰაბსბურგებმა შეიმატეს ჩეხეთი, ნიდერლანდი, ბურგუნდია, ესპანეთი და სხვა სამფლობელოები. კარლ V ამჯერად იტალიის მიწებისათვის საფრანგეთის მეფეს ებრძოდა და სიამოვნებით მიიღო პაპის მოწვევა, რადგან მასაც სჭირდებოდა კათოლიკური ეკლესიის კავშირი.

კარლ V-მ 1521 წლის აპრილში ვორმსში მოიწვია რაიხსტაგი, რომლის წინაშეც, პაპისა და იმპერატორის მოთხოვნით, ლუთერს უნდა უარესო თავისი მოძღვრება. ლუთერმა ამჯერადაც მტკიცე უარი განაცხადა. მაშინ იმპერატორმა გამოსცა ედიქტი, რომელიც ლუთერს კანონგარეშედ აცხადებდა. ლუთერს კოცონზე დაწვა ემუქრებოდა, მაგრამ საქსონიის კურფურსტმა, ფრიდრიხ

ბრძენმა იგი ვართბურგის ციხეში დამალა. სწორედ აქ თარგმნა ლუთერმა ბიბლია გერმანულად, რადგან მიაჩნდა, რომ ლათინური — მეცნიერთა, გერმანული კი ხალხის ენა იყო. ამ დროისათვის ლუთერს უკვე ბევრი მომხრე ჰყავდა როგორც ხალხში, ისე გერმანელ მთავართა შორის. ჩრდილო გერმანელმა მთავრებმა ლუთარნენული რწმენის მიღება დაიწყეს და ამით პაპსა და საღვთო რომის იმპერატორს დაუმორჩილებლობას უცხადებდნენ, რაც მალე „რელიგიურ ომში“ გადაიზარდა.

საბოლოოდ 1555 წელს მიღებულ იქნა „აუგსბურგის რელიგიული ზავი“. მას ავადმყოფი იმპერატორის სახელით ხელს ფერდინანდ ჰაბსბურგი აწერდა. შეთანხმება გერმანიაში ყოველ მთავარს უფლებას აძლევდა თავად აერჩია რელიგია („გისიცაა ქვეყანა, სჯულიც მისია“), მაგრამ ეს უფლება ეხებოდა კათოლიკობასა და ლუთერანობას და არა უფრო რადიკალურ მიმდინარეობას — კალვინიზმს. ზავი დროებითი იყო, დაქუცმაცებულ ქვეყანაში მთავრები მზად იყვნენ კვლავ დაპირისპირებოდნენ ერთმანეთს და მოეხმოთ ძლიერი მოკავშირეებისათვის. 1556 წელს დამარცხებით გატეხილი და ჯანმრთელობაშერყეული კარლ V ტახტიდან გადადგა

კალვინიზმი

შვეიცარიაში ეკლესიის რეფორმირება ჟენევაში მოღვაწე ფრანგმა, ჟან კალვინმა (1509-1564) უფრო რადიკალური, მკაცრი ფორმით განახორციელა, ვიდრე გერმანიაში. ქალაქის საბჭოსთან ერთად მან 1541 წელს შეიმუშავა ეკლესიის მოწყობის წესი. კალვინი აუქმებდა ტიპიურ საეკლესიო მმართველობას, თანამდებობებს და ბერმონაზვნობას, თუმცა მთელი საზოგადოებისგან მკაცრი რელიგიური წესებით ცხოვრებას მოითხოვდა.

კალვინის მოძღვრების თანახმად, რადგან ღვთის წება წინასწარ არავინ იცის, ყოველ ადამიანს უნდა სწამდეს, რომ სწორედ ის არის რჩეული და თავისი ასკეტური ცხოვრებით ყოველდღიურად ამტკიცებდეს ამას. მთელი ადამიანური ცხოვრება ღვთის სამსახურია. წარმატება საქმიანობაში ადამიანის რჩეულობის ერთ-ერთი ნიშანია, მისი ადგილია ცხოვრებაში, მაგრამ არა ამქვეყნიური სიკეთეების მოსაპოვებელი საშუალება.

კალვინისტურ ეკლესიაში არც საკურთხეველი იყო, არც წმინდანთა გამოსახულება, არც სანთლები და არც ორლანი. სხვა სიწმინდეებთან ერთად იკრძალებოდა ჯვრის თაყვანისცემაც. კალვინის მოძღვრებით აიკრძალა ცეკვა, თეატრალურ წარმოდგენებზე დასწრება, ძვირფასი სამოსის ტარება, თამაშები, დუქანში შესვლა და ა.შ. მთელს დროს კალვინისტები შრომას უთმობდნენ და შაბათ დღეს კი წმინდა წერილს კითხულობდნენ თემისა და ოჯახურ შეკრებებზე.

კალვინს მიმდევრები მთელ ევროპაში გამოუჩნდნენ. საფრანგეთში ისინი თავს ჰუგენოტებს, ინგლისში პურიტანებს, შოტლანდიაში კი პრესბიტერიანებს უწინდებდნენ.

კათოლიკური ეკლესის თვითრეფორმირება. კონტრრეფორმიცია

რეფორმაციული მოძრაობის წარმატებამ ევროპაში და უკიდურესად შელახული ავტორიტეტისა და დაკარგული გავლენის აღდგენის სურვილმა კათოლიკურ ეკლესიას თვით რეფორმირებისკენ უბიძგა. ეს პროცესი, რომელსაც კონტრრეფორმაციას უწინდებენ, დაიწყო პაპ პავლე III-ის თაოსნობით. 1545 წელს მან მოიწვია საეკლესიო კრება ტრიენტში, რომელიც მუშაობდა ძირითადად საეკლესიო დოგმატიკის საკითხებზე და ეკლესიაში მანვიერებათა აღმოფხვრის გზებზე ბჭობდა.

ამ ხანგრძლივი საეკლესიო დისპუტების პროცესში კრებამ დაადგინა, რომ მხოლოდ ეკლესიას აქვს ბიბლიის ინტერპრეტაციისა და მრწამსის განსაზღვრის უფლება. კრებამ არ უარყო, რომ რწმენა აუცილებელია სულის ხსნისათვის, მაგრამ დაადგინა, რომ ცოდვების გამოსყიდვა კეთილი საქმეებითაც შეიძლება. ურყევი იყო აგრეთვე აზრი შვიდი საიდუმლოს შესახებ. კრებამ აკრძალა ინდულგენციებით ვაჭრობა. სამაგიეროდ პაპის ბრძანებით ამოქმედებულ იქნა ახალი სადამსჯელო იარაღი, რომელსაც უნდა გაეერთიანებინა ყველა ქვეყნის „ინკვიზიციები“, ერეტიკოსებთან (საეკლესიო მოწინააღმდეგებთან) ეფექტურად საბრძოლველად. ინკვიზიციის

განაჩენი საჯაროდ აღესრულებოდა (აუტოდაფე).

კონტრეფორმაციის რადიკალური გამოვლინება იყო ბასკი დიდგვაროვნის, იგნასიო ლოიოლას მიერ 1534 წელს შექმნილი „იესოს საზოგადოება“, შემდგომში ცნობილი იეზუიტთა ორდენის სახელწოდებით.

ყოფილმა ოფიცერმა, ლოიოლამ ორდენი სამხედრო ყაიდაზე მოაწყო. ორდენის წევრებს, როგორც იესოს ჯარისკაცებს, საღვთო საქმის ერთგულება და ორდენის მეთაურის უსიტყვი მორჩილება ევალებოდათ. ორდენს მისიები ჰქონდა მთელ მსოფლიოში — აფრიკაში, ინდოეთში, ჩინეთში, იაპონიასა და ამერიკაში. ლოიოლამ გახსნა რამდენიმე ათეული სკოლა, რომლებმაც სახელი გაითქვა სწავლების მაღალი ხარისხით. იეზუიტები მართავდნენ უნივერსიტეტსაც. ევროპის არისტოკრატიული ელიტა სიამოვნებით ანდობდა იეზუიტებს შვილების აღზრდას. მკაცრი მორალური და რელიგიური აღზრდა იეზუიტთა სკოლების მთავარი მიზანი იყო.

კონტრეფორმაციის პროცესში კათოლიკურმა ეკლესიამ, მართალია, ვერ მიაღწია ტრიენტის კრების თავდაპირველ მიზანს — დაებრუნებინა ყველა ქრისტიანი კათოლიკური ეკლესიის წიაღში, მაგრამ შეძლო კეთილი სახელისა და გავლენის აღდგენა.

§61. რელიგიური ომები საფრანგეთში XVI სუურეში

საფრანგეთის სამხრეთი, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში დამოუკიდებლად ვითარდებოდა, კათოლიკური ცენტრალური სამეფო ხელისუფლების მოწინააღმდეგეთა ცენტრად ჩამოყალიბდა. სამხრეთ საფრანგეთის მოსახლეობისა და არისტოკრატიის ნაწილი კალვინის მიმდევარი (პროტესტანტები) გახდა და ჰუგენოტები უწოდეს. დევნის მიუხედავად, ჰუგენოტთა რიცხვი სულ უფრო იზრდებოდა. მათ იერიში მიიტანეს საეკლესიო სამფლობელოებზე. ქვეყნის ჩრდილოეთი და სამეფო კარი კათოლიკური დარჩა. რელიგიურმა საკითხმა საფრანგეთში განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი XVI ს-ის 50-იან წლებში მიიღო. საფრანგეთის მეფე ანრი II ვალუას (1547-1559) მმართველობის ბოლო წლებში მკვეთრად გაიზარდა სამეფო გადასახადები. იგი მკაცრად სდევნიდა ჰუგენოტებს, 1559 წელს გამოსცა ედიქტი, რომელიც ერეტიკოსების სიკვდილით დასჯას ითვალისწინებდა. ანრი II-ის გარდაცვალების შემდეგ, მისი ყმაწვილი და ავადმყოფი ვაჟის ფრანსუა II-ის (1559-1560) დროს ქვეყანაში დაიწყო გამოსვლები გადასახადების შემცირების მოთხოვნით, რომელსაც ჰუგენოტები ხელმძღვნელობდნენ. ანრი II-ის უმწეო მემკვიდრეები ძლივს უმკლავდებოდნენ დაპირისპირებას კათოლიკებსა და ჰუგენოტებს შორის. იმავდროულად გამძაფრდა ბრძოლა ხელისუფლებისათვის და ქვეყანაში გავლენისათვის, კაპეტინგთა ძველი დინასტიის ორ ნათესავებს – გიზებსა (კათოლიკები) და ბურბონებს (ჰუგენოტებს) შორის.

ფრანსუა II-ის მცირეწლოვანი ძმის შარლ IX-ის (1560-1574) დროს ხელისუფლება ფაქტობრივად თავის ხელში აიღო დედამისმა ეკატერინე მედიჩიმ. იგი ჯერ კიდევ მეუღლის ანრი II-ის მეფობისას აქტიურად ერეოდა სახელმწიფო საქმეებში. დედა-დედოფლისათვის დამახასიათებელი იყო ცბიერება, ანგარება, ლტოლვა ერთპიროვნული მმართველობისაკენ. მის დროს დაიწყო აშკარა დაპირისპირება კათოლიკებსა და პროტესტანტებს შორის. 1562 წელს ყველაზე გავლენიანმა პირმა საფრანგეთის სამფო კარზე, ფრანსუა გიზმა დასახლება ვასში ღვთისმსახურების დროს ათეულობით ჰუგენოტი დახოცა. საპასუხოდ პროტესტანტებმა შეიარაღებულ გამოსვლებს მიმართეს. დაქირავებული მკვლელი გაუსწორდა ფრანსუა გიზს.

რელიგიური და სამოქალაქო დაპირისპირების კულმინაცია გახდა „ბართლომეს დამე“. 1572 წლის 24 აგვისტოს პარიზში მრავალი დიდგვაროვანი ჰავიდა, რომლებიც მათ წინამდობლს ანრი ნავარელს (ბურბონს) (1553-1610) ახლდნენ მის ქორწილში მეფის დასთან,

მარგარიტა ვალუასთან. ეს ქორწილი დაპირისპირებული მხარეების შერთგების მცდელობა იყო. ამ დროს კი პარიზში პროტესტანტების წინააღმდეგ შეთქმულება მზადდებოდა ანრი გიზის, ფრანსუა გიზის ვაჟის, მეთაურობით. მამის მკვლელობის შემდეგ იგი პროტესტანტების დაუძინებელი მტერი იყო. ანრი გიზმა დაარწმუნა დედა-დედოფალი ჰუგენოტებთან ანგარიშსწორებისთვის მომენტით ესარგებლა. წმინდა ბართლომეს დღესასწაულის (24 აგვისტო) წინა ღამეს კათოლიკებმა მონიშნეს პროტესტანტთა სახლები და დათქმულ ნიშანზე მათი სასტიკი ხოცა-ჟლეტა დაიწყეს. მკვლელებს შორის უმეტესობა უცხოელი დაქირავებულები იყვნენ. ხოცა-ჟლეტა 3 დღე გაგრძელდა და სხვა ქალაქებსაც მოედო. ჰუგენოტებს მძიმე დარტყმა მიაყენეს, რადგან გამოჩენილ წინამდლოლთა უმრავლესობა დაკარგეს, თუმცა ომი გრძელდებოდა.

1576 წელს მეფის მიერ გამოცემული შესარიგებელი ედიქტის მიუხედავად, 80-იან წლებში სამოქალაქო დაპირისპირებამ უმწვავესი ხასიათი მიიღო, როდესაც ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ საფრანგეთის მეფე ანრი III, ჰუგენოტი ნავარის მეფე ანრი ბურბონი და რადიკალურად განწყობილი კათოლიკების ლიდერი ანრი გიზი. ეს დაპირისპირება ისტორიაში „სამი ანრის ომის“ სახელით არის ცნობილი. უშვილო ანრი III-ის მემკვიდრე მისი უმცროსი ძმა ფრანსუა იყო, რომელიც ასევე უშვილოდ 1584 წელს გარდაიცვალა. მაშინ ტახტზე კანდიდატურა ანრი გიზმა და ანრი ნავარელმა წამოაყენეს. გიზის გავლენით გამოცემული კანონით საფრანგეთის მეფე კათოლიკე უნდა ყოფილიყო, თუმცა ანრი III არ ჩეარობდა გიზის მემკვიდრედ დასახელებას. მაშინ გიზმა მეფე პარიზიდან გააგდო. საპასუხოდ მეფემ გიზი მოაკვლევინა და მემკვიდრედ ანრი ნავარელი დაასახელა. განრისხებულმა ფანატიკოსმა კათოლიკებმა 1589 წელს ანრი III მოკლეს. მაშინ ჰუგენოტებმა მეფედ ანრი IV ბურბონ-ნავარელი გამოაცხადეს, მაგრამ ჰუგენოტობის გამო პარიზსა და ჩრდ. საფრანგეთში შესვლას ვერ ახერხებდა, რადგან გიზების ოჯახს ესპანეთის ჯარი ეხმარებოდა. 1593 წელს სენ დენიში ანრი ბურბონი კათოლიკედ მოინათლა და განაცხადა — „პარიზი მესად ღირს“. 1594 წ. ოფიციალურად ეკურთხა მეფედ და პარიზიც ჩაიბარა. საფრანგეთში ბურბონთა მმართველობის ხანა დაიწყო.

ანრი IV წინდახედული, გამჭრიახი, ფრთხილი და ენერგიული პოლიტიკოსი იყო. მან შეძლო დაესრულებინა რელიგიური დაპირისპირება საფრანგეთში: 1598 წელს ანრი IV-მ ქალაქ ნანტში გამოსცა ედიქტი — კანონი რჯულშემწყნარებლობის შესახებ. „ნანტის ედიქტით“ საფრანგეთში სახელმწიფო რელიგიად კათოლიციზმი დარჩა, მაგრამ ჰუგენოტებმა მიიღეს აღმსარებლობის თავისუფლება და თანაბარი უფლებები კათოლიკებთან. ეს იყო ევროპაში პირველი მკაფიოდ ჩამოყალიბებული კანონი რწმენის თავისუფლების შესახებ.

§62. ინგლისი XVI საუკუნეში: რეფორმაცია, ელიზაბედ I

1337-1453 წლებში ინგლისის მეფეები საფრანგეთთან ასწლიან ომს აწარმოებდა, რომელშიც საბოლოოდ მარცხი განიცადა და იქაური ყველა სამფლობელოები დაკარგა. დამარცხებული ინგლისელი ბარონები შინ დაბრუნების შემდეგ ერთმანეთს დაერიცნენ. ისინი 2 ბანაკად გაიყვნენ: სამეფო დინასტია ლანკასტერების და მათი ნათესავი იორკის ჰერცოგების ირგვლივ. ომი ისტორიაში „ვარდების ომის“ სახელით შევიდა და 30 წელს გაგრძელდა (1455-1485). მეტოქები ერთმანეთს დედაბუდიანად ანადგურებდნენ, რასაც მოჰყვა ერთის მხრივ სამეფო ოჯახების, მეორეს მხრივ კი მსხვილი თავადაზნაურობის ამოქლეტა და ინგლისის ტახტზე ავიდა ლანკასტერთა ნათესავი ჰენრი VII ტიუდორი (1485-1509).

პაპისგან განშორების მცდელობები ინგლისში ადრეც ჰქონდათ, ამიტომ ლუთერანულ-კალვინისტური იდეები ქვეყანაში სწრაფად გავრცელდა. ინგლისის მეფე, ჰენრი VIII (1509-1547) თავდაპირველად პროტესტანტების მოწინააღმდეგ იყო. ჯერ კიდევ 1521 წელს მეფეს პაპმა ლეო

X- მ ანტილუთერანული პამფლეტისათვის საპატიო წოდება — „რწმენის დამცველი“ მიანიჭა. მაგრამ მას შემდეგ, რაც პაპმა ჰენრი VIII-ს მეუღლესთან განქორწინებაზე უარი უთხრა, მეფემ თავი ინგლისის ეკლესიის მეთაურად გამოაცხადა და განუდგა რომს (1534 წელს). ასე შეიქმნა „ანგლიკანური ეკლესია“, რომელმაც საკუთრივ რეფორმირება უკვე ჰენრი VIII-ის მემკვიდრის, ედუარდ VI-ის (1546-1553) დროს განიცადა. ლოცვა ლათინურის ნაცვლად ინგლისურ ენაზე აღევლინებოდა, ღვთის მსახურების წესი კი თითქმის უცვლელი რჩებოდა. ედუარდ VI-ის გარდაცვალების შემდეგ დედოფალი მერი („კათოლიკედ“ წოდებული, 1553-1558) ისევ კათოლიციზმს დაუბრუნდა და პროტესტანტებს სასტიკად დევნიდა.

დედოფალმა ელიზაბედ I-მა (1558-1603) კი 1559 წელს აღადგინა ანგლიკანური ეკლესიის დამოუკიდებლობა. მას შემდეგ ანგლიკანური ეკლესიის მეთაური მეფეა. ის ნიშნავს არქიეპისკოპოსებს და ეპისკოპოსებს, რომლებიც თანადროულად ლორდთა პალატის წევრებიც არიან. საეკლესიო კანონებს პარლამენტი იღებს.

ამ პერიოდისთვის ინგლისის ეკონომიკა მთლიანად კაპიტალისტურ ურთიერთობებზე გადავიდა. ეს ხდებოდა როგორც ქალაქები, ისე სოფელები. მიწათმფლობელთა ახალი ფენა ყმა-გლეხის შრომაზე უარს ამბობდა და ფერმერულ მეურნეობას დაქირავებულ მუშახელზე აწყობდა. მეტიც, იმ მხარეებში, სადაც სოფლის მეურნეობის პროდუქცია დიდ მოგებას არ იძლეოდა, დაიწყეს გლეხობის მიწიდან აყრა და ცხვრების საძოვრებად ან დიდი პლანტაციებად ქცევა, რათა მატყლის წარმოება განვითარებულიყო. ამ პროცესს ისტორიაში „შემოღობგა“ უწოდეს.

განვითარებული სოფლის მეურნეობის ჭარბი პროდუქტი თავს ქალაქებში იყრიდა, რომლის მოსახლეობა სულ უფრო იზრდებოდა. განსაკუთრებით გაიზარდა ლონდონი, რომლის მოსახლეობამ ამ დროს 300 000 კაცს უწია. ქალაქის გამდიდრებას კულტურის განვითარებაც მოჰყვა. ლონდონში ოცამდე თეატრი გაიხსნა, სადაც უმეტესად შექსპირის პიესები იდგმებოდა.

საზღვარო ვაჭრობის განვითარებისთვის ინგლისელებმა „სავაჭრო მონოპოლიური კომპანიები შექმნეს: ჯერ კიდევ ჰენრი VIII-ს დროს შექმნეს „ჩინური კომპანია“, რომელსაც ჩინეთთან ექსლუზიური ვაჭრობის უფლება ჰქონდა, მაგრამ კოპანიის გემებმა ჩინეთის ნაცვლად საზღვაო ვაჭრობა რუსეთთან დაიწყო და მას 1551 წელს „მოსკოვის კომპანია“ ეწოდა. 1581-83 წლებში

„თურქული“ და „ვენეციური“ საზღვაო მონოპოლიური კომპანიები შექმნეს, რომელიც 1592 წელს ერთიან „ლევანტის“ კომპანიად გადაიქცა და ინგლისელთა სავაჭრო ინტერესებს ხმელთამუა ზღვაში იცავდა. 1600 წელს ინდოეთის ოკეანეში დასამკვიდრებლად ელისაბედის ბრძანებით ჩამოყალიბდა პირველი სააქციენტო მონოპოლიური კომპანია „ისტ ინდია კომპანი“ („აღმოსავლეთ ინდოეთის კომპანია“), რომელმაც ვაჭრობა ინდოეთთან, ჩინეთთან და ინდონეზიისთან გააჩადა. მოგზაურობის კუთხით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ფრენსის დრეკი, რომელმაც 1577-80 წლებში მსოფლიოს ირგვლივ მეორე მოგზაურობა მოაწყო.

ელისაბედი ამით არ კმაყოფილდებოდა და ნიდერლანდის აჯანყებულ პროვინციებს ეხმარებოდა ფულით, იარაღითა და საზღვაო ფლოტით. ამ ყველაფრით განრისხებულმა ესპანეთ-პორტუგალიის მეფე ფილიპე II ჰაბსბურგმა (1556-1598) 1588 წლის ზაფხულში ინგლისის დასაპყრობად „დიდი არმადა“ გაგზავნა. ომის საბაბად გამოცხადებულ იქნა მწვალებელ ელისაბედის მიერ ბრიტანეთში კათოლიკეთა შევიწროვება, ამიტომ „არმადას“ 180-მდე სასულიერო პირი მიჰყავდა ინგლისელთა ხელახლა მოსანათლად. ინგლისელი ზღვაოსნების საოცარმა სიმამაცემ და მათი გემების მოქნილობამ, ესპანელების დიდ გემებს მძიმე დარტყმა მიაყენა ლა მანშის სრუტის (გრაველინის) ბრძოლებში. ესპანელები შესარემონტებლად ჩრდილოეთით წავიდნენ და უკანმობრუნებისას ზღვაზე ქარიშხალმა მათი უმეტესობა გაანადგურა. ინგლისელებს ზღვებზე მეტი თავისუფლება მიეცათ.

1603 წელს ელისაბედი ქორწინებისა და შვილის გარეშე გარდაიცვალა და ინგლისის ტახტი მის შორეულ ნათესავს (თავის მამიდის შვილთაშვილს), შოტლანდიის მეფე ჯეიმს VI-ს დაუტოვა, რომელიც ინგლისში ჯეიმს I (1603-1625) გახდა.

§63. ნიდერლანდის რევოლუცია

თანამედროვე ნიდერლანდის, ბელგიისა და ლუქსემბურგის ტერიტორია დიდწილად ზღვის დონეზე დაბლა მდებარეობს და ამიტომაც უწოდეს მას ნიდერლანდი (დაბალი მიწების ქვეყანა). იგი 17 პროვინციისგან შედგებოდა და ესპანეთის დაკვემდებარებაში იყო.

ქვეყანა მჭიდროდ იყო დასახლებული — იმ დროისათვის ნიდერლანდის ტერიტორიაზე 300- მდე ქალაქი და ათასობით სოფელი იყო გაშენებული. საუკუნეების მანძილზე ადგილობრივი შრომისმოყვარე და თვითორგანიზებული მოსახლეობა კოლექტიურად აშენებდა ჯებირებს ჩრდილოეთის ზღვის სანაპიროს გასწვრივ და თანდათან ითვისებდა ზღვის ფსკერს. ასე ათვისებულ მიწას პოლდერი ეწოდება.

რეფორმაციის წლებში ნიდერლანდის ჩრდილოეთ ნაწილში კალვინიზმი გავრცელდა, რომელმაც ერთის მხრივ მოსახლეობას გართობის ხარჯები დაუზოგა, მეორეს მხრივ კი შეუწყო ხელი დრომოჭმული ბატონისმობის გაუქმებას და ახალი ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებას.

1556 წელს იმპერატორმა კარლ V ჰაბსბურგმა ესპანეთ-იტალიის მიწებთან ერთად ნიდერლანდიც კათოლიკე ფილიპე II-ს (1556-1598) უბოძა. ისიც უმაღვე შეუდგა ნიდერლანდის დამორჩილების კამპანიას — ჯერ ნიდერლანდის ქალაქების და მხარეების მმართველებად თავისათვის სანდო ხალხი დანიშნა. შემდეგ დაიწყო კალვინისტების შევიწროება: ხურავდნენ მათ ეკლესიებს და გადასახადებს უზრდიდნენ. ნიდერლანდის ქალაქების წარმომადგენლებმა პროტესტი გამოთქვეს ფილიპე II-ის ღონისძიებების წინააღმდეგ და გაზრდილი გადასახადების გადახდაზე უარი თქვეს.

1566 წელს ნიდერლანდის მოსახლეობის ნაწილი (7 პროვინცია) აჯანყდა. აჯანყებულებმა კათოლიკური ეკლესია-მონასტრების დარბევა დაიწყეს. პროტესტანტებს ეკლესიებიდან ხატები გამოჰქონდათ და წვავდნენ და ეკლესია-მონასტრებში არსებულ წმინდანების და ანგელოზების ფრესკებსა და ქანდაკებებს შლიდნენ და ამტვრევდნენ. ასე დაიწყო „80 წლიანი ომი“ რელიგიური და პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის.

ფილიპე II-მ აჯანყების ჩასახშობად ნიდერლანდში დამსჯელი რაზმი გაგზავნა, რომელსაც სათავეში გამოცდილი სარდალი ჰერცოგი ალბა ჩაუყენა. ალბამ ადვილად მოახერხა ნიდერლანდის ტერიტორიების დაკავება და რეპრესიების გატარება დაიწყო: მან აჯანყების წარჩინებული ლიდერები სიკვდილით დასაჯა და მკაცრი რეჟიმი დაამყარა. ალბამ შექმნა სპეციალური სასამართლო „არეულობის საქმეთა საბჭო“, რომელმაც 8000-ზე მეტი პროტესტანტი დასაჯა სიკვდილით. ამიტომ მას „სისხლიანი საბჭო“ უწოდეს; ხშირად ალბა არც ეთანხმებოდა საბჭოს წევრების მიერ გამოტანილ განაჩენს და ერთპიროვნულად იღებდა გადაწყვეტილებას.

ალბას რეპრესიებმა ნიდერლანდში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია — დაიწყო ხანგრძლივი ბრძოლა ესპანეთის ჯარებასა და აჯანყებულ მოსახლეობას შორის. აჯანყებულებს სათავეში ჩაუდგა ჩრდილოეთ ნიდერლანდის გამგებელად დანიშნული ვილჰელმ I ორანელი, რომელიც ალბას ნიდერლანდში შეჭრის დროს გერმანიაში გაიქცა, საიდანაც ჯარები ჩამოიყვანა. ალბა აგრძელებდა რეპრესიებს, თუმცა ეს მეტ ხალხს უერთებდა აჯანყებულებს. ნიდერლანდელები ძირითადად პარტიზანულ ბრძოლებს მიმართავდნენ და ესპანელ ჯარისკაცებს სხვადასხვა ადგილებში მოულოდნელად ესხმოდნენ თავს. ნიდერლანდიდან გაქცეულმა მოქალაქეებმა ხომალდები შეიძინეს და სისტემატურად ესხმოდნენ თავს ესპანურ გემებს. მათ ესპანელებმა „ზღვის გიოზები“ უწოდეს.

1574 წელს ესპანელებმა ალყა შემოარტყეს ჩრდილოეთ ნიდერლანდის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ქალაქს ლეიდენს. ქალაქის მცხოვრებლები მედგრად იცავდნენ თავს, მაგრამ თანდათან ეწურებოდათ სურსათ-სანოვაგე. ამიტომ მათ ახლოს მდებარე წყლის კაშხალი დაანგრიეს და ქალაქის მისადგომები დატბორეს — ესპანელებმა ალყა მოხსნეს და გაიქცნენ. გალავანმა ქალაქის ტერიტორია დატბორვისგან იხსნა.

ომი გაჭიანურდა. ალბამ ვერაფრით მოახერხა ქვეყნის დამორჩილება. ესპანეთიდან შორს მყოფი ჯარის შესანახად დიდი სახსრები იყო საჭირო, რომელსაც ესპანეთის მეფე არ იხდიდა.

ფილიპე II-მ აღბა სხვა გენერლით ჩაანაცვლა. 1576 წელს, ხელფასების დაგვიანების გამო განრისხებული ესპანელი ჯარისკაცები და ოფიცერები ქალაქ ანტვერპენში შეიჭრნენ, 8000-მდე მოქალაქე სიცოცხლეს გამოასალმეს და ქალაქი ერთიანად გადაწვეს. ამის შემდეგ, დარბეულმა ქალაქმა ვეღარ მოახერხა გაძლიერება და თავისი უწინდელი სავაჭრო მნიშვნელობა დაკარგა.

1579 წელს ნიდერლანდის ცალკეულმა პროვინციებმა და თვითმართველმა ქალაქებმა ხელი მოაწერეს უტრეხტის უნიას, რომლითაც საფუძველი ეყრდნობა ნიდერლანდის კონფედერაციულ რესპუბლიკას.

1581 წლის 26 ივლისს ჩრდილოეთ ნიდერლანდის 7-მა პროვინციამ ესპანეთისგან დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. ამით აღშფოთებულმა ფილიპე II-მ ნიდერლანდში დამსჯელი რაზმი გაუშვა — დაიწყო ომის ახალი ეტაპი. იმ დროისათვის ესპანეთი ბრძოლებს აწარმოებდა საფრანგეთის, ინგლისისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ და, შესაბამისად, ნიდერლანდის წინააღმდეგ თავისი სამხედრო ძალების სრულ მობილიზებას ვერ ახერხებდა. ესპანეთის წინააღმდეგ ომებში ნიდერლანდს დახმარებას უწევდა პროტესტანტული ინგლისი. 1588 წელს „უძლეველი არმადა“-ს დაღუპვის შემდეგ ესპანეთის საზღვაო და სამხედრო ძლევამოსილებას ბოლო მოეღო. ამის შემდეგ, ესპანეთს არათუ არ შეეძლო ნიდერლანდის დაპყრობა, პირიქით ინგლისისა და ნიდერლანდის თავდასხმებისაგან საკუთარი სანაპიროების დაცვის უნარიც აღარ გააჩნდა.

1598 წელს ფილიპე II ესპანელი გარდაიცვალა, ხოლო 1609 წელს ესპანეთმა ომის შეწყვეტის შესახებ გადაწყვეტილება მიიღო და ჰესაგაში ინგლისის და საფრანგეთის წარმომადგენელების თანდასწრებით ხელი მოაწერა ხელშეკრულებას, რომლის თანახმადაც ცნო ჩრდილოეთ ნიდერლანდის გაერთიანებული პროვინციების რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა.

1621 წელს ესპანეთსა და ჩრდილოეთ ნიდერლანდს შორის ომი განახლდა. ომის მთავარ მიზეზს ჩრდილოეთსა და სამხრეთ ნიდერლანდს შორის არსებული პრობლემები წარმოადგენდა. პირველ რიგში, ესპანელები ითხოვდნენ ჩრდილოეთ ნიდერლანდში კათოლიკებისათვის რელიგიურ თავისუფლებას, ამის საპასუხოდ ნიდერლანდელები იმავეს ითხოვდნენ პროტესტანტებისათვის სამხრეთში, ესპანეთის მიერ კონტროლირებად ტერიტორიებზე.

საბოლოოდ 1648 წელს დაიდო მიუნსტერის საზაონ ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც „ნიდერლანდის შეერთებული პროვინციები“ დამოუკიდებლად გამოცხადდა.

ნიდერლანდში მოხდა პირველი ბურჯუაზიული რევოლუცია, როდესაც ვაჭრებმა, ფინანსისტებმა, მრეწველებმა, ზღვაოსნებმა ხელში აიღეს ძალაუფლება.

§64. ოცდაათწლიანი ომი ევროპაში (1618-1648)

1555 წელს დადებულმა აუგსბურგის ზავმა კათოლიკებსა და პროტესტანტებს შორის სიმშვიდე „გერმანელი ერის საღვთო რომის იმპერიაში“ მხოლოდ 62 წლით უზრუნველყო. 1617 წელს გერმანიის იმპერატორმა ფერდინანდ II-მ გადაწყვიტა გაეუქმებინა ჩეხეთში იან ჰესის ქადაგებით შექმნილი პროტესტანტული ეკლესია, რომელიც უკვე საუკუნენახევარი მოქმედებდა და

ჩეხების ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებას უზრუნველყოფდა. დაიწყეს პრაღის ჰუსიტური სამლოცველოების დახურვა.

1618 წელს ფერდინანდმა პრაღაში გაგზავნა თავისი 2 წარმომადგენელი, რომლებსაც ადგილობრივი მმართველობა უნდა ჩაებარებინდათ. ჩეხმა დიდებულებმა სათათბიროდ მისული იმპერატორის წარმომადგენლები პრაღის ციხის ციტადელის ფანჯრიდან გადაყარეს. ეს მოვლენა ისტორიაში დეფენსტრაციის („ფენსტერ“ გერმანულად ფანჯარა) სახელით არის ცნობილი. ამ ფაქტმა დაპირისპირება კიდევ უფრო გააღრმავა.

ამასობაში იმპერატორს აუჯანყდნენ ჩრდილოეთ გერმანელი პროტესტანტი მთავრები, რომლებიც შიშობდნენ, რომ ფერდინანდი მათგანაც მოითხოვდა გაკათოლიკებას და პაზე დაქვემდებარებას. დაიწყო ხანგრძლივი ომი გერმანელ პროტესტანტ დიდებულებსა და საღვთო რომის იმპერატორს შორის.

30 წლიანი ომი 4 ნაწილად იყოფა: 1. ჩეხური პერიოდი 1618-1623 წლები; 2. დანიური პერიოდი 1625-1629 წლები; 3. შვედური პერიოდი 1630-1635 წლები; 4. შვედურ-ფრანგული პერიოდი 1635-1648 წლები.

პირველ ეტაპზე ომი გერმანიის საზღვრებს არ გასცდენია, თუმცა მალევე კონფლიქტში ევროპის სხვა სახელმწიფოებიც ჩაერთნენ. იმპერატორს მხარი დაუჭირეს ესპანელმა კათოლიკე ჰაბსბურგებმა, ხოლო პროტესტანტ ჩრდილოელებს პროტესტანტმა დანიის მეფემ, რომელსაც თავის მხრივ ინგლისი აფინანსებდა.

1630 წლიდან ომში ჩაერთო შვედეთი. ამ ქვეყნის პროტესტანტი მეფე გუსტავ II ადოლფი შიშით უყურებდა ს.რ. იმპერატორის დაპყრობით ომებს ჩრდილოეთ გერმანიაში და ბალტიის ზღვის აუზში.

1631 წელს საიმპერატორო ჯარებმა პროტესტანტების ქალაქი მაგდებურგი მიწასთან გაასწორეს, რამაც ლუთერანების დიდი აღშფოთება გამოიწვია და ისინი შვედებს მიემხრნენ. გუსტავ- ადოლფმა რამდენიმე ბრძოლის მოგების შემდეგ ბაიერნის ქალაქი მიუნხენიც კი აიღო, მაგრამ 1632 წელს ლიუტცენის ბრძოლაში დაიღუპა, რის შემდეგაც ტახტზე მისი 6 წლის ასული ქრისტინა ავიდა. ესპანური ჯარების დახმარებით, შვედები სამხრეთ გერმანიიდან განდევნენ. 1635 წელს პრაღით ზავით აღდგა 1555 წლის რეგილიური ზავის პირობები და რაიხსტაგში პროტესტანტი მთავრები კათოლიკე მთავრების თანასწორნი იქნებოდნენ. ამასთან კანონიერი გახდა კალვინისტური ეკლესიაც. საპასუხოდ გერმანელი მთავრები აღიარებდნენ იმპერატორის უზენაესობას და თავიანთ არმიებს უქვემდებარებდნენ.

ესპანეთ-საღვთო რომის კავშირის წარმატებამ შეაშფოთა საფრანგეთის მმართველი კარდინალი რიშელიე, რომელმაც 1635 წელსვე ახალი ომი წამოიწყო და შემოიერთა შვედეთის ჯარი. პარალელურად იმპერატორს აუმხედრა იტალიური ქვეყნები. ნიდერლანდთან ომი და ინკვიზიცია ქანცს აცლიდა ესპანეთს.

საფრანგეთი დასავლეთიდან შემოიჭრა. იმავდროულად ჩრდილოეთ გერმანიის ტერიტორიებზე ხელახლა შეიჭრნენ შვედეთის ჯარები. ფრანგებმა და შვედებმა ააოხრეს გერმანიის ტერიტორიები. გერმანიის ჯარებს ბრძოლის რესურსები გამოელიათ და საბოლოოდ იმპერატორმა ფერდინანდ III-მ (1637-1659) ზავი ითხოვა.

1648 წელს გერმანიის ჩრდილო-დასავლეთ რეგიონ ვესტფალიაში მხარეებს შორის საზავო ხელშეკრულება დაიდო. ზავის მიხედვით შვედეთმა მიიღო დასავლეთ პომერანია და ჩრდილო გერმანიაზე გავლენა; საფრანგეთმა სრულად მიიღო ელზასის მხარე; უხვად დაჯილდოვდნენ გერმანული სამთავროებიც; შვეიცარიამ და ნიდერლანდმა საღვთო რომის იმპერიისაგან დამოუკიდებლობა მიიღეს, ასევე დიდი სუვერენიტეტი ებომა გერმანულ სამეფო-სამთავროებსაც, იმ პირობით, რომ ისინი სამხედრო კავშირს არ შეკრავდნენ იმპერიის წინააღმდეგ. მათი

დამოკიდებულება იმპერატორისადმი მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს ატარებდა. ჰაბსბურგებს სამართავად მხოლოდ პირადი ტერიტორია დარჩათ, რომელიც ავსტრიას, ჩეხეთს, სილეზიას და უნგრეთის სამეფოს ნაწილს მოიცავდა. გერმანიის ტერიტორიაზე 300-მდე დამოუკიდებელი სამეფო, სამთავრო და ქალაქ-სახელმწიფო ჩამოყალიბდა.

§65. მოსკოვის სამთავროს გაძლიერება XIV-XVI საუკუნეებში. ივანე III ივანე IV

1236-1241 წლებში მონღოლებმა ბათო ყაენის მეთაურობით ადვილად დაიმორჩილეს მრავალ სამთავროდ დაშლილი რუსეთი. რუსეთის მიწებზე ჩამოყალიბდა მონღოლური სახელმწიფო — ოქროს ურდო, რომლის დედაქალაქი თავიდან სარაი ბათუ, შემდეგ კი სარაი ბერქე იყო. აღმოსავლურ სლავური სამთავროები მისი მოხარკენი გახდნენ.

მოსკოვის სამთავრო XIII საუკუნეში დაარსდა. XIV საუკუნეში მოსკოვის მეთაურებმა ურდოს ყაენებთან გამჭრიახი პოლიტიკით მოახერხეს „დიდი მთავრის“ ტიტულის და შესაბამისად სხვა რუსულ სამთავროებზე უზენაესის წოდების მიღება.

რუსეთის გაერთიანებისა და ცენტრალიზებული სახელმწიფოს წარმოქმნის პროცესი დასრულდა ივანე III-ისა (1462-1505) და ივანე III-ის შვილის ვასილი III-ის დროს.

ქვეყნის გაერთიანებასთან ერთად ვითარდებოდა სახელმწიფო სისტემაც: ივანე III-მ შეადგინა სამართლის წიგნი, რომლის მიხედვითაც რუსეთის ერთიანი სასამართლო-ადმინისტრაციული სისტემა შეიქმნა. ამავე აქტით ჩამოყალიბდა მოქალაქეების უფლება-მოვალეობისა და საკუთრების უფლების განმსაზღვრელი კანონები.

ივანე III 1472 წელს ბიზანტიის იმპერატორის ნათესავ სოფია პალეოლოგოსზე დაქორწინდა. ამ ქორწინება იდეოლოგიური საფუძველი ჰქონდა, რადგან ბიზანტიის დაცემის შემდეგ მოსკოვის მთავრები თავს მის მემკვიდრედ, მოსკოვს კი მესამე რომად აცხადებენ.

ივანე IV მრისხანემ (1533-1547-1584) 1547 წელს პირველმა მიიღო „სრულიად რუსეთის მეფის“ — „ცარის“ ტიტული. ერთი მხრივ, ის იყო საკმაოდ გამჭრიახი პოლიტიკოსი, ხოლო მეორე მხრივ, სისხლიანი და შეშლილი ტირანი. მისი მმართველობის დასაწყისი მშვიდობიანი რეფორმების პერიოდია. მან შეადგინა სამართლის კოდექსი, შექმნა ელიტური საჯარისო კორპუსი (სტრელცები), I რუსული წოდებრივ-წარმომადგენლობითი კრება (ზემსკი სობორი); მნიშვნელოვანი რეფორმები განახორციელა რელიგიის სფეროში, რომლითაც მთელ ქვეყანაში შემოიღეს ერთიანი საეკლესიო წესები და რიტუალები. მისი მეფობის პერიოდში გამოიცა პირველი რუსული წიგნი. ქალაქებში შეიქმნა ადგილობრივი თვითმმართველობები, სადაც ქალაქების მდიდარ ვაჭრებს და ხელოსნებს ირჩევდნენ.

პირველ რიგში მან ურჩი ფეოდალების შევიწროება და ალაგმვა დაიწყო. ახალი სამართლის წიგნით ყველა მნიშვნელოვანი საქმე სამეფო სასამართლოში იხილებოდა. ამავე მიზნით 1565 წელს მთელი რუსეთი ორ ნაწილად — „ოპრიჩინად“ და „ზემშჩინად“ გაიყო. ივანე მრისხანეს ოპრიჩინაში მოხვდა ყველაზე კარგი და ნაყოფიერი მიწები, სტრატეგიული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ადგილები, მდიდარი ქალაქები. ოპრიჩინაში მცხოვრებ დიდებულებს — ბოიარებს მიწები ჩამოართვა და მეფის სანდო პირებს — ოპრიჩინებს გადასცა. დანარჩენ ქვეყანას დააკისრა დიდი გადასახადები.

ოპრიჩინები უსაზღვრო ძალაუფლებით სარგებლობდნენ, ისინი სასტიკად უსწორდებოდნენ მეფის მოწინააღმდეგებს. მათი განუკითხაობისა და უსამართლობის შედეგად ქვეყანის ნაწილი ეკონომიკურად და დემოგრაფიულად გამოიფიტა და გაჩანაგების პირამდე მივიდა. მოსახლეობა მუდმივად შიშში ცხოვრობდა. 1572 წელს ივანემ ჩათვალა, რომ ოპოზიცია განადგურებული იყო და ოპრიჩინინა გააუქმა.

ივანე მრისხანე ზრუნავდა რუსეთში ვაჭრობის განვითარებაზე. 1557 წელს მან გამოსცა

სპეციალური კანონი, რომლის თანახმადაც რუსეთში მოვაჭრეებს დიდი პრივილეგიები ენიჭებოდათ. ამავე მიზნით იგი ინგლისის დედოფალთანაც კი აწარმოებდა მიმოწერას.

ივანე IV-ის დროს გაგრძელდა რუსეთის საზღვრების გაფართოება. XVI საუკუნის 50-იან წლებში მან ყაზანისა (1552) და ასტრახანის (1556) სახანოები დაიპყრო. ამ ქვეყნების დაპყრობით ივანე IV-მ კონტროლი დააწესა მდ. ვოლგის სავაჭრო არტერიაზე, რომლის მეშვეობითაც რუსეთი კასპიის ზღვაზე გავიდა. ივანე IV-ის დაპყრობების შემდეგ ეტაპს ციმბირის სახანოს დაპყრობა წარმოადგენდა. ციმბირის დაპყრობა ძვირად ღირებული ბეწვეულით ვაჭრობის ხელში ჩასაგდებად იყო მნიშვნელოვანი. ამისათვის ივანემ რუს ვაჭრებს ციმბირში ციხე-სიმაგრეები ააშენებინა და პოზიციები გაამყარებინა.

ივანე IV ბრძოლებს აწარმოებდა ყირიმის სახანოს წინააღმდეგაც. 50-იან წლებში მან დალაშქრა ყირიმის სახანო, მაგრამ მისი დამორჩილება ვერ შეძლო. მოგვიანებით (1571 წ.) ყირიმის ხანმა რუსეთში გაილაშქრა, მოსკოვი აიღო და გადაწვა.

ივანე IV პარალელურად დასავლეთითაც მიიწევდა. რუსეთის ეკონომიკისათვის ბალტის ზღვაზე გასასვლელის ქონას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ბალტიისპირა მიწების ათვისებით რუსი თავადაზნაურობა იყო დაინტერესებული, ხოლო ევროპასთან უფრო ახლო კავშირების დამყარებით — ვაჭრები. ამისათვის კი რუსეთს შვედეთთან, პოლონეთთან და ლიეტუვასთან დაპირისპირება მოუწევდა.

1557 წლის სავაჭრო კანონი ვერ ამოქმედდა, რადგან „ჰანზა“ და „ლივონიის ორდენი“ ვაჭრებს რუსეთისკენ არ ატარებდნენ. ამასთან, ამ პერიოდში „ლივონიის ორდენმა“ დადო ხელშეკრულება ლიეტუვასთან და მას დაექვემდებარა. მაშინ ივანემ ვეღარ მოითმინა და 1558 წელს 25 წლიანი ომი დაიწყო ბალტიისპირეთის დასაუფლებლად, რომელსაც „ლივონიის ომი“ (1558-1582) უწოდეს. თავდაპირველად მან ბრძოლა „ლივონიის ორდენის“ წინააღმდეგ დაიწყო. „ლივონიის ორდენი“ გერმანელი რაინდების მიერ იყო დაფუძნებული და მათი სამფლობელოები დღევანდელი ჩრდილოეთ ლატვიისა და სამხრეთ ესტონეთის ტერიტორიებს მოიცავდა.

ომის პირველ ეტაპზე რუსეთმა წარმატებას მიაღწია და „ლივონიის ორდენი“ დაშალა. ომი განახლდა 1561 წელს, როდესაც რუსეთის წინააღმდეგ იმში შვედეთი, პოლონეთი და ლიეტუვა ჩაებნენ, რადგან ლივონიის ტერიტორიის დაკავება მათაც სურდათ. 1564 წლიდან რუსეთის ჯარები სისტემატურად მარცხდებოდნენ მოწინააღმდეგებთან ბრძოლებში. მიუხედავად ამისა, ივანე IV-ს ომის გაგრძელება ქ. რიგის აღებამდე ჰქონდა გადაწყვეტილი.

1569 წელს რეჩ პოსპოლიტას შექმნამ რუსეთის მდგომარეობა მკვეთრად გააუარესა. პოლონეთისა და ლიეტუვის გაერთიანებული ჯარები რუსეთის ტერიტორიაზე შეიჭრნენ და არაერთი ქალაქი აიღეს. 1582 წელს დაიდო ზავი, რომლითაც მოსკოვმა დაკავებული ტერიტორიები დათმო. ლივონია რეჩ პოსპოლიტას შემადგენლობაში შევიდა. მომდევნო წელს შვედეთთან დადებული ზავით რუსეთმა სხვა ტერიტორიები და ქალაქებიც დათმო.

ივანეს მრისხანეს სიკვდილის შემდეგ ძალაუფლება ხელში ჩაიგდო მისი ძის ცოლისმმამ, ბორის გოდუნოვმა, რადგან უფროსი ძე თევდორე ავადმყოფი და უშვილო იყო, უმცროსი დიმიტრი კი სრულწლოვანებამდე მოკვდა. გოდუნოვი თავიდან მძლავრად მართავდა: რუსეთის ეკლესია იქცა საპატრიარქოდ (1589 წ.); ციმბირის სახანო შემოიერთა, მაგრამ XVII საუკუნის დასაწყისიდან მოუსავლიანობის გამო ქვეყანა არეულობამ მოიცვა და შვედები და რეჩ პოსპოლიტას ჯარები რუსეთის დაპყრობას ცდილობდნენ. სახალხო აჯანყების შედეგად ოკუპანტები რუსეთიდან განდევნეს და 1613 წელს მოსკოვის ტახტზე დასვეს მიხილ რომანოვი. ასე დაიწყო რომანოვების დინასტიის 300 წლოვანი მმართველობა რუსეთში.

შ66. ოსმალეთა დაპყრობები და ბრძოლა ოსმალური ექსპანსიის წინაღმდევ XVI-XVII საუკუნეებში

ოსმალეთს ფადიშაპი (სულთანი) შეუზღუდავი მონარქი იყო. სახელმწიფოში მეორე პირს წარმოადგენდა დიდი ვეზირი, რომელიც ხშირად ანაცვლებდა სულთანს სამხედრო კამპანიების ან სახელმწიფო საბჭოს (დივანის) სხდომების დროს. XVI საუკუნიდან ჩვეულებად იქცა დიდ ვეზირად სათანადოდ აღზრდილი, გამუსლიმებული ყოფილი ქრისტიანების დანიშვნა.

ოსმალეთების დაპყრობები XVI-XVII საუკუნეებშიც გრძელდებოდა. სელიმ I-მა (1512-1520) შეტევები წინა აზიისა და აფრიკის უმლიერესი სახელმწიფოების მიმართულებით გადაიტანა, რათა აქაური საქარავნო გზები და შემოსავლები ეგდო ხელთ. 1514 წელს სულთანმა სელიმ I-მა ჩალდირანის ბრძოლაში დაამარცხა სეფიანთა ირანი და ქურთისტანი წართვა. 1515-17 წლებში ოსმალებმა მამლუქების ეგვიპტე და მათ ხელში მყოფი სირია, პალესტინა, და ჰიჯაზი დაიპყრეს.

ოსმალეთის იმპერიის ოქროს ხანად ითვლება სულთან სულეიმან I-ის მმართველობა (1520-1566). სულეიმანს ევროპელები ბრწყინვალეს, ხოლო თურქები კანუნის (კანონმდებელს) უწიდებენ. მან შექმნა ოსმალეთის ახალი სამართლებრივი სისტემა. საკანონმდებლო რეფორმები შეეხო საზოგადოებრივ ცხოვრებას, საგასახადო სისტემას, განათლებას, სისხლის სამართლის სფეროს. მისი კანონების კრებული საუკუნეების მანძილზე მოქმედებდა ოსმალეთის იმპერიაში.

სულეიმან I-მა არაერთი სამხედრო გამარჯვება მოიპოვა. 1521 წელს უნგრეთის სამეფოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანები ციხე-ქალაქი ბელგრადი აიღო, რითაც ხელში ჩაიგდო სტარტეგიულად მომგებიანი საყრდენი პუნქტი ევროპაში სამომავლო ომის საწარმოებლად.

1522 წელს ოსმალებმა ჰისპანიტალიერების ორდენს წაართვა კუნძული როდოსი, რამაც ხმელთაშუა ზღვაზე პოზიციების გამყარების საშუალება მისცათ.

1526 წელს მდ. დუნაიზე, ქ. მოჰაჩთან ბრძოლაში სულეიმანმა 100 000 მებრძოლითა და 300 ზარბაზნით ადვილად დაამარცხა უნგრეთის 25 000-იანი ჯარი. მეფელაიოში ბრძოლის ველზე დაეცა და უნგრეთის დიდი ნაწილი ოსმალეთს დაექვემდებარა, ხოლო ჩრდილო დასავლეთი ჰაბსბურგებს დარჩათ.

1529 წელს ოსმალები ავსტრიაში შეიჭრნენ და ვენას შეუიტიეს. ქალაქი მზად დახვდა. თავის მხრივ, პრობლემები შექმნათ ოსმალებს, რომლებმაც საგანგებოდ ვენის კედლების დასანგრევად წაღებული ზარბაზნები და სხვა იარაღი დაჭაობებულ და ძნელად გასავალ გზებზე ვერ გადაიტანეს. მიუხედავად ამისა, სექტემბერ-ოქტომბერში ოსმალებს ვენა აღყაში ჰქონდათ მოქცეული. ბევრი წვალების შემდეგ, ზამთრის მოახლოებასთან ერთად ოსმალები შინ წავიდნენ.

1533 წელს ავსტრიის, გერმანიის, ჩეხეთისა და დას. უნგრეთის მეფე ფერდინანდ ჰაბსბურგსა და ოსმალეთს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც, ჰაბსბურგები ცნობდნენ ოსმალეთის დაპყრობებს უნგრეთში და კისრულობდნენ ყოველწლიურ ხარჯს სულთნის სასარგებლოდ.

მალე ოსმალეთს ჰაბსბურგების წინაღმდეგ ევროპაში ძლიერი მოკავშირე გამოუჩნდა საფრანგეთის სახით. მათ საერთო მტერი ჰყავდათ, ამიტომ 1536 წელს სულეიმან I-სა და ფრანსუა I-ს შორის დაიდო „მშვიდობის, მეგობრობის და ვაჭრობის“ ხელშეკრულება. სულთნის ქვეშევრდომებს საფრანგეთში და საფრანგეთის ქვეშევრდომებს ოსმალეთში მიეცათ უფლება თავისუფლად გადაადგილებულიყვნენ ამ ქვეყნების ტერიტორიაზე და ევაჭრათ.

1570 წელს ოსმალებმა ვენეციელების კონტროლირებადი კუნძული კვიპროსი დაიკავეს, საიდანაც რეგულარულად ესხმოდნენ თავს ხმელთაშუაზღვისპირა იტალიურ და ესპანურ ქალაქებს. სამხრეთ ევროპა სერიოზული საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. მაშინ რომის პაპის ოლქის, ვენეციისა და ესპანეთის საზღვაო ძალები კვიპროსისკენ დაიძრნენ. მათი და ოსმალების გემები

ერთმანეთის პირისპირ განლაგდნენ საბერძნეთის სანაპიროებთან.

1571 წლის 7 ოქტომბერს გამართული ლეპანტოს ბრძოლა ერთ-ერთი ყველაზე დიდი საზღვაო და პირისპირებაა მსოფლიო ისტორიაში. ევროპელ მოკავშირეთა ფლოტში 207 გალერა და 6 გალეასი (დიდი ზომის გალერა, რომელზეც ქვემეხები იყო განლაგებული და პირველად სწორედ ამ ბრძოლაში იქნა გამოყენებული) შედიოდა, ხოლო ოსმალთა ფლოტი 210 გალერას და 66 გალიოტს (შედარებით მცირე გალერას) ითვლიდა. პირველი შეტევა ოსმალებმა განახორციელეს, მაგრამ მოკავშირეთა გალეასებიდან თურქთა გალერებს ქვემეხებიდან ცეცხლი გაუხსენეს, რის გამოც მათ წყობა დაკარგეს. ბრძოლაში ევროპელებმა გაიმარჯვეს, მათ მხოლოდ 6 გალერა დაკარგეს, სამაგიეროდ ოსმალების 224 ხომალდი განადგურდა. ეს იყო ოსმალთა პირველი დიდი მარცხი.

სულეიმანის გარდაცვალების შემდეგ თანდათანობით დაიწყო ოსმალეთის იმპერიის დავნინება. ოსმალებს არ ჰყავდათ საოცანო ფლოტი და ახალი საზღვაო გზის აღმოჩენამ ინდოეთის ოკეანეში შეამცირა ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიაზე გამავალი სახმელეთო სავაჭრო გზების მნიშვნელობა. გარდა ამისა, ამერიკის აღმოჩენის შემდეგ, ევროპელებმა ახალ კოლონიებში იმ კულტურების მოყვანა დაიწყეს, რომელთა ექსპორტიც ადრე ოსმალეთის იმპერიიდან ხდებოდა, ყოველივე ამან მძიმე დარტყმა მიაყენა ოსმალეთის ეკონომიკას.

XVII საუკუნის ბოლო მეოთხედში ოსმალებმა ბოლოჯერ მოიკრიბეს ძალები, რათა ცენტრალურ ევროპაში დამკვიდრებულიყვნენ. 1683 წელს ოსმალებმა დიდი ვეზირის ქარა მუსტაფას სარდლობით 100-ათასიანი არმიით ვენას შემოარტყეს ალყა. ქალაქს 10 000 ჯარისკაცი იცავდა. ქარა მუსტაფამ ქალაქის უომრად ჩაბარება მოითხოვა, მაგრამ უარი მიიღო. ვენა განიერი გალავნებით, კოშკებითა და ხელოვნური თავდაცვითი თხრილებით იმ დროისთვის ერთ-ერთ საუკეთესოდ გამაგრებულ ქალაქს წარმოადგენდა. ამიტომაც, რიცხობრივი უპირატესობისა და ძლიერი არტილერიის ქონის მიუხედავად, ოსმალებს ქალაქის იერიშით აღება არ უცდიათ. მათ ვენისკენ მიმავალი ყველა გზა გადაკეტეს. ქალაქში პროდუქტის შეტანა შეუძლებელი გახდა. დაიწყო ხანგრძლივი ალყა. ორთვიანი ალყის შემდეგ ქალაქის რესურსები ამოიწურა, ვენა მასობრივად შიმშილმა მოიცვა. სწორედ ამ დროისთვის ვენას მიუახლოვდნენ რეჩპოსპოლიტას და გერმანული სამთავროების გაერთიანებული ჯარები რეჩპოსპოლიტას მეფის იან სობესკის მეთაურობით.

პირველი შეტევა მოკავშირეთა ბანაკზე ოსმალებმა 1683 წლის 12 სექტემბერს დილის 4 საათზე განახორციელეს. საპასუხოდ მოკავშირეებმა ოსმალების არმიის მარცხენა ფლანგს და ცენტრს დაარტყეს. იმავდროულად იანიჩარებმა უკანასკნელად სცადეს ქალაქის იერიშით აღება. ისინი ქალაქის კედლებს აფეთქებდნენ, მაგრამ უშედეგოდ. ბრძოლა რამდენიმე საათს გაგრძელდა და საბოლოოდ ევროპელი მოკავშირეების გამარჯვებით დასარულდა.

1684 წელს რომის პაპის ინიციატივით ჩამოყალიბდა ანტიოსმალური კოალიცია „საღვთო ლიგა“, რომელშიც ჰაბსბურგების იმპერია, ვენეცია და რეჩ პოსპოლიტა შევიდნენ. მალე მათ რუსეთიც დაემატა. „საღვთო ლიგის“ წევრმა სახელმწიფოებმა ყველა მხრიდან შეუტიეს ოსმალეთს და მის მიერ ევროპაში მიტაცებული ტერიტორიების დაბრუნება დაიწყეს:

1699 წელს ოსმალეთმა საზავო ხელშეკრულება დადო „საღვთო ლიგის“ სახელმწიფოებთან, რომლის თანახმადაც მნიშვნელოვანი ტერიტორიები დათმო. კარლოვიცის ზავი ოსმალეთის მიერ დადებული პირველი ხელშეკრულება იყო, რომლითაც იმპერია არ იღებდა არც რაიმე ახალ ტერიტორიებს და არც კონტრიბუციას, პირიქით — კარგავდა კიდეც ევროპულ სამფლობელოებს.

გ67. სეფიანთა ირანი (1501-1735)

XV საუკუნიდან ირანში თურქმანული ტომები შავბატკნიანები და თეთრბატკნიანები ბატონობდნენ. XVI საუკუნის დასაწყისში თეთრბატკნიანი შაპების წინააღმდეგ სეფიანთა დინასტიის დამარსებელმა ისმაილ I-მა (1501-1524) გააერთიანა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მცხოვრები თურქული ტომები, რომელთაც ყიზილბაშების სახელით იცნობდნენ (ყიზილბაშები წითელ თავსაბურავს ატარებდნენ და აქედან მომდინარეობს მათი სახელი) და დაამარცხა თეთრბატკნიანები. სეფიანებმა ირანის სახელმწიფო რელიგიად შიიზმი აქციეს. ამდენად, მათ პოლიტიკურ დაპირისპირებას სუნიტ ოსმალებთან რელიგიური საფუძველიც შეექმნა. სეფიანები აცხადებდნენ, რომ ისინი იყვნენ როგორც მოციქულ მუჰამადის, ისე სასანიანი შაპების შთამომავლები და ამგვარად ამართლებდნენ თავიანთ რელიგიურ და პოლიტიკურ ბატონობას.

ისმაილმა შეძლო ირანის გაერთიანება და დაპყრობითი ომებიც წამოიწყო. ახალი სახელმწიფოს დედაქალაქი გახდა თავრიზი. წარმატებული იყო მისი ომები დასავლეთით ერაყ-ქურთისტანში, ჩრდილოეთით კავკასიაში და აღმოსავლეთით უზბეკთა წინააღმდეგ. ახალგაზრდა სეფიანთა სახელმწიფოსათვის მძიმე დარტყმა გამოდგა 1514 წელს ოსმალეთთან ჩალდირანის ბრძოლაში განცდილი მარცხი, რასაც ქურთისტანის დაკარგვა მოჰყვა თუმცა, ამ მარცხს არ შეურყევია დინასტიის ბატონობა, რომელიც გაცილებით უფრო გაძლიერდა ისმაილის მემკვიდრის, შაჰ თამაზ I-ის (1524-1576) დროს. 1538 წლისათვის შაჰ თამაზმა მოახერხა შირვანშაპების სახელმწიფოს დაპყრობა. გაგრძელდა ოსმალეთთან ომები.

თამაზის გარდაცვალების შემდეგ ირანი შიდადინასტიურმა ბრძოლებმა და არეულობამ მოიცვა. ამით ისარგებლეს ოსმალებმა და 1578 წელს შეიჭრნენ ირანში. მათ პოზიციები გაიმყარეს სამხრეთ კავკასიაშიც. 1587 წელს გადატრიალების შედეგად უფარგისი ხუდაბანდა ტახტიდან გადააყენეს და შაჰად 16 წლის მისი ძე აბას I (1587-1629) გამოაცხადეს. მას ქვეყნის აღსადგენად სიმშვიდე სჭირდებოდა, ამიტომ 1590 წელს ოსმალეთთან ზავი დადო უმძიმესი პირობებით და კავკასია და სამხრეთ ირანი ოსმალებს დაუთმო.

შაჰ აბასი უაღრესად ენერგიული, გონიერი და ამავე დროს სასტიკი მმართველი იყო. მან ძირეული რეფორმების გატარება დაიწყო, უპირველესად არმიაში. ყიზილბაშებს ჯარში თანდათანობით ჩაენაცვლენ კავკასიელები, მათ შორის ჭარბობდნენ ქართველები. ყიზილბაშურ არისტოკრატიას კი ირანული წარმოშობის არისტოკრატია ანაცვლებდა.

შაჰ-აბასი ხვდებოდა, რომ ოსმალეთის სამხედრო წარმატებები მათი სამხედრო ორგანიზაციის უპირატესობით იყო გამოწვეული, კერძოდ, მუდმივი ჯარის არსებობით, მაშინ, როცა ირანს არასანდო ფეოდალურ ლაშქართან ერთად მხოლოდ 6000-იანი გვარდია ჰყავდა. გარდა ამისა, ოსმალეთის არმია შეიარაღებითაც სჯობდა ირანულს. ისინი ბრძოლის დროს უკეთადან უკეთადან გადასაცვლებელი იყენებდნენ.

შაჰ-აბასმა მოწინააღმდეგის იარაღი გადმოიღო და თავისი სახელმწიფო ოსმალურ ყაიდაზე მოაწყო — ზარბაზნების ჩამოსასხმელად თურქი და ევროპელი ხელოსნები მოიწვია; თურქი მეომრების — იანიჩარების მსგავსად, 12 000-იანი მეთოფეთა კორპუსი, მეზარბაზნეთა რაზმები, ღულამების ცხენოსანთა ანუ ყულის („მონა“) ჯარი შექმნა. ყულის ჯარში მირითადად კავკასიელები (ქართველები, ჩერქეზები, სომხები) მსახურობდნენ. მეტიც, აქედან მოყოლებული ახალი დედაქალაქის, ისპაპანის ტარულებიც 150 წელი ქართველები იყვნენ.

არმიის რეფორმირებისათვის შაჰ აბასმა მოიწვია ინგლისელი ძმები შერლები. მათთან ერთად არმიის გარდაქმნაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული წარმოშობის აღავერდი ხან უნდილაძემ. უნდილაძები შაჰ აბასის დროინდელი ირანის ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან და მდიდარ საგვარეულოს წარმოადგენდნენ. ალავერდი ხანი შაჰის შემდეგ ყველაზე გავლენიანი იყო ირანში. სახელმწიფო მმართველობაშიც ყიზილბაშებს თანდათანობით ჩაენაცვლენ

ადგილობრივი სპარსელები და კავკასიელები.

§68. საქართველო XVI საუკუნეში. ბრძოლა ოსმალეთისა და სეფიანთა ორანის წინააღმდეგ

XVI საუკუნეში საქართველოს ფეოდალური დაქუცმაცება გრძელდებოდა. დაცალკავებულ „საქართველოებს“ აღარ შესწევდათ უზარმაზარი იმპერიებისთვის ღირსეული წინააღმდეგობა გაეწიათ და მათი მოხარკენი ზდებოდნენ. ყველა ამ უბედურებას მოსახლეობის მოტაცება ანუ „ტყვეთა სყიდვა“ ემატებოდა, რომელშიც ქართველი ფეოდალებიც აქტიურად იყვნენ ჩართულნი.

ერთადერთი მხარე, რომელიც XVI საუკუნეში განვითარებას განაგრძობდა იყო კახეთის სამეფო, ის განსაკუთრებით გაძლიერდა ლევანისა (1518-1574) და ალექსანდრეს II-ის (1574-1605) მეფობის დროს. XVI საუკუნეში კახეთის სამეფო, პირველი ქართულ სამეფოთაგან, ამყარებს ურთიერთობებს რუსეთთან.

კახეთისგან განსხვავებით მეტად მძიმე იყო ქართლის მდგომარეობა. თუ კახეთი, თავისი მოქნილი დიპლომატიის წყალობით ირან-ოსმალეთის ომების მსვლელობაში მშვიდობიანი ცხოვრების შესაძლებლობას ინარჩუნებდა, ქართლში, რომელიც ირან-ოსმალეთის ომების ერთ-ერთი მთავარი ასპარეზი გახდა, სრულიად საწინააღმდეგო ვითარება იყო.

ასევე რთული სიტუაცია იყო სამცხე-საათაბაგოში, რომელიც თავისი სტრატეგიული მდებარეობის წყალობით ოსმალებისათვის ირანში შესაჭრელად და, პირუკუ, ირანისათვის ოსმალეთში შესაჭრელად ხელსაყრელ პლაცარმს წარმოადგენდა. სწორედ ამიტომ ცდილობდა ორივე დაპირისპირებული მხარე მის ხელში ჩაგდებას. თავის მხრივ, სამცხის ათაბაგებიც, ხან ოსმალეთის, ხანაც ირანის მიმხრობით, ცდილობდნენ შეენარჩუნებინათ დამოუკიდებელი პოლიტიკური არსებობა და თავიანთ სასარგებლოდ გამოეყენებინათ ეს წინააღმდეგობანი.

ლუარსაბ I და მასის ზევი

საუკუნის დასაწყისიდანვე ქართული სამეფოების შინაომებს დაერთო სეფიანი შაჰების — ისმაილისა და თამაზ I-ის შემოსევები. ქართლის მეფე ლუარსაბ I (1527-1556) უარს აცხადებდა მორჩილებაზე და პარტიზანულად ებრძოდა მტერს.

1541 წელს შაჰ თამაზი ყარაბაღიდან ქართლში მოულოდნელად შემოიჭრა 12 000 მეომრით. ყიზილბაშებმა თბილისი აიღეს, გამარცვეს და ცეცხლს მიესცეს. მოტყუებით აიღეს ბირთვისის ციხე და ლუარსაბ I-ის ხელში ჩაგდებაც სცადეს, მაგრამ ვერ შეძლეს. მტერმა თბილისში თავისი რაზმი ჩაიყენა და უკან გაბრუნდა. 1554 წელს თამაზ I მეოთხედ შემოესია საქართველოს. მან ჯერ საბარათიანო დაიკავა, მერე — შიდა ქართლი, აიღო გორი, ზოგიერთი სხვა სიმაგრეც და შემოადგა ატენის ციხეს, სადაც მეფისა და ქართველ დიდებულთა ოჯახები იყვნენ გახიზნული. მტერმა დალატით აიღო ციხე და დიდ ნაალაფევთან ერთად 30 000 ტყვე წაიყვანა. ლუარსაბ I მტერს დაედევნა, რამდენიმეჯერ შეებრძოლა, მაგრამ ტყვეები ვერ დაიხსნა.

ირანმა და ოსმალეთმა ამასიის ზავით საქართველო ასე გაინაწილეს: სამცხის ერთი ნაწილი, ქართლი და კახეთი ირანს ერგო. სამცხის II ნაწილი, იმერეთი, ოდიში, აფხაზეთი, გურია და ლაზეთი — ოსმალეთს. ამრიგად, ირანი ცნობდა ოსმალეთის უფლებას დასავლეთ საქართველოზე, ოსმალეთი ცნობდა ირანის უფლებას აღმოსავლეთ საქართველოზე, ხოლო მესხეთი გავლენის სფეროებად იყო განაწილებული.

ამასიის 1555 წლის 29 მაისის ზავმა დააკანონა საქართველოს უკვე ფაქტობრივად არსებული პოლიტიკური დაშლილობა. ამასიის ზავის მიხედვით, დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს

სამეფო-სამთავროების გაერთიანება სრულიად გამოირიცხებოდა.

იმერეთის მეფე ბაგრატ III

XVI საუკუნის პირველ წარევარში იმერეთის მეფეები ჯერ კიდევ ინარჩუნებდნენ მთელს დასავლეთ საქართველოზე გავლენას და საზღვრების აღმოსავლეთითა და სამხრეთით გაფართოებასაც ცდილობდნენ. 1535 წელს იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ (1510-1565) ლუარსაბთან ერთად სამცხე-საათაბაგოს დასამორჩილებლად გაილაშქრა. მურჯახეთთან ბრძოლაში ათაბაგი ყვარყვარე III დამარცხდა და ტყვედ ჩაიგდო. სამცხე-საათაბაგო იმერეთსა და ქართლს შორის გადანაწილდა, ამ დროს ოსმალებმა არაერთი ლაშქარი გამოგზავნა მოღალატე მესხი თავადების მოწვევით თუმცა უშედეგოდ. ყვარყვარე ტყვეობაში გარდაიცვალა, თუმცა მისმა ვაჟმა ქაიხოსრომ სულთანთან გაასწრო და დახმარებას თხოვდა სამცხის სამთავროს დასაბრუნებლად.

ბრძოლის შემდეგ მადლიერმა მეფემ გურიელი ჭანეთითა და აჭარით დააჯილდოვა, რამაც გაანაწყენა დადიანი, რომელმაც ამიერიდან ბაგრატ მეფისადმი ერთგულად მსახურება შეწყვიტა.

1545 წელს სულთანმა სულეიმანმა ახალი ჯარები გამოგზავნა ქაიხოსროსთან ერთად. ბაგრატს დადიანი აღარ ეწვია, თუმცა გურიელთან ერთად ლუარსაბიც მოუფიდა ქართლის ჯარით შემწეთ. მესხების ჯარის დალატის დახმარებით სოხოისტასთან ქართველები დამარცხდნენ და ქაიხოსრო ჯაყელი ათაბაგად დაჯდომას ეღირსა, თუმცა ამიერიდან ოსმალებმა სამცხის სამთავროს ციხე-ქალაქების დაკავება დაიწყეს.

სოხოისიტას ბრძოლის შემდეგ დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებს შორის მრავალწლიანი შიდაომები დაიწყო, რასაც იმერეთის სამეფოს დაშლა და აქ „ტყვეთა სყიდვის“ აყვავება მოჰყვა. 1560 წელს იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ საეკლესიო კრება მოიწვია და მიაღებინა საგანგებო კანონი

„სამართალი კათალიკოზთა“, სადაც მკაცრი სასჯელი დააწესა „ტყვის სყიდვაში“ მონაწილეებზე.

სუმონ I

ამასიის ზავს არ შეეგუა ქართლის მეფე ლუარსაბ I, რომელიც ბრძოლას განაგრძობდა. 1556 წელს ქართლში ირანელები შემოიჭრნენ. სოფელ გარისთან მომხდარ ბრძოლას ლუარსაბის 19 წლის ძე სვიმონი სარდლობდა, ხოლო მოხუცი ლუარსაბი ბრძოლას შორიდან უცვერდა. სვიმონმა მტერი უკუჯცია, მაგრამ ირანელთა ერთი რაზმი სწორედ იქ აღმოჩნდა, სადაც ლუარსაბ I და მისი თანმხლები პირები იდგნენ. ხანში შესული მეფე ირანელებს ეკვეთა, მაგრამ ბრძოლისას ცხენი წაექცა. ყიზილბაშებმა ლუარსაბ I სასიკვდილოდ დაჭრეს, იგი ბრძოლის ველზევე გარდაიცვალა.

ქართლის ტახტი დაიკავა სვიმონ I-მა (1556-1569; 1578-1600) და მამის პოლიტიკა განაგრძო. მან რამდენჯერმე უშედეგოდ სცადა, თბილისი ყიზილბაშთა ხელიდან გამოეგლიჯა. 1562 წ. მეფეს უღალატა მმამ, დავითმა და ზოგიერთ თავადთან ერთად შაპეს ეახლა. შაპ-თამაზმა დავითი დიდი პატივით მიიღო, იგი გამაპეტანეს, დაუთ-ხანი უწოდეს და ქვემო ქართლი უზომეს. სვიმონი არ ეგუებოდა ირანელებს, მაგრამ 1569 წ. ფარცხისის ბრძოლაში იგი დაატყვევეს. შაპმა სვიმონს გამაპეტანება მოსთხოვა. მეფემ უარი განაცხადა და იგი ალამუთის ციხეში გამოკეტეს.

1569-1578 წლებში ქართლის მეფედ დაუთ-ხანი ითვლებოდა, თუმცა მისი ძალაუფლება მხოლოდ თბილისა და ქვემო ქართლზე ვრცელდებოდა. მოსახლეობა მას მხარს არ უჭერდა.

1576 წელს დაიწყო ბრძოლა შაპის ტახტისათვის. ოსმალებმა ამით ისარგებლეს და 1578 წელს ირანის წინააღმდეგ ომი განაახლეს. სულთანმა სარდლად მუსტაფა ლალა-ფაშა დანიშნა.

1578 წლის აგვისტოს დასაწყისში თურქ-ოსმალებმა მთლიანად დაიპყრეს სამცხე-საათაბაგო და ჩილდირის ტბასთან სასტიკად დაამარცხეს ირანელები. მუსტაფა ლალა-ფაშამ მაღლე თბილისიც აიღო. კახეთის მეფემ, ალექსანდრე II-მ (1574-1605) ოსმალებთან მორიგება ამჯობინა. სოფელ სართიჭალასთან ოსმალთა სარდალს მიეგება, საჩუქრები მიართვა, მორჩილება გამოუცხადა და

კახეთი აოხრებისაგან იხსნა.

1579 წელს საქართველოს დაპყრობილ ტერიტორიაზე სულთანმა შექმნა ოსმალური ადმინისტრაციული ერთეული — ჩილდირის ანუ გურჯისტანის ვილაიეთი. ამის შემდეგ ოსმალებმა მართლმადიდებელი მოსახლეობის შევიწროება დაიწყეს. 1595 წელს აღწერეს ვილაიეთის მოსახლეობა და შექმნეს „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“. შემოიღეს ოსმალური მიწისმფლობელობის წესი და ისეთი კანონები, რომ ეკონომიკურად უფრო ხელსაყრელი გამხდარიყო ისლამის მიღება. ვინც ქრისტიანობას არ უარყოფდა, მის წინააღმდეგ ძალას იყენებდნენ. მოსახლეობა მასობრივად იღებდა ისლამს. მრავალმა ქართველმა, გამუსლიმებისაგან თავი რომ დაეღწია, კათოლიკობა მიიღო.

ოსმალეთის წარმატებებით შეშეფოთებული ირანის შაჰი ხუდაბენდე იძულებული გახდა, სვიმონ I გაეთავისუფლებინა. ქართლში ჩამოსული სვიმონ მეფე სათავეში ჩაუდგა ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლას. ამის მიუხედავად სამხრეთ კავკასიის მნიშვნელოვანი ტერიტორია ოსმალეთის გავლენას დაეჭვემდებარა. 1590 წელს ირანი იძულებული გახდა, ოსმალეთთან სტამბოლის ზავი დაედო და მთელ კავკასიაზე ეთქვა უარი.

1598 წელს სიმონ I-მა ოსმალეთთან ომი განაახლა და უმნიშვნელოვანესი გორის ციხე წაართვა. 1600 წელს ფარცხისთან ბრძოლაში ოსმალებმა მოახერხეს სიმონ მეფის დატყვევება. იგი სტამბოლს გაგზავნეს და იედიყულეს ციხეში გამოკეტეს. ქართლის მეფე პატიმრობაში გარდაიცვალა 1611 წელს.

შ69. საქართველო XVII საუკუნეში. ბრძოლა ოსმალეთისა და სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ

სათნადო მზადების შემდეგ, 1603 წელს შაჰ-აბასმა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომი წამოიწყო, რომელიც შესვენებებით 1639 წლამდე გაგრძელდა. ოსმალები დამარცხდნენ. შაჰ-აბასმა თავრიზი დაიკავა, მდინარე არაქსი გადალახა და ერევნის ციხეს ალყა შემოარტყა. ალყის დროს მან თავისთან იხმო ქართლისა და კახეთის მეფეები. ისინიც გამოცხადდნენ და მონაწილეობა მიიღეს ერევნის ციხის აღებაში (1604 წ.), ასევე ქართველი მეფეები შაჰს 1605 წელს მომხდარ ურმიის ტბასთან ბრძოლაშიც ეხმარებოდნენ შაჰს ოსმალეთის წინააღმდეგ, რისთვისაც შაჰმა ისინი „დააჯილდოვა“. ქართლის მეფეს გიორგი X-ს 300 თუმანი ყოველწლიური ჯამაგირი დაუნიშნა და ირანში სამი სოფელი უბოძა, სამაგიეროდ ლორე დებედას ხეობა მოითხოვა, სადაც თურქმანული ტომი „ბორჩალუ“ ჩამოასახლა. კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ს შაჰმა ყოველწლიური ჯამაგირი 700 თუმანი დაუნიშნა, სამაგიეროდ კახეთის ერთ-ერთი, კაკ-ენისელის პროფინცია მოითხოვა.

ორმიის ტბასთან მომხდარი ბრძოლის შემდეგ შაჰ-აბასმა კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ს ჯარი მისცა და შირვანიდან ოსმალების განდევნა დაავალა, თან ალექსანდრეს მისი გამაჰმადიანებული შვილიც გამოაყოლა, რადგან შაჰმა იცოდა ალექსანდრეს რუსული კავშირების შესახებ რაც არ მოსწონდა და კონსტანტინე მირზას დაავალა მოკლა მამა რუსებთან კონტაქტის შემთხვევაშუ. უბედურება ქალაქ ძეგამში დატრიალდა 1605 წლის 12 მარტს, მაშინ როდესაც ალექსანდრეს რუსი ელჩები უნდა მიეღო, კონსტანტინემ და მისმა მხედრებმა მოკლეს კახეთის მეფე ალექსანდრე და უფლისწული გიორგი. (ძეგამის ტრაგედია), აჯანყებულმა კახელებმა კონსტანტინე მირზაც მოკლეს და კახეთის ტახტზე თეიმურაზ I აიყვანეს.

ირან-ოსმალეთის ომის პირველი ეტაპის მოგების შემდეგ ირანის შაჰმა ქართლისა და კახეთის დაპყრობა გადაწყვიტა და პირველ რიგში მათი მეფეების შეპყრობას გეგმავდა. იმ დროს ქართლის მეფე ლუარსაბ II იყო (1606-1614), კახეთის კი — თეიმურაზ I (1606-1648). შაჰ-აბასმა 1612 წელს ლუარსაბი და თეიმურაზი თავისთან დაიბარა, თუმცა მეფეები არ ეახლნენ, რაზეც შაჰი განრისხდა. მომდევნო წლის შემოდგომაზე მან ჯარი შეკრიბა და კავკასიისკენ დაიძრა. განჯიდან შაჰმა თეიმურაზს შეუთვალა, ერთგულებისა და მორჩილების ნიშნად მძევლები მიეცა. სამეფო

კარზე იმსჯელეს და გადაწყვიტეს, რომ შაპთან ჯერ თეიმურაზის დედა — ქეთევანი და უმცროსი ძე ალექსანდრე გაეგზავნათ, შემდეგ კი — უფროსი ლევანი. შაპი ამით არ დაკმაყოფილდა და თეიმურაზის მისვლაც მოითხოვა, მაგრამ კახეთის მეფე შაპ-აბასთან არ გამოცხადდა. შაპმა ლუარსაბ II მოტყუებით გადაიბირა და თეიმურაზის ოჯახის წევრებთან ერთად საპატიო ტყვეობაში ირანში გაგზავნა, თავად კი 1614 წლის გაზაფხულზე კახეთში შეიჭრა. შაპ-აბასმა 1614-1617 წლებში ქართლ-კახეთში 4-ჯერ ილაშქრა. რასაც მოჰყვა მოსახლეობის დიდი ნაწილის განადგურება. შაპმა ირანში გადასახლა 250 000-მდე დატყვევებული კახელი. ქართველი ტყვეები შაპ აბასმა დაასახლა ხორასანში, მაზანდარანში, ფერეიდანში. დღემდე მხოლოდ ფერეიდნელებმა შეინარჩუნეს ქართული ენა და ტრადიციები.

შაპი ბევრს ეცადა მეფე ლუარსაბ II ისლამზე გადაეყვანა და რადგან ვერაფერს გახდა, 1622 წელს წამებით მოკლა.

ამ ხანების უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური და სამხედრო ფიგურა იყო ნოსტელი აზნაური გიორგი სააკაძე, თბილისის მოურავი. სააკაძემ ახალგაზრდობიდანვე გამოიჩინა თავი, როგორც ნიჭიერმა მხედარმთავარმა. 1612 წელს იგი თავადთა და ქართლის მეფე ლუარსაბ II-ის მტრობის გამო იძულებული გახდა სპარსეთში გადახვეწილიყო. ის აქაც აქტიურად მოღვაწეობდა სამხედრო ასპარეზზე და არაერთი გამარჯვება მოუტანია ირანის არმიისათვის. გიორგი სააკაძემ დიდი სამხედრო ნიჭი და სიმამაცე გამოავლინა შაპ აბასის ინდოეთში ლაშქრობის დროს ყანდაპარის აღებისას. შემდეგ გიორგი სააკაძემ მონაწილეობა მიიღო ოსმალეთის წინააღმდეგ ომებში.

მალე შაპმა სადამსჯელო ექსპედიცია გამოაგზავნა საქართველოში და ყიზილბაშთა ჯარის ერთ-ერთ უფროსად სააკაძე გაამწესა. 1625 წლის 25 მარტს მარტყოფის ველზე ბრძოლისას გიორგი სააკაძე ქართველთა მხარეზე გადავიდა და მათ შეძლეს ირანელთა ლაშქრის დამარცხება. მართალია ცოტა ხანში მარაბდის ველზე (1625 წ. 1 ივლისი) ქართველები დამარცხდნენ თეიმურაზის სარდლობით, თუმცა სააკაძის ორგანიზებული პარტიზანული ომის შედეგად ქართველებმა მთლიანად განდევნეს ქართლიდან და კახეთიდან ირანული ჯარი. თეიმურაზი კახეთის ტახტზე დაბრუნდა და ქართლის ტახტიც სურდა, მაგრამ არა ქართლის თავადებს.

მალე სააკაძე და თეიმურაზ მეფე ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ და საქმე ომამდე მივიდა. 1626 წელს ბაზალეთის ტბასთან გამართულ ბრძოლაში თეიმურაზმა გიორგი სააკაძე დაამარცხა და უკანასკნელი იძულებული გახდა ამჯერად ოსმალეთში გადახვეწილიყო, სადაც მას 1629 წელს თავი მოჰკვეთეს, უფროს ვაჟთან ერთად. თეიმურაზმა კი ქართლის ტახტიც მიიღო.

თეიმურაზმა ერთ ხანს მოახერხა ირანის შათან მორიგება, თუმცა შემდეგ მაინც დაუპირისპირდა, რის გამოც შაპმა მას ქართლის ტახტი წაართვა და მის ნაცვლად როსტომ ხანი გამოგზავნა, რომელიც ლუარსაბ I-ის ძის, დაუდ ხანის უკანონო ვაჟი იყო და სპარსულად იყო აღზრდილი. მუსლიმი როსტომ ხანი პირველი იყო ქართული სამეფოს კარზე, რომელიც „გურჯისტანის ვალის“ (ანუ ირანის მეფისნაცვლის) ტიტულს ატარებდა და ოფიციალურად არაქრისტიანი ბაგრატიონი იყო. სწორედ მისი დროიდან 1632 წლიდან საქართველოს ისტორიაში იწყება მუსლიმი ბაგრატიონების მმართველობა რაც 1745 წლამდე გაგრძელდება.

ისლამიზაციასთან ერთად როსტომ ხანი ხელს არ უშლიდა ქრისტიანობას. დამშვიდებულ ქვეყანაში ხელი შეეწყო სოფლის მეურნეობას, ვაჭრობას, კულტურას, გამოცოცხლდა საქალაქო ცხოვრება. იგებოდა გზები, ხიდები, სასახლეები, სავაჭრო ქარვასლები, აბანოები. გაპყავდათ არხები. როსტომის შემდეგ ქართლის ტახტზე ადის ვახტანგ V

შაპნავაზი, გამაპმადიანებული ბაგრატიონი მუხრანული შტოდან. ვახტანგ V შაპნავაზი ყოველნაირი ხერხებით ცდილობდა ევროპელების მოზიდვას თბილისში, ჰპირდებოდა მათ ბაჟისა და გადასახადებისაგან განთავისუფლებას, ძალას არ იშურებდა მათი

სარწმუნებისათვის, რომ საქართველო ინდოეთისაკენ საუკეთესო გზას წარმოადგენდა. საქართველო და, უპირველეს ყოვლისა, თბილისი ამ ხანებშიც მრავალეროვან ქალაქს წარმოადგენდა.

გაცილებით რთული ვითარება იყო ამ პერიოდის კახეთში. 1648 წელს თეიმურაზმა, რომელმაც უკანასკნელი ვაჟიც დაკარგა ირანელებთან ომებში, კახეთიც როსტომ ხანს დაუთმო. 1656 წლიდან ქვეყანა შაჰმა განჯის ხანს ჩააბარა და აქ თურქმანების ჩამოსახლება დაავალა. მალე დაცარიელებულ ქვეყანაში 80 000 მომთაბარე თურქმანი ჩამოასახლეს.

1659 წელს ზაალ არაგვის ერისთავის მეთაურობით შეიკრიბნენ თავადი ბიძინა ჩოლოფაშვილი, შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავები, თუშ-ფშავ ხევსურები და კახეთი ააჯანყეს. აჯანყებულებმა აიღეს ბახტროონისა და ალავერდის ციხეები და თურქმანები და ყიზილბაში მეტრძოლები სრულად გაულიტეს.

შაჰმა აბას II-მ აჯანყების მეთაურთა დასჯა ვახტანგ V-ს დაავალა. მან ზაალ ერისთავი მისსავე მმისშვილებს მოაკელევინა. ბიძინას, შალვასა და ელიზბარს კი შაჰთან წასვლა დაავალა, რათა ამ გზით კახეთი სადამსჯელო აოხრებისგან ეხსნა. მათაც თავი დადეს და შაჰს ეახლნენ. შაჰმა ისინი დახოცილი თურქმანების თანატომელებს მიუგდო, რომელთაც წამებით დახოცეს.

იმერეთს გადახვეწილი მეფე თეიმურაზი რუსეთთან მიმოწერას აწარმოებდა და დახმარებას თხოვდა, მაგრამ ვერაფერს გახდა. მაშინ, უკვე მოხუცებული ირანის შაჰთან შესარიგებლად წავიდა, თუმცა იქ დააპატიმრეს და ასტრაბადის ციხეში ჩააგდეს, სადაც 1663 წელს გარდაიცვალა.

დასავლეთ და სამხრეთ საქართველო

XVII საუკუნის დასაწყისში, ოსმალეთმა, გურიისა და სამეგრელოს დამორჩილების მიზნით, საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროების ბლოკადა მოაწყო. შეწყდა მარილისა (რაც უმთავრესად ყირიმიდან შემოდიოდა) და რკინის შემოტანა. ქართული სამთავროები, ისე როგორც იმერეთის სამეფო, იძულებულნი იყვნენ, ოსმალეთის მოხარკეები და მისი ვასალები გამხდარიყვნენ. მიუხედავად ამისა, სამეფო-სამთავროები საშინაო პოლიტიკაში დამოუკიდებლობას ინარჩუნებდნენ. ამასთან ერთად ისინი დაუსრულებელ ბრძოლას აწარმოებდნენ ერთმანეთთან. ამას ემატებოდა ტყვეთა სყიდვა, რომელიც ბოლოს უღებდა ქვეყანას.

დასავლეთ საქართველოს ყველაზე გამორჩეული მოღვაწე ამ საუკუნეში სამეგრელოს მთავარი ლევან II დადიანი (1611-1657) იყო. თუმცა, მისი მოღვაწეობა რამდენად დიდებული იყო სამეგრელოსათვის იმდენად უბედურების მომტანი იყო იმერეთის სამეფოსთვის. გადიდგულებული დადიანი ოსმალეთსა და ირანს ქედს არ უხრიდა. მან ჯერ აფხაზეთი და გურია მტკიცედ დაიმორჩილა, შემდეგ კი იმერეთის ტახტზე ასვლა მოინდომა და რადგან მეფე ალექსანდრე III არ დანებდა, ქუთაისის ციხეში გამოიკეტა და იქ შესვლის საშუალებას არ აძლევდა, დადიანი გამუდმებით აოხრებდა ქვეყანას, ძარცვავდა, ატყვევებდა და მერე ფულზე გამოსყიდვას აიძულებდა. როცა დადიანი გარდაიცვალა იმერეთის მეფემ სამეგრელოზე შური იძია და ქვეყანა სასტიკად ააოხრა. ამიერიდან ოდიშის სამთავროც დასუსტდა და ენგურსიქეთა მიწები აფხაზებმა მიიტაცეს.

რაც შეეხება სამცხე-საათაბაგოს, ის ოსმალეთის ნაწილად იქცა და ჩილდირის ანუ ახალციხის საფაშო ეწოდა. აქ დაინერგა ოსმალური მიწისმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის წესები. მიწისმფლობელობა ითვალისწინებდა სამხედრო ვალდებულებას და ისლამის მიღებას. ქრისტიანობის შენარჩუნების შემთხვევაში, ქართველი ფეოდალები კარგავდნენ მიწას და სამხედრო სამსახურშიც აღარ იწვევდნენ. ამრიგად, იდევნებოდა იქაური ქართულ ეკლესიასაც.

მისთვის ჩამორთმეულ მიწებს გამუსლიმებულ ფეოდალებს გადასცემდნენ, ხოლო ეკლესიებს მეჩეთებად აქცევდნენ. ოსმალები ასევე ცდილობდნენ რეგიონში სხვა ხალხების ჩამოსახლებას.

§70. ინგლისი XVII საუკუნეში: რეეოლუცია და სამოქალაქო ომი

ჯეიმს I თავის ღარიბ სამშობლოში კალვინისტ-პრეზბიტერიანელების მიერ იყო აღზრდილი, თუმცა კი დედამისივით კათოლიკე იყო და საფრანგეთ-ესპანეთის მეფეებივით ერთპიროვნულად მართვასა და ფუფუნებაში ცხოვრებაზე ოცნებობდა. მეფე ვერაფრით ეგუებოდა იმ ფაქტს, რომ გადასახადების აკრეფის ნებართვა პარლამენტისთვის უნდა შეეთანხმებინა, ამიტომ თავიდანვე ინგლისის მდიდარ ბურჟუაზიასა და ახალ თავადაზნაურობასთან, რომლებიც ძირითადი გადამხდელნი იყვნენ, წინააღმდეგობაში შევიდა.

კიდევ უფრო ხისტ პოლიტიკას აწარმოებდა ოპოზიციის მიმართ **ჩარლზ I** (1625-1649). პროტესტანტი ინგლისელების გულის მოსაგებად მეფე წარუმატებელ ომებში ჩაერთო ნიდერლანდელი და ფრანგი პროტესტანტების მხარდასაჭერად ესპანეთ-საფრანგეთის მეფეთა წინააღმდეგ, რისთვისაც გამუდმებით გადასახადებს ითხოვდა. ვინც გადასახადს არ გადაიხდიდა, აპატიმრებდნენ. თუმცა სასამართლომ რამდენიმე დაპატიმრებული დიდებული გაათავისუფლა. პარლამენტი ომისთვის საკმარის თანხებს არ გამოყოფდა და მეფის ფავორიტის, პირველი მინისტრის გადადგომას მოითხოვდა. 1628 წელს მეფემ არასასურველი პარლამენტი დაითხოვა და ახალი მოიწვია. ახალმა პარლამენტმა ჩარლზს წარუდგინა „პეტიცია უფლებების შესახებ“ რომელშიც ეწერა: არ შეიძლება გადასახადის დაწესება პარლამენტის გარეშე, ადამიანის დაპატიმრება სასამართლო განაჩენის გარეშე; თუმდაც მან მეფის დაწესებული გადასახადი არ გადაიხადოს, თუ ის პარლამენტის ნებადართული არ არის; მეფის მოხელეებმა იმოქმედონ კანონების მიხედვით...

სამთვიანი დავის შემდეგ 1629 წლის მარტში მეფემ კიდევ ერთხელ გარეკა პარლამენტი და 11 წელი აღარ მოუწვევია. ჩარლზ I ამის შემდეგ საფრანგეთს და ესპანეთს მალევე დაუზავდა, მაგრამ ქვეყნის ეკონომიკური და ფინანსური მდგომარეობა საკმაოდ მძიმე იყო.

ჩარლზს დროის მოსაგებად და ახალი არმიის შესადგენად დიდი თანხა და შესაბამისად პარლამენტის დახმარება სჭირდებოდა. შედეგად 1640 წლის 13 აპრილს მოწვეულ იქნა პარლამენტი, თუმცა მისმა წევრებმა ახალი გადასახადის დაწესების ნაცვლად შიდა პრობლემების განხილვა დაიწყო, რის გამოც მეფემ 5 მაისს გარეკა. ამ პარლამენტს „ხანმოკლე პარლამენტი“ უწოდეს.

სტიუარტებმა მფლანგველობის გამო ვალები საზღვრებს გარეთაც დააგროვეს, ამიტომ სესხს არავინ იძლეოდა და 1640 წლის 3 ნოემბერს ჩარლზს ახალი პარლამეტის მოწვევა მოუწია, რომელიც 1640-1653 წლებში მუშაობდა და ისტორიაში „ხანგრძლივი პარლამენტის“ სახელით შევიდა.

პარლამენტმა გადასახადის აკრეფამდე საკუთარი შეცდომების გამოსწორება მოსთხოვა: პარლამენტის კანონპროექტებით წყდებოდა შოტლანდიაში ეპისკოპოსობის აღდგენა; უქმდებოდა პრესაზე ცენზურა; საპყობილებს ტოვებდნენ პურიტანები და სხვა ოპოზიციონერები; არავითარი გადასახადები პარლამენტის გარეშე, უქმდებოდა სავაჭრო კომპანიების მონოპოლიები და სხვა პრივილეგიები, მეფის რეპრესიული სასამართლო „ვარსკვლავიანთა პალატა“. 1641 წლის მაისის კანონით პარლამენტის მოწვევა პერიოდულად ყველა მეფის დროს უნდა მომხდარიყო და მისი დათხოვნის უფლება მეფეს ჩამორთმეოდა. ის დაიშლებოდა, როცა თვითონ ჩათვლიდა საჭიროდ.

მაშინ განრისხებული მეფე 1642 წლის 4 იანვარს 400 ჯარისკაცით შეიჭრა თემთა პალატის დარბაზში (მეფის იქ შესვლა კანონით აკრძალული იყო) ოპოზიციის 5 ლიდერის

დასაპატიმრებლად, მაგრამ ისინი გაპარულები დახვდნენ. პოპულარული ოპოზიციონერების დაპატიმრების მცდელობამ და მეფის მიერ პარლამენტის შეურაცხყოფამ მთელი ლონდონი აღაშფოთა. მეფეს დედაქალაქში გაჩერება აღარ შეეძლო და ჩრდილოეთით წავიდა მომხრეთა შესაკრებად. მეფეს თან გაჰყვა მისი დანიშნული ლორდთა პალატის წევრთა 2/3 და თემთა პალატის მცირე ნაწილი. თანარჩენებმა თემთა პალატის ლიდერობით განაგრძეს ქვეყნის დემოკრატიზაციაზე მუშაობა.

ამრიგად, 1642 წელს მეფემ მეამბოხე პარლამენტს ომი გამოუცხადა და პირველი სამოქალაქო ომი (1642-1646) დაიწყო. პარლამენტს ეკონომიკურად განვითარებული სამხრეთ-აღმოსავლეთი მიემხრო, მეფეს კი შედარებით ჩამორჩენილი, ფეოდალურ წესზე მცხოვრები ჩრდილოეთი და დასავლეთი. პროტესტანტი შოტლანდიელთა ნაწილიც პარლამენტის ჯართან ერთად იბრძოდა.

თავდაპირველად მეფის არმია ფლობდა უპირატესობას, თუმცა პურიტანი „მრგვალთავიანების“ ბაზაზე შექმნილმა „ახალი ნიმუშის არმიის“ „რკინისგვერდიანებმა“ ოლივერ კრომელის მეთაურობით გარდატეხა შეიტანეს ომში. „ახალი ნიმუშის“ არმია ცხენოსანი მეომრებისგან (მრგვალთავიანებისგან) შედგებოდა. ისინი თავის სიმართლეში დარწმუნებული მორწმუნე პურიტანები იყვნენ და სისხლის ბოლო წვეთამდე იბრძოდნენ. არმიის საფუძველს წარმოადგენდა მკაცრი დისციპლინა, ჯარისკაცებს მშვიდობიან მოსახლეობასა და დასახლებებზე თავდასხმა სასტიკად ეკრძალებოდათ.

1645 წელს ნეიზბისთან მეფის არმიამ გადამწყვეტი დამარცხებები განიცადა, რის შემდეგაც ჩარლზი შოტლანდიელებთან გაიქცა (1646 წ.), თუმცა იმათ ინგლისელებს მიჰყიდეს (1647 წ. იანვარში 100 000 ფუნტად).

პარლამენტი 2 წელი უშედეგოდ ცდილობდა გაერკვია ინგლისის მომავალი ბედი, რადგან ვერ ახერხებდნენ შეთანხმებას თუ რა პირობებით შერიგებოდნენ მეფეს. ამასობაში ჩარლზი, რომელიც მხოლოდ საპატიო ტყვეობაში იმყოფებოდა კ. უაიტზე, მოლაპარაკებას აწარმოებდა თავის მომხრეებთან ინგლისში, შოტლანდიასა და უელსში. შედეგად, მისი მოწოდების 1648 წელს სამოქალაქო ომი განახლდა, თუმცა კრომველმა და პარლამენტის არმიამ კვლავ დაამარცხეს მეფის მომხრეები. მალე გაირკვა მეფის დალატის ამბავიც: წერილის მიხედვით მეფე მოუწოდებდა შოტლანდიელებს ინგლისში შემოჭრისაკენ. **შეიქმნა 135 კაციანი სასამართლო კომისია, რომელთაგან სხდომებში მხოლოდ 68 კაცი მონაწილეობდა ჯონ ბრედშოუს მეთაურობით.** (პროკურორი ჯონ კუკი). 1649 წლის 20-27 იანვარს მიმდინარე სასამართლომ 59 წევრის თანხმობით მეფეს სიკვდილი მიუსაჯა და უაითჰოლის სასახლის წინ 30 იანვარს საჯაროდ სიკვდილით დასაჯეს.

1649 წლის 19 მაისს ინგლისი რესპუბლიკად გამოცხადდა. ოფიციალურ ხელისუფლად პარლამენტი ითვლებოდა, რომელშიც ას კაცამდე დარჩენილიყო, თუმცა რეალური ძალაუფლება კრომველის ხელთ იყო. 1649-50 წლებში მან ილაშქრა ჩარლზის მომხრე ირლანდიაში და დაასრულა მისი დაპყრობა. 1650-51 წლებში შოტლანდიაც დალაშქრა და 4 წლის შემდეგ ოფიციალურად ისიც ინგლისს შემოურთა. **1651 წელს პარლამენტს გამოაცემინა „სანავიგაციო აქტი“, რომლითაც ინგლისსა და მის სამფლობელოებში სავაჭრო საქონელის შეტანა და მხოლოდ ინგლისური გემებით შეიძლებოდა.** ამით ინგლისელ ვაჭრებს ხელი უნდა შეწყობოდა ხოლო საშუალო ვაჭრობით დაკავებული ნიდერლანდი ძლიერ ზარალდებოდა. ამის გამო 1652 წელს ყოფილმა მოკავშირემ ინგლისს ომი გამოუცხადა, თუმცა ორწლიან ომში დამარცხდა. შემდეგ ესპანეთს იამაიკა წაართვა.

ამ წარმატებების პარალელურად, **1653 წელს კრომველმა „ხანგრძლივი პარლამენტი“ გარეუა ინგლისის „ლორდ პროტექტორად“ გამოაცხადა თავი. იგი თანდათან ყველას ჩამოშორდა და სასტიკ ტირანად იქცა, რითაც ინგლისის დემოკრატიული მონაპოვარი ძალიან დააზარალა.**

1658 წელს კრომველი გარდაიცვალა, მისი ვაჟი უუნარო აღმოჩნდა ქვეყნის გაძლოლისათვის, ამიტომ იგი გადააყენეს და „ხანგრძლივი პარლამენტის“ ნაშთმა დაიბრუნა ძალაუფლება, რომელმაც გენერალიტეტთან შეთანხმებით 1660 წელს მონარქია აღადგინა. ტახტზე მოკლული მეფის უფროსი ძე ჩარლზ II (1660-1685) მოიწვიეს, რომელსაც ფიცი ჩამოართვეს, რომ კონსტიტუციური მონარქიის პირობებში მართავდა და პარლამენტსა და „რევოლუციის მიღწევებს“ არ დაუპირისპირდებოდა.

ჩარლზმა ძალე დაარღვია პირობა და მამამისის ოპონენტების დევნა დაიწყო, მკვდრები მიწიდან ამოყარა და ჩამოახრიო, ცოცხლები ან სიკვდილით დასაჯეს და ან პატიმრობით. ამის მიუხედავად ჩარლზის დროს პარლამენტმა კიდევ ერთი კანონი მიიღო დემოკრატიის განვითარების გზაზე. 1679 წელს გამოცემულ იქნა „პაბეას კორპუს აქტი“, რომელიც სასამართლოს უფლებას ანიჭებს შეამოწმოს რამდენად კანონიერია მოქალაქის შექვერობა და დაპატიმრება.

1685 წელს ჩარლზ II კანონიერი შვილის გარეშე გარდაიცვალა და ტახტი მისმა კათოლიკე ძმამ, ჯეიმს II-მ დაიკავა, რომელიც კათოლიკობის აღდგენას და აბსოლიტური ძალაუფლების მოპოვებას აპირებდა. 1688 წელს ლამის მთელი ინგლისი მეფის წინააღმდეგ აჯანყდა და ტახტზენიდერლანდის შტატპალტერი უილიამ III ორანელი (1689-1702) მოიწვია, რომელიც ჯეიმს II-ის ასულის, პროტესტანტი მერი II-ს ქმარი იყო. ჯეიმს II საფრანგეთში გაიქცა. ჯერ კიდევ უილიამისათვის ტახტის გადაცემამდე პარლამენტმა დააკანონა, რომ უილიამს არ ჰქონდა უფლება პარლამეტის დადგენილების გარეშე შემოელო ახალი გადასახადი, შეეკრიბა ჯარი მშვიდობიან დროს, ასევე არ შეეძლო სასამართლოს და პარლამენტის მუშაობაში ჩარევა.

1689 წლის ბოლოს პარლამენტმა გამოსცა „ბილი უფლებათა შესახებ“, რომლითაც მეფეს არ ქონდა უფლება შეეჩერებინა კანონის მოქმედება და აღსრულება, აეკრიფა გადასახადი ტახტის საჭიროებისათვის, შეეკრიბა ჯარი მშვიდობიანობის დროს, ეკრძალებოდა სასამართლოსა და პარლამენტის მუშაობაში ჩარევა და ა.შ. უფლებათა ბილმა გამოაცხადა პეტიციის უფლება, საპარლამენტო დებატებისა და პარლამენტის არჩევნების თავისუფლება.

1702 წელს უილიამი უშვილოდ გარდაიცვალა, ამიტომ ინგლის-შოტლანდია-ირლანდიის მეფედ მისი ცოლისდა ენი სტიუარტი გახდა. 1707 წელს ინგლისი და შოტლანდია საბოლოოდ გაერთიანდნენ ერთიან სახელმწიფოდ და „დიდი ბრიტანეთი“ ეწოდა.

§71. აბსოლუტიზმი საფრანგეთში

„რელიგიური ომის“ დროს გამეფებული ანრი IV ბურბონი ძალიან წარმატებული მართველი გამოდგა. მან დაამყარა სიმშვიდე შეარიგა რა კათოლიკები და ჰუგენოტები, ხელი შეუწყო ვაჭრობისა და წარმოების განვითარებას, გაისტუმრა სახელმწიფო ვალები და აქტიური საგარეო პოლიტიკა დაიწყო. მისი მიზანი იყო ფრანგულენოვანი მხარეების — ელზასი, ლორენი, , სავოია, ესპანური ნიდერლანდის სამხრეთი — შემოერთება, რომელსაც ესპანელი და ავსტრიელი ჰაბსბურგები ფლობდნენ. ამიტომ ეხმარებოდა მათ წინააღმდეგ ნიდერლანდის რესპუბლიკასა და გერმანელ პროტესტანტებს და მეგობრულ ურთიერთობას ინარჩუნებდა ინგლისთან.

1610 წელს ანრი ფანტიკოსმა კათოლიკე ფრანსუა რავაიკამა მოკლა და საფრანგეთის ტახტზე მისი 9 წლის ძე ლუუ XIII (1610-1642) ავიდა. რეგენტად დანიშნულმა დედოფლალმა მარია მედიჩმა ქმრის პოლიტიკა შეცვალა: დინასტიური ქორწინებებით მოკავშირედ გაიხადა კათოლიკური ესპანეთი და სავოია; გარშემო შემოიკრიბა კათოლიკე მეგობრები (მათ შორის იტალიელი კონჩინი), დაინტერესდა ხელოვნებითა და კოლექციონერობით და ფუფუნებაში უზარმაზარ თანხებს ხარჯავდა. ამ ყველაფერმა გააძლიერა მის მიმართ ჰუგენოტებისა და სხვა გავლენიანი არისტოკრატების დაპირისპირება. 1614 წელს ლუუ მეფედ აკურტხეს, თუმცა მარია სამეფო საბჭოს მეთაური გახდა და ქვეყნის მართვა შეინარჩუნა, რაც აღიზიანებდა მის ვაჟს.

1617 წელს ახალგაზრდა ლუუს ბრძანებით მარია სასახლიდან და თანამდებობიდან გააძევეს.

ამ პერიოდში სამეფო კარზე აღზევდა დედოფლის მდვდელი არმან რიშელიე. იგი უჭვიანესი სახელმწიფო მოღვაწე იყო, მალე მოიგო ახალგაზრდა ლუის გულიც და მეფის ინიციატივით 1622 წელს პაპმა კარდინალის ხარისხში აიყვანა, 1624 წელს კი საფრანგეთის პირველ მინისტრად დაინიშნა. ლუის ქვეყნის მართვა არ აინტერესებდა, რის გამოც მთელი ძალაუფლება რიშელიეს გადააბარა და დარჩენილი ცხოვრება მუსიკას მიუძღვნა.

რიშელიემ ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე საბოლოოდ გააუქმა გენერალური შტატების უფლებები და ამიერიდან მნიშვნელოვან საკითხებზე მხოლოდ I და II წოდებასთან თათბირობდა. რიშელიემ ომი გამოუცხადა ჰუგენოტებს, რომელთაც წაართვა ყველა ციხე-სიმაგრე (მათ შორის ლა როშელი 1628 წ.) და ქალაქი. პარალელურად ის ფინანსურად ეხმარებოდა გერმანელ ლუთერანებს იმპერატორის წინააღმდეგ 30 წლიან ომში.

ქვეყნის კატასტროფული ფინანსური მდგომარეობის გამოსასწორებლად რიშელიე ცდილობდა გადასახადების შემცირებას, თუმცა მმართველი წრებისგან მხარდაჭერა ვერ მიიღო. სამაგიეროდ 74 სავაჭრო ხელშეკრულება დადო სხვადასხვა ქვეყნებთან, რამაც საფრანგეთის ვაჭრობას დიდი ბიძგი მისცა.

რიშელიე სასტიკად გაუსწორდა ყველა ურჩ ფეოდალს. 1626 წელს აკრძალა დუელები, რაც ძალიან პოპულარული იყო და ქვეყანაში ქაოსს იწვევდა. გამოსცა კანონი, რომლითაც ყველა ციხე-სიმაგრე, რომელიც საჭირო არ იყო სამეფოს დასაცავად, უნდა დანგრეულიყო. ასევე ჩამოყალიბდა მუდმივმოქმედი ინტენდანტის თანამდებობა. ემორჩილებოდნენ რა ცენტრალურ ხელისუფლებას, ინტენდანტები მინდობილი პროვინციის მბრძანებლები იყვნენ; მათ ხელში იყრიდა თავს ყველა მთელი სასამართლო, ფინანსური, საპოლიციო და ზოგჯერ სამხედრო მმართველობაც კი. ინტენდანტების დანიშვნას განაგრძობდნენ მაზარინი და ლუი XVI-ც.

რიშელიე ბევრ ფულს ხარჯავდა კულტურის, განათლებისა და ხელოვნების განვითარებისთვის. აყვავება დაიწყო სორბონამ, შეიქმნა ფრანგული ენისა და ლიტერატურის აკადემია, პენსიები დაენიშნათ წარმატებულ მხატვრებს, მწერლებსა და არქიტექტორებს.

1642 წლის ბოლოს ხანგრძლივი ავადმყოფობის შედეგად რიშელიე გარდაიცვალა 57 წლის ასაკში. მისი რეკომენდაციით მეფემ კარდინალად და პირველ მინისტრად რიშელიეს გამოზრდილი იტალიელი ჯულიო მაზარინი დანიშნა. 1643 წლის მაისში კი მეფე ლუიც მიიცვალა 41 წლის ასაკში და რადგან ტახტის მემკვიდრე ლუი 5 წლის იყო, ქვეყნის რეგენტად დედამისი ანა ავსტრიელი გახდა, რომელიც მაზარინის საყვარელი გახდა.

მაზარინის აღზევება თავიდანვე მტრულად მიიღო არისტოკრატიამ, თუმცა მისი ხელმძღვანელობით საფრანგეთა 30 წლიან ომში წარმატებებს მიაღწია და სასურველი ზავიც მიიღო, (შესძინა მიწები ელზასში) რამაც დროებით დაამშვიდა ოპოზიცია.

1648 წელს მაზარინმა რამდენიმე ოპოზიციონერი დააპატიმრებინა და ომის ხარჯების დასაფარად ახალი გადასახადები დააწესა. ეს ბოლო წევეთი აღმოჩნდა და ინგლისის რევოლუციის წარმატების (ამ დროს მეფე დააპატიმრეს) ბიძგით „პარიზის პარლამენტი“ აჯანყდა („პარლამენტის ფრონდა“. „ფრონდა“ გადატანითი მნიშვნელობით წესრიგის დარღვევას ნიშნავს. „ფრონდ“ ფრანგულად „შურდულს“ ნიშნავს, რომლის ტარება პარიზში იკრძალებოდა.), რომელსაც დედაქალაქის მოსახლეობაც აჰყვა. იგი აპროტესტებდა წინასწარი ბრალდების გარეშე პირთა დაპატიმრებას და ახალი გადასახადების დაწესებას. სამეფო კარი იძულებული გახდა პარლამენტის მოთხოვნები მიეღო. დაპირისპირება პარლამენტთან შემდეგ წელსაც გაგრძელდა, თუმცა უშედეგოდ. 1650 წელს მაზარინიმ დააპატიმრა არისტოკრატიის გავლენიანი ლიდერი კონდეს პრინცი, რასაც მოჰყვა არისტოკრატიის აჯანყება.

მაზარინს მოუწია კონდეს გაშვება და სამეფო ოჯახთან ერთად დედაქალაქიდანაც გაქცევა. 2 წლით ის თანამდებობასაც ჩამოაშორეს და ქვეყნის მმართველი გახდა მეფის ბიძა გასტონ

ორლეანის ჰერცოგი, რომელიც ხან ოპოზიციის მხარეს იყო და ხან მეფის. პირველ წლებში რამდენიმე წარმატების მიუხედავად, საბოლოოდ „ფრონდა“ 1653 წ. დამარცხდა და მაზარინმაც პირველი მინისტრობა დაიბრუნა.

1661 წელს მაზარინი ავადმყოფობით გარდაიცვალა 58 წლის ასაკში და ქვეყნის მართვას 24 წლის ლუი XIV შეუდგა. მან სახელმწიფო საბჭოს მეთაურად დანიშნა მაზარინის რეკომენდაციით უან ბატისტ კოლბერი. პირველი მინისტრის პოსტი გაუქმდა და ამიერიდან მთავრობის მუშაობას უშუალოდ მეფე ხელმძღვანელობდა, სწორედ მის შეუზღუდამ მმართველობას „აბსოლუტიზმს“ მიეწერება მისივე ცნობილი გამონათქვამი „სახელმწიფო მე ვარ“.

ლუის არ უყვარდა პარიზი, რადგან „ფრონდას“ დროს მას მოუწია ქალაქიდან გაქცევა დედასთან ერთად და ამის გამო ცუდ მოგონებებს აღუძრავდა. შედეგად, მეფემ ქალაქიდან 18 კმ-ში, ვერსალში დასრულა ახალი სამეფო სასახლე და იქედან მართავდა ქვეყნას.

ძალაუფლების გასამყარებლად, დიდი საერო და სასულიერო ფეოდალებს ასახლებდა ვერსალში. პირველ და მეორე წოდებას გაუქმა გადასახადები და „პენსია“ დაუნიშნა. სამაგიეროდ ქვეყნის სხვადასხვა კუთხებს განაებდა 30 ინტენდანტი, რომელთაც ჩაჰელდათ მეფის ბრძანებები პროვინციებში და ადგილზე ზედამხედველობას უწევდნენ მმართველობას, გადასახადების აკრეფას, სამართალწარმოებას, პოლიციას, არმიას, გზების მშენებლობას, სურსათით მომარაგებას, რელიგიური თემების ცხოვრებას.

ლუი სასტიკად უსწორდებოდა პოლიტიკურ მოწინააღმდეგებსა და კორუფციაში ბრალდებულთ, რომელთაც ბასტილის ციხეში გზავნიდა. ამიტომ ეს ციხე აბსოლუტიზმის სიმბოლო გახდა.

ეკონომიკაში უან ბატისტ კოლბერის მიზანი იყო გადასახადების ზრდის გარეშე გაეზარდა ქვეყნის შემოსავალი. მან თავისი პოლიტიკა „მერკანტილიზმზე“ ანუ ქონების დაგროვებაზე ააგო. (ანუ ექსპორტის გაზრდა, იმპორტის შემცირება). ამისათვის შექმნა „სახელმწიფო მანუფაქტურები“, რომელიც დიდი ხნის მანძილზე ნაკლებმომგებანი იყო და დახმარებას საჭიროებდა, თუმცა ადგილობრივი მუშახელი დაასაქმა. მანუფაქტურებს უპირველეს რიგში ფუფუნების საგნები და სხვა ისეთი პროდუქცია უნდა ეწარმოებინათ, რომელზეც მოთხოვნა ფრანგებს ჰქონდათ, რათა ეს პროდუქცია უცხოეთიდან აღარ შემოსულიყო და ადგილობრივი გასაღებულიყო.

ვაჭრობის ხელშესაწყობად ააგო ლორიანის პორტი, შექმნა სავაჭრო და სამხედრო ფლოტი, სავაჭრო-კოლონიური კომპანიები, რომელთაც გაჭრეს გზები ოკეანეში და გაგრძელდა ჩრდილო ამერიკისა და კარიბის ზღვის აუზის კოლონიზაცია. ამავე მიზნით იგებოდა ხიდები, გაჰყავდათ არხები (მაგ. ე.წ. ლანგედონის 241 კმ-იანი არხი) და გზები.

კოლონერის ინიციატივით 1666 წელს დაარსდა „საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემია“, სადაც წარმოებდა კვლევები მეცნიერების სხვადასხვა დარგში.

1678 წელს „პარიზის პარლამენტს“ ჩამოერთვა მთავარი, სამეფო კანონების შეჩერების უფლება, რითაც მან ფაქტიურად ფუნქცია დაკარგა.

1685 წელს ლუი XIV-მ „ნანტის ედიქტი“ გააუქმა. ახალი, „ფონტენბლოს ედიქტის“, მიხედვით კი ჰუგენოტებს კათოლიციზმი უნდა მიეღოთ ან საფრანგეთი დაეტოვებინათ. ამის შედეგად, დახმარებით 200 000 ჰუგენოტი იძულებული გახდა, ქვეყნიდან წასულიყო. მათ თავი ინგლისს, პრუსიასა და ნიდერლანდს შეაფარეს.

ლუი XIV-მ გარდაქმნა არმიაც. მისი სამხედრო რეფორმით პირველად დაწესდა აგრეთვე ჯარის ერთიანი აღჭურვა როგორც იარაღით, ისე სამხედრო ფორმით. მაგრამ მთავარი სიახლე იყო ის, რომ შეიქმნა რეგულარული ჯარი, რომელიც მშვიდობიან დროს უწინდებურად აღარ იშლებოდა, არამედ შემდეგაც მუდმივ წვრთნას გადიოდა.

1700 წელს უმემკვიდრეოდ გარდაიცვალა ესპანეთის მეფე კარლოს II, რითაც ესპანეთის ჰაბსბურგთა შტო შეწყდა. მაშინ კარლოსთან წინასწარი შეთანხმებით ლუი XIV-მ ესპანეთის ტახტზე თავისი უმცროსი შვილიშვილი ფილიპე V ბურბონი აიყვანა. ასე გაჩნდა ბურბონების ესპანური შტო. ამ ამბავს არ შეეგუა ავსტრიული ჰაბსბურგები, რომელნიც ესპანეთის ტახტს თავის საგვარეულო საკუთრებად მიიჩნევდნენ. მას მიემხრო ინგლისიც. ასე დაიწყო ომი ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის (1701-1714). 1713-14 წლების შეთანხმებებით ესპანეთის ტახტი დარჩა ფილიპე ბურბონს, თუმცა მის მემკვიდრეებს აკრძალათ საფრანგეთის ტახტზე ასვლა და ამ გზით საფრანგეთ-ესპანეთის გაერთიანება.

ლუი XIV-ის ხანგრძლივი მეფობის უკანასკნელი წლები ეკონომიკური კრიზისის ფონზე მიმდინარეობდა. ხანგრძლივმა ომებმა, ეკონომიკური კრიზისის გარდა, მოსახლეობის რაოდენობის მკვეთრი შემცირებაც გამოიწვია. **ლუი XIV „მეფე მზე“ 1715 წელს გარდაიცვალა.**

§72. პეტრე I; რეფორმები; საშინაო და საგარეო პოლიტიკა საფრანგ პოლიტიკა

XVII საუკუნის ბოლო მეოთხედისთვის რუსეთი ტერიტორიულად დიდ, თუმცა ეკონომიკურად ჩამორჩენილ ქვეყანას წარმოადგენდა, რომლის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სისტემა სრულად იყო მოშლილი.

1682 წელს გარდაიცვალა უშვილო თევდორე III, რომელსაც მე არ ჰყავდა და ტახტზე ერთდოულად მისი ორი ძმა — დაავადებული 16 წლის ივანე V და 10 წლის პიოტრ I აიყვანეს. ძალაუფლება ხელში მათმა უფროსმა დამ, სოფიამ ჩაიგდო, რომელიც პეტრეს მოკვლას აპირებდა, თუმცა ვერ მოახერხა. 1689 წელს პეტრეს ბიძებმა სოფია ტახტიდან ჩამოაგდეს და მონასტერში გამოკეტეს. 1695 წლიდან პეტრე დამოუკიდებლად მართვას შეუდგა.

პეტრემ მიზნად შავ და ბალტის ზღვებზე გასასვლელის მოპოვება დაისახა, სადაც მეტოქებად შესაბამისად ოსმალეთი და შვედეთი ჰყავდა. პეტრემ ამ მიზნისთვის სახელდახელოდ ააგო ფლოტი და ხმელეთიდან და მდინარიდან აზოვის ზღვასა და მდ. დონის შესართავთან მდებარე ციხე-სიმაგრე აზოვზე გაიღაშერა, რომელიც ოსმალეთის ვასალ ყირიმის ხანს ეკუთვნოდა. თურქების დახმარების მიუხედავად 1696 წელს პეტრემ აზოვი აიღო.

ქვეყნის გარდაქმნისათვის და ოსმალეთის საბოლოოდ დასამარცხებლად პეტრეს მოკავშირეები სჭირდებოდა. ამ გეგმებით 1697-98 წლებში პეტრემ რუსეთის მეფის ელჩად შენღბულმა ევროპაში იმოგზაურა „დიდი ელჩობა ევროპაში„. მოინახულა ნიდერლანდი, ინგლისი, საქსონია და ჰაბსბურგები. გაეცნო გემთმშენებლობის ხელოვნებას, მძლავრი არტილერიის შესაქმნელად აუცილებელ წესებს და ევროპის მიღწევებს სხვადასხვა სფეროში და მათი განხორციელება რუსეთში დაიწყო. მაგრამ მის იდეას რომ, შექმნილიყო ანტიოსმალური კოალიტია ევროპელებმა მხარი არ დაუჭირეს.

პეტრეს ერთ-ერთი მიზნი ასევე ბალტის ზღვაზე გასვლა და ევროპასთან პირდაპირი სავაჭრო-პოლიტიკური კავშირების შექმნა იყო. ამ მიზნით, მან მოკავშირედ გაიხადა რეჩ-პოსპოლიტა, დანია-ნორვეგიის სამეფო და შვედეთის წინააღმდეგ ომი წამოიწყო. 1700 წელს 34 000-იანი რუსთა ჯარი ლივონიაში შეიჭრა, თუმცა ნარვასთან შვედეთის მეფე კარლ XII-ის 12 000-იან არმიასთან კატასტროფული მარცხი განიცადა. რუსებმა მთელი ახალშექმნილი არტილერია დაკარგეს. კარლმა ჩათვალა რუსეთი ფეხზე ვეღარ დადგება, ლოვონიაში მცირე ჯარები დატოვა და მთავარი ძალებით რეჩ პოსპოლიტა დასაპყრობად გაემართა.

ამასობაში პეტრემ ქვეყნის აღდგენა დაიწყო. მოსკოვში დაბრუნებულმა პეტრე I-მა კი არმიის გარდაქმნა დაიწყო. არტილერიის დასამზადებლად საჭირო ლითონისათვის ეკლესიების

ზარების გადადნობსაც არ ერიდებოდა. მან შემოიღო კანონი, რომლის თანახმადაც რამდენიმე წელიწადში ყოველი 20 კომლიდან 1 კაცი სამხედრო სამსახურში უნდა წასულიყო. შედეგად, რუსეთში შეიქმნა რეგულარული არმია, რომელიც პეტრემ ევროპულ ყაიდაზე გარდაქმნა; შემოიღო წოდებათა ახალი სისტემა; ჯარის გასაწვრთნელად მან ევროპიდან ჩამოიყვანა სპეციალისტები, რომლებიც სახმელეთო და საზღვაო ჯარების ჩამოყალიბებაში ეხმარებოდნენ; ჯარის ძირითად ნაწილს გლეხები შეადგენდნენ, ხოლო ოფიცრები თავადაზნაურობის წარმომადგენლები იყვნენ.

1702 წელს პეტრე გადავიდა შეტევაზე. 1705-8 წლებში მეტოქეები ერთმანეთს რეჩ პოსპოლიტას ტერიტორიაზე ებრძოდნენ, რომელიც საბოლოოდ შვედების გამარჯვებით დასრულდა. 1708 წელს კარლ XII რუსეთში შემოიჭრა და სამხრეთით დაიძრა, რათა მის მომზრე ზაპოროჟიელ კაზაკებს შეერთებოდა. გზად მან ქალაქ პოლტავას ალყა შემოარტყა. ამ დროს პეტრეს ჯარებიც მოვიდნენ. 1709 წლის 27 ივნისს პოლტავასთან 17 000-მდე შვედი სასტიკად დამარცხდა 42 000-მდე რუს მებრძოლთან. დაჭრილი შვედების მეფე ოსმალეთს შეფარა, საიდანაც 4 წელი აღარ გამოუშვეს.

1711 წელს პეტრემ ოსმალეთის ვასალი მართლმადიდებული მოლდოვისა და ვალახეთის ოსმალეთისთვის წარმომევა სცადა, თუმცა მდ. პრუტთან ოსმალთა ალყაში მოექცა. მაშინ ოსმალებს პეტრემ აზოვი დაუბრუნა.

1721 წელს ნიშტადის ზავით შვედეთმა რუსეთს დაუთმო ლივონია, ინგრია და ესტონეთი.

1721 წელს პეტრე „სენატმა“ „სამშობლოს მამად“ და რუსეთის იმპერატორად გამოაცხადა.

1722-23 წლებში პეტრემ ორჯერ ილაშქრა კასპიისპირეთში და ირანისა და ოსმალეთის ხელისუფლებებთან შეთანხმებით ირანის კასპიისპირა ოლქები დაიპყრო.

პეტრე რეფორმები

„დიდი ელჩობიდან“ დაბრუნებულმა პეტრე I-მა რუსეთში აქტიური რეფორმების გატარება დაიწყო. პირველ რიგში მან ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცების მიზნით ადგილობრივი დიდებულების, ბოიარების, მალაუფლების შესუსტება დაიწყო. პეტრემ ბოიარების მემკვიდრეობით არსებული პრივილეგიები გააუქმა და ევროპულ არისტოკრატიასთან გარეგნული მსგავსების მისაღწევად მათ წვერის შეჭრაც კი დააძალა.

პატრემ სრულად შეცვალა სახელმწიფო აპარატიც და ის ევროპულ ყაიდაზე მოაწყო. დაარსა მეფის უმაღლესი ორგანო – სენატი და კოლეგიები, რომლებსაც სამინისტროების ფუნქციები დააკისრა. პეტრემ რუსეთი ახალ ადმინისტრაციულ ერთეულებად – 8 გუბერნიად დაჰყო და მათ სათავეში თავისი ნდობით აღჭურვილი პირები – გუბერნატორები ჩააყენა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო მის მიერ შემუშავებული „რანგების ტაბელი“, ანუ ცხრილი, რომელიც ქვეყანაში სამოქალაქო და სამხედრო თანამდებობებისა და წოდებების (ჩინების) გაცემის სისტემა და სახელმწიფო სამსახურში დაწინაურების პირობები, რომლის თანახმადაც დაწინაურება ხდებოდა განათლების, ნიჭისა და დამსახურების მიხედვით და არა წარმომავლობით.

პეტრე საზოგადოების განათლებისა და კულტურის დონის ამაღლებასაც დიდ ყურადღებას აქცევდა. დიდებულების შვილებისათვის განათლების მიღება სავალდებულო გახდა; პეტრეს ინიციატივით 1700-1721 წლებში რუსეთში გაიხსნა ათობით სასწავლებელი. განსაკუთრებით გამოსარჩევია მათემატიკის და ნავიგაციის, არტილერიის, საინჟინრო, სამედიცინო და სამთო სკოლები; გიმნაზია და საზღვაო აკადემია; წერა-კითხვის გავრცელებისათვის მან ძველი საეკლესიო სლავური დამწერლობა ახალი, უფრო გასაგები სამოქალაქო დამწერლობით ჩაანაცვლა. პეტრე ახალგაზრდებს ევროპაშიც გზავნიდა სასწავლებლად. შედეგად, XVIII საუკუნის II მეოთხედში ევროპიდან რუსეთში მრავალი განათლებული ახალგაზრდა დაბრუნდა, რომლებმაც

პეტრეს სიკვდილის შემდეგ გააგრძელეს რუსეთის ევროპულ ყაიდაზე გარდაქმნა.

პეტრეს დროს რუსეთში დაიწყეს ევროპული წვეულებების გამართვა. მისი ინიციატივით დაარსდა I რუსული გაზეთი, პირველი რუსული მუზეუმი და საჯარო ბიბლიოთეკა; განვითარდა თეატრალური კულტურა, ხელოვნება და არქიტექტურა.

1701 წლიდან პეტრე ახალი პატრიარქის არჩევის უფლებას აღარ აძლევდა და ეკლესიას მისი ადგილმონაცვლე მართავდა. 1721 წელს საპატრიარქო საბოლოოდ გაუქმდა და ამიერიდან რუსეთის ეკლესიას „წმინდა სინდი“ მართავდა.

პეტრე I-ის ეპოქის რუსეთის სიმბოლოდ იქცა მის მიერ დაარსებული ქალაქი სანქტ-პეტერბურგი. 1703 წელს ჩრდილოეთის ომის დროს რუსეთის ჯარებმა დაიკავეს ბალტიის ზღვასთან მდინარე ნევის შესართავის მიმდებარე ტერიტორიები, რომლებიც მანამდე შვედებს ეკუთვნიდათ. პეტრემ მდ. ნევაზე არსებული კუნძულებიდან ერთი ამოარჩია. ეს კუნძული ყველაზე რთულად მისადგომი იყო. სამაგიეროდ იქიდან ნევის აუზის სრული კონტროლი იყო შესაძლებელი. 1712 წელს პეტრემ დედაქალაქი პეტერბურგში გადაიტანა.

პეტრეს მიერ გატარებული მრავალი რეფორმისა და წარმატებული სამხედრო კამპანიების მიუხედავად, მას ბევრი მოწინააღმდეგეც ჰყავდა. 1698 წელს მას მეთოვეთა (სტრელცების) აჯანყების ჩახშობა მოხდა (მათი ფავორიტი, პეტრეს და სოფია მონაზვნად აღკვეცეს), 1707-1709 წლებში კი სასტიკად გაუსწორდა გლეხთა აჯანყებას. მან დააპატიმრებინა საკუთარი ერთადერთი ვაჟი ალექსი, რომელიც შეთქმულებაში იყო ეჭვმიტანილი. ალექსი პატიმრობაში გარდაიცვალა. მიუხედავად იმისა, რომ პეტრე პრინციპული და მკაცრი მმართველი იყო, იმავდროულად ის მეტად სამართლიანი პიროვნება გახლდათ — თვითონაც შრომისმოყვარე იყო და სხვებისაგანც თავდაუზოგავ შრომას და ერთგულებას მოითხოვდა, სამაგიეროდ არცერთ ნიჭიერ და ენერგიულ ადამიანს უყურადღებოდ არ ტოვებდა და აწინაურებდა.

1725 წელს პეტრე დიდი ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ 52 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

§73. ვახტანგ VI-ის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა.

XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართვის ვალი იყო გიორგი XI, რომელმაც 1688 წელს უარი განაცხადა შაპის მორჩილებაზე, რის გამოც შაპმა ქართლის მმართველად თეიმურაზ I ის გამუსლიმანებული შვილიშვილი ერეკლე I ნაზარ ალი-ხანი დანიშნა. რამდენიმეწლიანი ომის შემდეგ გიორგი შაპის შეურიგდა და „ვალის ტიტული“ დაიბრუნა (1703 წ.), ხოლო ერეკლეს კახეთის ხანობა მისცეს, თუმცა ორივენი ირანში გაიწვიეს. შაპმა გიორგის აჯანყებულ ავღანელებთან ომი დაავალა, ხოლო ქართლის დროებით გამგებლად (ჯანიშინად) მის ძმისწული ვახტანგ ლევანის ძეს დანიშნეს. 1709 წელს მეფე გიორგი დაიღუპა და ქართლის ვალობა ვახტანგის უფროს ძმას, ქაიხოსროს ერგო, თუმცა ისიც ავღანეთში იყო და იქვე დასრულა სიცოცხლე (1711).

ვახტანგმა ჯერ კიდევ ჯანიშინობის დროს ქართლში მნიშვნელოვანი რეფორმები გაატარა: მოიწვია საეკლესიო კრება და კათალიკოსის ტახტზე დასვა მისი ძმა დომენტი. ეკლესიას დაუბრუნა თავადების წართმეული მიწები და ამით ეკლესია გაიერთგულა. შიდა ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად შეადგინა „სამართლის კრებული“, რომელიც 7 ნაწილიანი იყო. მათში შედიოდა როგორც ბიბლიური და ქრისტიანული კანონები, ასევე რომაული, ბერძნული, სომხური, გიორგი ბრწყინვალის და ბექა-ალბუდას კანონთა კრებულები. ვახტანგმა საგანგებო ზომები მიიღო გახიზნული გლეხების დასაბრუნებლად — „მყრელობა“ განსაკუთრებული შეღავათები მიანიჭა მათ და ერთი წლით გადასახადებისგან გაათავისუფლა. სახელმწიფო მართველობის მოსაწესრიგებლად შეადგინა სამართლებრივი კრებული „დასტურლამალი“, რომელშიც სახელმწიფო მმართველობის წესები იყო აღწერილი. ლევანის

პრობლემის მოსაგვარებლად ერთგული თავადაზნაურებით „მცველთა ჯარი“ შექმნა და დაიწყო დარბეული ქვეყნის აღდგენა: განაახლა სარწყავი არხები, მოაწესრგა გზები, ააგოხიდები და ქარვასლები, ზარაფხანა და მოაწესრიგა ფულის მოჭრის საქმე. შედეგად გამოცოცხლდა ვაჭრობა-ხელოსნობა, საქალაქო ცხოვრება. განათლების ხელშესაწყობათ 1709 წელს დაარსა სტამბა. ამ საქმეში ეხმარებოდა ვლახეთის მიტროპოლიტი ანთიმოზ ივერიელი. სტამბა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, ანჩისხატისა და სიონის ტაძრებს შორის აიგო. პირველად დაიბეჭდა სახარება, ხოლო 1712 წელს ვეფხისტყაოსანი. ვახტანგმა შექმნა სწავლულ კაცთა კომისია, რომელმაც გამართა „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ხელნაწერები და შექმნა XIV-XVII საუკუნეების ისტორია ე.წ. „ახალი ქართლის ცხოვრება“. ვახტანგის უკანონო მე ვახუშტი ბატონიშვილმა შექმნა ალტერნატიული ნაშრომი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, რომელშიც საქართველოს ისტორიის გარდა საქართველოს გეოგრაფია და კუთხეთა მცხოვრებლების წეს-ჩვეულებებია აღწერილი. ვახტანგი სამეცნიერო, ლიტერატურულ და მთარგმნელობით საქმიანობასაც ეწეოდა. ვახტანგის მეგობარი და აღმზრდელი იყო სულხან საბა ორბელიანი, რომელმაც დაწერა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი „სიტყვის კონა“, „სიბრძნე სიცრუისა“ და სხვა ნაშრომები.

მმის გარდაცვალების შემდეგ, ვახტანგი ირანში ტახტზე დასამტკიცებლად გამოიძახეს, თუმცა გამუსლიმანებაზე უარი თქვა. მაშინ დაატყვევეს. ირანში ჩასვლიდან 3 თვის შემდეგ ვახტანგმა სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც თან ახლდა, ქართლში გამოისტუმრა ევროპაში გასამგზავრებლად, ხოლო უკვე 1714 წლის იანვარში საბა მარსელში ჩავიდა. თავისი მისიის განმავლობაში იგი შეხვდა რომის პაპ კლიმენტი XI-სა და საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-ს. იგი მათ ვახტანგის ქართლის ტახტზე ქრისტიანად დასამტკიცებლად შაპის წინაშე შუამდგომლობასა და ფულად დახმარებას სთხოვდა, რითაც მისივე თქმით, ირანის გავლენიანი დიდებულები უნდა მოექრთამა. ლუი XIV-ის ბრძანებით გადაწყდა ვახტანგითვის ფულის გაგზავნა, მაგრამ ამ დროს იგი გარდაიცვალა (1 სექტემბერი, 1715) და ფრანგებმაც შეთანხმება ჩაშალეს. სულხან-საბა იძულებული გახდა სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

რადგანაც ვახტანგი გამაპმადიანებაზე ვერ დაიყოლია, 1714 წელს შაპ სულთან ჰუსეინმა ქართლი მის გამაპმადიანებულ ნახევარმმას — იესეს (ალი-ყული-ხანი) უბომა. იესე ვახტანგისადმი მტრულად იყო განწყობილი. მის დროს ქართლში მდგომარეობა უკიდურესად გართულდა. ვახტანგის მიერ წამოწყებული აღმშენებლობითი საქმიანობა იესეს მმართველობისას მთლიანად შეწყდა. საჭირო იყო ვახტანგის სამშობლოში დაუყოვნებლივ დაბრუნება, ამიტომ ვახტანგმა 1716 წელს ფორმალურად მიიღო ისლამი და ჰუსეინ ყული-ხანი დაარქევეს. მართალია იგი კიდევ 3 წელი არ გამოუშვეს, მაგრამ ქართლის მმართველობა იესეს ნავლად ვახტანგის ძე ბაქარს მისცეს, რომელმაც ენერგიულად დაიწყო ირანიდან მამის ნაკარნახევი პოლიტიკის გატარება. შერყეული სამინაო ვითარება თანდათან გამოსწორდა.

1719 წელს ვახტანგ VI ქართლში დაბრუნდა. მეფე ირანელთა წინააღმდეგ ძლიერი მოკავშირის პოვნის იმედს არ კარგავდა. თავის მხრივ, ირანის მფლობელობაში არსებული კასპიისპირეთის მიმართ სულ უფრო მეტი ინტერესს ამჟღავნებდა რუსეთი. კასპიისპირეთის ხელში ჩაგდება ოსმალეთსაც სურდა. ასეთ ვითარებაში მეტოქე სახელმწიფოებისთვის კავკასიელი ხალხის მხარდაჭერას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამას რუსეთის ხელისუფლებაც ითვალისწინებდა და ირანთან მომავალ ომში ქართლის სამეფოსთან სამხედრო კავშირის დამყარებას ცდილობდა.

რუსეთთან სამხედრო კავშირის დამყარების საკითხი ქართლის სამეფო დარბაზის სხდომაზე განიხილეს. ამ გეგმას დარბაზის ყველა წევრი არ ემხრობოდა. დარბაზის წევრებმა წინადადება შეიტანეს, რომ საიდუმლოდ ემოქმედათ, მცირერიცხოვანი ჯარი გამოეყვანათ და ფარულად მიმხრობოდნენ პეტრე I-ს. 1722 წ. — პეტრე I ვახტანგს აუწყებდა, რომ მისმა ჯარმა

კასპიის ნაპირებზე მოქმედება უკვე დაიწყო. 1722 წელს ირანი უმძიმეს დღეში იყო. ქვეყნის დიდი ნაწილი ავღანელებმა დაიპყრეს და მათმა მეთაურმა თავი შაჰი გამოაცხადა. სეფიანმა შაჰ თამაზმა დახმარება ვახტანგს თხოვა. ვახტანგს დახმარებისკენ განჯის ხანმაც მოუწოდა, რომელსაც დაღუსტანელები დაეცნენ.

იმავე წელს არზრუმის ფაშამ ოსმალეთის სულთნის სახელით ვახტანგს შეატყობინა, რომ ოსმალეთი ირანზე გალაშქრებას აპირებს და მასთან კავშირი სასურველია. ასეთი კავშირისთვის სულთანი ვახტანგს მთელ საქართველოს ჰპირდებოდა. მაგრამ ვახტანგმა უარყო ყველა შემოთააზება-არჩევანი და ყოველივე პეტრეს შეატყობინა.

1722 წელს დაწყებულ ირან-რუსეთის ომში ვახტანგ VI-მ რუსეთის მხარე დაიჭირა და 40 000-იანი ჯარით განჯისკენ გაემგზავრა, რომელიც დაღუსტანელთაგან გაათავისუფლა და დაიწყო რუსთა ლოდინი. სამთვიანი ლოდინის შემდეგ ქართლის მეფემ შეიტყო, რომ რუსეთს ჯარს კავკასიაში ლაშქრობა შეეწყვიტა და მომავალი წლისთვის აპირებდნენ გაგრძელებას.

1723 წელს ქართლში მდგომარეობა გართულდა — ირანის შაჰი თამაზი, ჯარებს აგროვებდა ურჩი ვახტანგის დასასჯელად, ამავე დროს ოსმალეთიც უყრიდა თავს ქართლის საზღვარზე ჯარებს და იქ შესაჭრელად ემზადებოდა.

1723 წელს შაჰ თამაზის ბრძანებით ირანული გარნიზონი, კახეთის მეფე კონსტანტინეს (მამად-ყული-ხანი) სარდლობით თბილის მიადგნენ. ბრძოლა 3 თვეს გაგრძელდა. არზრუმის ფაშამ მოსთხოვა ვახტანგს, სულთნის ძალაუფლება ეცნო, რათა მის სანაცვლოდ ქართლის ტახტი შეენარჩუნებინა. კონსტანტინემ თბილისი აიღო. ვახტანგი იძულებული გახდა, ცხინვალში გახიზნულიყო.

ვახტანგმა მოიწვია დარბაზის სხდომა, რომელზეც ქართლის თავადებმა მეფეს ოსმალეთის წინადადების მიღება მოსთხოვეს. პეტრე I-ის წარმომადგენელი კი რუსთა ლაშქრის მალე ჩამოსვლის იმედით დარბაზელებს ეწინააღმდეგებოდა.

ვახტანგმა თურქებთან გაჭიანურებული მოლაპარაკება დაიწყო იმ იმედით, რომ რუსების ჯარი ჩამოუსწრებდა, მაგრამ თურქების მოტყუება იოლი არ იყო. 1723 წ. — ოსმალები ქართლში შემოიჭრნენ, თბილისი უბრძოლველად დაიკავეს და ქვეყანაში თავისი მმართველობა დაამყარეს.

1724 წელს სტამბულში რუსეთ-ოსმალეთის შეთანხმება დაიდო, რომლითაც კავკასიასა და სპარსეთში გავლენის სფეროები გაინაწილეს. ვახტანგმა რუსეთის დახმარების იმედი დაკარგა.

ვახტანგსა და მის მომხრეებს სამშობლოში აღარ დაედგომებოდათ. ვახტანგი 1200 კაციანი ამალით, რუსეთში გაემგზავრა (1724 წ. 15 ივლისს). ქართლ-კახეთში 12 წლიანი ოსმალობა დაიწყო. ვახტანგი რუსეთში, ქალაქ ასტრახანში გარდაიცვალა, დაკრძალულია იქვე, ღვთისმმობლის მიძინების ტაძარში.

§74. საქართველო XVIII საუკუნის II ნახევარში. ერეკლე II ქართლ-კახეთი

1723-24 წლებში ოსმალებმა ქართლი დაიპყრეს, 1727 წელს კი 6 ფაშალიკად (სანჯაყად) დაყვეს და მოსახლეობას მძიმე გადასახადები დააკისრეს. კახეთი ბრძოლას განაგრძობდა, ამიტომ ოსმალები ლეკებს კახეთის სამარცვავად იწვევდნენ. შემდეგ კახეთის აღმ. სოფლები ჩამოაჭრეს და ლეკებს გადასცეს. ასე ჩამოყალიბდა ჭარ-ბელაქანის ლეკური თემები. იქაურ ქართველობას აიძულებდნენ ისლამი მიეღოთ. ასეთ ქართველებს მოქცეულებს ანუ „ინგილოებს“ ეძახდნენ.

1735 წელს ქართლის მოსახლეობა ოსმალთა წინააღმდეგ აჯანყდა ზემო ქართლის ფაშალიკად დანიშნულ გივი ამილახვრის მეთაურობით. ირანის მართველ ნადირ ხან ავშარის მეთაურობით ქართველებმა ოსმალები განდევნეს, თუმცა ამჯერად ქართლ-კახეთში ირანელები

(ყიზილბაშები) გაბატონდნენ.

1736 წელს ნადირი ირანის შაპად კურთხა და ქართლი ახალი გადასახადებით დაბეგრა. კახეთში თეიმურაზ Ⅱ მართავდა, რომელიც შაპს ერთგულად ემსახურებოდა და შედარებითა მსუბუქებდა უღელს. 1745 წელს შაპის ნებართვით თეიმურაზი ქრისტიანული წესით კურთხა ქართლის მეფედ, ხოლო ერეკლე Ⅱ კახეთის მეფედ.

1746 წელს, ნადირ-შაპმა ქართლს დიდი ხარკი დაადო. რამაც მოსახლეობის წინააღმდეგობა გამოიწვია და თეიმურაზმაც ხარკი არ აკრიფა. მაშინ ნადირმა ირანში ერეკლე გაიწვია. თეიმურაზი შეშინდა ერთადერთი ვაჟის მოკვლით დასჯას მიპირებსო, ამიტომ, 1747 წლის გაზაფხულზე ერეკლეს ნაცვლად თვითონ წავიდა. სანამ თეიმურაზი გზაში იყო, ნადირი შეთქმულებმა მოკლეს და ირანის ტახტე მისი ძმისშვილი და თავისი სიძე ადილ შაპი დახვდა. ქართლის მეფე ირანში 2 წლით დატოვეს. მამისთვის საფრთხე რომ აეცილებინა, ერეკლემ ნარიყალას ციხეში ირანელთა გარნიზონი შეაყენა და 1748 წელს ბოლო ხარკიც გაგზავნა, რამდენიმე ქალი და 100 მებრძოლი ყულის ჯარში სამსახურისთვის. 1749 წელს, როდესაც თეიმურაზი დაბრუნდა, ნარიყალას ციხიდან საბოლოოდ გააძევეს ირანული გარნიზონი. ირანში მრავალწლიანი შიდაომები დაიწყო და ქვეყანა დაიშალა.

აქედან მოყოლებული თეიმურაზი და ერეკლე ერთობლივად იბრძოდნენ დაღესტანელი და აზერბაიჯანელი ხანების წინააღმდეგ. ერევნის, განჯის და ზოგჯერ ნახჭევნის სახანოები ქართლ- კახეთის მოხარკებად იქცნენ.

1754 წელს ხუნძახის (ავარიის) ბატონი შემოიჭრა დაღესტანელთა დიდი ლაშქრით, ააოხრა არაგვის საერისთავო და მჭადიჯვრის ციხეს მიადგა. თეიმურაზ-ერეკლეს გაერთიანებულმა ლაშქარმა მტერი დაამარცხა და უკუაქცია. 1755 წელს ნურსალ ბეგმა უკვე დაღესტნელებთან ერთად ჭარელი ლეკებიც მოიყვანა და ყვარელს ალყა შემოარტყა, მაგრამ დამარცხდა.

ერეკლემ დაამარცხა და ტყვედ იგდო ირანის ტახტის მაძიებელი აზად ხანი, რომელიც შემდეგ ირანის მმართველ ქერიმ ხან ზენდს გადასცა და მისი პატივისცემაც დაიმსახურა. ირანის ბატონობა ქართლ- კახეთზე აღარ აღმდგარა.

1761 წელს თეიმურაზ Ⅱ რუსეთში გაემგზავრა, რათა ერთის მხრივ ლეკიანობის აღსაკვეთად დახმარება ეთხოვა, მეორეს მხრივ კი ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი გალაშქრება შეეთავაზებინა. რუსეთი ამდროს შვიდწლიან ომში იყო ჩართული, ამიტომ სერიოზულად არ მიიღეს. 1762 წელს იგი იქვე გარდაიცვალა და ვახტანგ VI-ის გვერდით დაკრძალეს. ერეკლემ ქართლ- კახეთი გააერთიანა.

ერეკლემ ქვეყნის გასაძლიერებლად რეფორმები წამოიწყო:

ჩამოიყვანა ბერძენი სპეციალისტები თურქეთიდან და აამუშავა ახტალის ვერცხლისა და ალავერდის სპილენძის საბადოები. თბილისში ამუშავდა საწარმოები: თოფზარბაზნის ქარხანა, სამეფო ზარაფხანა, სტამბა, მინის სარეწი, მარილსახდელი, საპნის ქარხანა, სამდებრო, თოფის წამლის ქარხანა. ცდილობდა უცხოეთიდან კაპიტალის მოზიდვას და განათლებისთვის ახალგაზრდებს უცხოეთში აგზავნიდა. ქვეყნის მმართვის დასახვეწად მთავრობა რუსულ-ევროპული მოდელის მსგავსად გაჰყო საგარეო საქმეთა, შემოსავლების და სამხედრო საქმეთა განყოფილებებად.

1765 წელს ქართლის თავადებმა პაატა ბატონიშვილის მეთაურობით ერეკლეს მოსაკლავად და ქართლის ტახტის დასაკავებლად შეთქმულება მოაწყეს. პაატა ვახტანგ VI-ის უკანონო ვაჟი იყო. იგი რუსეთიდან გამოიპარა და 13 წელი ერეკლეს (მის დისშვილს) არტილერიის საქმის აწყობაში ეხმარებოდა, მაგრამ შემდეგ გამეფება გადაწყვიტა. ამბავი ერეკლემ შეიტყო და პაატა სიკვდილით დასაჯეს. სასტიკად გაუსწორდნენ მისი მომხრეებსაც.

1768 წელს რუსეთ-ოსმალეთის ომი დაიწყო. ერეკლემ რუსეთის მხარე დაიჭირა და მათი

დახმარებით ახალციხის საფაშოს დაპყრობა დაგევმა. რუსეთიდან ერეკლესთან ავანტიურისტი გენერალი ტოტლებენი ჩამოვიდა მცირე ლაშქრით (1769 წ.). მოკავშირები სამცხეში შეიჭრნენ, თუმცა ტოტლებენმა ერეკლე მიატოვა და უკან მობრუნდა (სურსათი ცოტა გვაქვსო). ერეკლემ 1770 წელს ასპინძის ბრძოლაში მისკენ წამოსული ოსმალებისა და ლევების გაერთიანებული ჯარი დაამარცხა, მაგრამ უკან გამობრუნდა. ამის მიზეზი გენერლის საქმიანობა იყო. ტოტლებენი დაუკავშირდა ერეკლეს მოწინააღმდეგე თავადებს, დაიწყო ციხეების დაკავება და ხალხის დაფიცება რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე. როგორც ირკვევა, ტოტლებენის ზრახვები უფრო შორსაც მიდიოდა. ტოტლებენს ერეკლე II-ს ტახტიდან გადაყენებაც კი ჰქონდა ჩაფიქრებული. გარკვეული მიზეზების გამო, გენერალმა ამ განზრახვაზე ხელი აიღო და იმერეთში გადავიდა.

1774 წელს ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით ომი რუსეთის გამარჯვებით დასრულდა. გარდა ტერიტორიული შენაძენისა (ჩრდილო შავიზღვისპირეთში), რუსეთი ოსმალეთის იმპერიაში მცხოვრები მართლმადიდებელი ქრისტიანების მფარველად გამოცხადდა. ამასთან, ოსმალეთს აღარ უნდა ედევნა ისინი, არ მოეთხოვა ხარვი და ტყვეთა სყიდვა. ყირიმის სახანო ოსმალეთს გამოეყო. ამით რუსეთმა მოგვიანებით ისარგებლა და 1783 წელს ყირიმის სახანო დაიპყრო.

1774 წელს ლევიანობის აღსაკვეთად მეფემ „მორიგე ჯარი“ შექმნა, რომელსაც მე ლევან ბატონიშვილი უსარდლა. წელში ერთი თვე 5000 კაცი მსახურობდა. „მორიგე ჯარმა“ ქვეყანა დაამშვიდა, მაგრამ 1781 წელს ლევანის დაღუპვის შემდეგ დაიშალა, რადგან არც სხვა უფლისწულებს სურდათ მისი ხელმძღვანელობა და ფეოდალებსაც არ მოსწონდათ მისი არსებობა, რადგან ის მეფის ხელისუფლებას აძლიერებდა.

მორიგე ჯარის მოშლამ კვლავ გააძლიერა ლევიანობა. ამ დროს რუსეთმა ერეკლეს წინააღმდეგ ცრუ საინფორმაციო კამპანია წამოიწყო, თითქოს ქართლის ტახტისთვის ჩრდილო კავკასიური, აზერბაიჯანური სახანოების ძალებით ქვეყანაში შემოჭრას ალექსანდრე ბაქარის მე აპირებდა, რომელსაც სოლომონი და ირანი დაეხმარებოდა. ასეთ ვითარებაში ერეკლემ რუსეთის მფარველობაში შესვლის გადაწყვეტილება მიიღო. 1783 წლის 24 ივლისს ჩრდილოეთ კავკასიის ციხესიმაგრე გეორგიევსკში ტრაქტატს ხელი მოაწერეს: რუსეთის მხრიდან — ჰავლე პოტიომკინმა, ქართლ-კახეთის მხრიდან იოანე მუხრანბატონმა და გარსევან ჭავჭავაძემ. ტრაქტატი შედგებოდა 13 მუხლისაგან:

1. ქართლ-კახეთის მეფე აცხადებს, რომ იგი უარს ამბობს, დაემორჩილოს ირანს და რომელიმე სხვა სახელმწიფოს და არ ცნობს არავითარ უმაღლეს უფლებას, გარდა რუსეთის იმპერატორისა, შედის მის მფარველობაში და აღუთქვამს მას სამუდამო ერთგულებას;

2. რუსეთის იმპერატორი და მისი მემკვიდრეები აღუთქვამს ქართლ-კახეთის მეფეს სამუდამო მფარველობას, მისი სამფლობელოს მთლიანობას, როგორც არსებულის, ისე მომავალში შეძენილის გათვალისწინებით;

3. ქართლ-კახეთის ტახტზე ასული ახალი მეფე დაუყოვნებლივ აცნობებდა ამის შესახებ რუსეთის იმპერატორს და მისგან მიიღებდა სამეფო ნიშნებს;

4. ერეკლესა და მის მემკვიდრეებს უცხო ქვეყნებთან მიმოწერა უნდა შეეთანხმებინათ რუსეთთან;

5. ერეკლეს ეყოლებოდა თავისი წარმომადგენელი რუსეთში, ისევე როგორც რუსეთს – ქართლ-კახეთში;

6. ქართლ-კახეთის საშინაო საქმეებში რუსეთი არ ჩაერეოდა;

7. ერეკლე, საჭიროების შემთხვევაში, დაეხმარებოდა რუსეთს ჯარით. ამა თუ იმ პირის დაწინაურებისას ერეკლეს უნდა გაეთვალისწინებინა მისი დამსახურებაც რუსეთის წინაშე;

8. კათოლიკოსი ხდებოდა რუსეთის სინოდის წევრი და რუსეთის ეპისკოპოსებს შორის

მერვე ადგილს იჭერდა;

9. ქართველი თავადები და აზნაურები უთანაბრდებოდნენ რუსეთის თავადაზნაურობას;

10. ქართველებს უფლება ეძლეოდათ, გადასახლებულიყვნენ რუსეთში. გათავისუფლებული ქართველი ტყვევები თავისი შეხედულებისამებრ შეიძლება დარჩენილიყვნენ რუსეთში ან დაბრუნებულიყვნენ სამშობლოში;

11. ქართველი ვაჭრები რუსეთში ისარგებლებდნენ ისეთივე უფლებებით, როგორც რუსები და, პირიქით;

12. ხელშეკრულება იდებოდა სამუდამოდ;

13. ხელშეკრულების რატიფიკაცია უნდა მომხდარიყო 6 თვეში.

ამასთან, გაფორმდა ოთხი სეპარატული (საიდუმლო) მუხლი:

1. ერეკლეს უნდა დაემყარებინა ნორმალური, მშვიდობიანი ურთიერთობა იმერეთის მეფე სოლომონ I-თან. მეფეებს ერთმანეთს შორის უთანხმოების შემთხვევაში უნდა მიემართათ რუსეთისათვის;

2. რუსეთს საქართველოში უნდა გამოეგზავნა ორი ბატალიონი და 4 ზარბაზანი;

3. ომის შემთხვევაში „კავკასიის ხაზის“ სარდალს ყველა ღონე უნდა ეხმარა, რომ დაეცვა ქართლ-კახეთი მტრისაგან;

4. რუსეთი ეცდებოდა მტრისაგან მიტაცებული ქართული მიწები დაებრუნებინა ქართლ-კახეთისათვის.

1784 წლის 24 იანვარს ტრაქტატის სარატიფიკაციო სიგელს ხელი მოაწერა ერეკლე II-მ. ეს ნიშნავდა ტრაქტატის რატიფიკაციას. რატიფიკაცია მოახდინა ეკატერინე II-მაც.

1795 წელს ირანის ახალი შაპი მაჰმად ყაჯარი (აღა მაჰმად ხანი) ერეკლეს დაუკავშირდა და მოთხოვა რუსეთთან კავშირი გაეწყვიტა, თორემ ქვეყანას დაგირბევო. რუსეთის დახმარების იმედით ერეკლე სათანადოდ არ მომზადებულა. სექტემბერში შაპი მოულოდნელად შემოიჭრა ქართლში 35 000-იანი ლაშქრით. ერეკლეს 5-6000 კაცი ჰყავდა, რომელთაგან 2000 სოლომონ II-ის მეთაურობით იმერეთიდან იყო. რუსების ჯარი მხოლოდ რამდენიმე თვის შემდეგ მოვიდა. კრწანისთან ორდღიანი ბრძოლის შემდეგ, 11 სექტემბერს სპარსელებმა თბილისი აიღეს. აღა-მაჰმად-ხანმა დაარბია და ააოხრა თბილისი და ქალაქის 22 000 მცხოვრები სპარსეთში ტყვედ გაგზავნა. დამარცხების მიუხედავად, ერეკლე II სპარსელებს არ დამორჩილდა. ის მთაში გაიხიზნა.

დარჩენილი წლები ერეკლე ქვეყნის აღდგენისთვის იღწვოდა. იგი 1798 წელს 78 წლის ასაკში გარდაიცვალა და სვეტიცხოველში დაკრძალეს.

იმერეთის სამეფო სოლომონ I-ის დროს

XVI საუკუნის II ნახევრიდან იმერეთის სამეფო დაიშალა და შიდა ომებში ჩაიძირა. ძალაუფლებისათვის ერთმანეთს ებრძოდნენ გურიის, ოდიშისა და აფხაზეთის მთავრები, რაჭის ერისთავი და თავადი აბაშიძეები. ამას დამატებული ოსმალთა შემოსევები, იმერეთის ციხეებში ჩამდგარი ოსმალური გარნიზონები, ოსმალური ხარკი, აყვავებული ტყვეთა სყიდვა... ქვეყანას ანარქიაში ძირავდა. ასეთ უმძიმეს ვითარებაში ავიდა იმერეთის ტახტზე 15 წლის ასაკში სოლომონ I 1752 წელს.

მეფემ ერთგული თავადები შემოიკრიბა და „ფიცის კაცების“ არმია შექმნა, რომელზე დაყრდნობითაც ერთის მხრივ ურჩ თავადებსა (სოლომონის დედის მამა ლევან აბაშიძე, როსტომ რაჭის ერისთავი) უპირისპირდებოდა, მეორეს მხრივ ოდიშისა და გურიის მთავრების დამორჩილებას ცდილობდა, მესამეს მხრივ კი „ტყვეთა სყიდვის“ გაუქმებას ეშურებოდა, რომელსაც ადგილობრივ თავადებთან ერთად ოსმალებისთვის დიდი მოგება მოჰქონდა. რადგან სოლომონი „ტყვეთა სყიდვაზე“ ხელის შეშლას განაგრძობდა, ახალციხის (ჩილდირის)

ფაშამ ჯარი შეკრიბა და მოღალატე თავადების (ლევანი, როსტომი) ჯარებთან ერთად იმერეთზე გაილშერა, თუმცა 1757 წლის 14 დეკემბერს სოფელ ხრესილთან ბრძოლაში მარცხი განიცადა. 2 წლის შემდეგ სოლომონის მოწვეულმა საეკლესიო კრებამ ოფიციალურად აკრძალა ტყვეთა სყიდვა.

ოსმალები ამის შემდეგაც განაგრძობდნენ იმერეთზე თავდასხმებს. ერთ ხანს ტახტიდანაც კი ჩამოადგეს, მაგრამ სოლომონი ბრძოლას განაგრძობდა. 1774 წლის ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის 23-ე მუხლის თანახმად, რუსეთი ცნობდა დასავლეთ საქართველოზე ოსმალეთის უფლებას გარკვეული პირობებით — ისმალეთი უარს ამზობდა ადამიანების ხარვზე და ყოველგვარ გადასახდზე; ვალდებულებას კისრულობდა არ შეევიწროებინა ქრისტიანული ეკლესია.

1784 წელს სოლომონი უძეოდ გარდაიცვალა, მერელი თავადები ტახტზე ასვლას ერეკლეს სთხოვდნენ, მაგრამ მან ეს ვერ შეძლო, ვინაიდან ეს ტრაქტატის პირობების დარღვევას ნიშნავდა რუსეთან. ტახტი სოლომონის ძმისწულ დავით არჩილის ძეს დაუტოვა, რომელიც ამავე დროს ერეკლეს ქალიშვილის ვაჟი იყო. მას სოლომონ I-ის ბიძაშვილი დავით გიორგის ძე დაუპირისპირდა და იმერეთი მრავალწლიან ომში გაეხვია.

გ75. ჩრდილო ამერიკის კოლონიზაცია

ინგლისელებს ამერიკის კოლონიზაციის წარუმატებელი მცდელობები XVI საუკუნეშიც ჰქონდათ. 1606 წლის აპრილში ჯეიმს I-ის ქარტით დაფუძნდა სააქციო საზოგადოება (სავაჭრო მონოპოლიური კომპანია) „ვირჯინიის კომპანია“, რომლის მიზანი ჩრდ. ამერიკის აღმ. სანაპიროების კოლონიზაცია იყო. 1607 წლის აპრილში კომპანიის ლონდონის განყოფილების ორგანიზებით 129 ინგლისელი მიადგა ჩესაპიკის ყურეს და პირველი კოლონია დააარსა, რომელსაც მეფის პატივსაცემად ჯეიმსთაუნი (ჯეიმსის ქალაქი) უწოდა, ხოლო იქვე გამდინარე მდინარეს ჯეიმსი.

ვირჯინიის ეკონომიკა მთლიანად თამბაქოს დაეფუძნა. ეს მცენარე ევროპაში სწრაფად გახდა პოპულარული. ვირჯინიის კოლონისტმა ჯონ როლფმა გამოიგონა თამბაქოს ისეთი გახმობის მეთოდი, რომლითაც სილბოსა და სურნელს ინარჩუნებდა. 1614 წელს თამბაქოთი დატვირთულმა პირველმა გემმა მიაღწია ინგლისს. მაშინ ვირჯინიელებმა ტყეების ჩეხვას და მათ ადგილზე თამბაქოს პლანტაციების მოშენებას მიჰყვეს ხელი. იგი აյ იმდენად პოპულარული გახდა, რომ „ფულის“ როლსაც კი ასრულებდა.

რადგან კოლონისტები კაცები იყვნენ და ქალების კატასტროფული ნაკლებობა იყო, პირველ ათწლეულებში ვირჯინიაში საცოლეების გაყიდვაც სარფიანი საქმე გახდა. ასე მაგალითად 1619 წელს ვირჯინიის კომპანიამ 90 საცოლე ჩამოიყვანა და მალიან ძვირი — 120 გირვანქა მაღალი ხარისხის თამბაქო დააფასა, თუმცა ქალები უსწრაფესად „ამოიყიდა“.

1611 წლიდან კოლონიას კომპანიის დანიშნული გუბერნატორები მართავდნენ. მოგვიანებით გაჩნდა ადგილობრივთაგან არჩეული გუბერნატორის მრჩეველთა საბჭო, რომელიც ადგილობრივი გარემოსთვის შესაბამისი კანონებისა და გადასახადების შემუშავებაზე მუშაობდა.

თამბაქოს პლანტაციების გაჩენამ მიზიდა უკვე მდიდარი ინგლისელი პლანტატორები, რომლებიც აյ თავიანთი მსახურებით ჩამოდიოდნენ. ინგლისელ მუშახელს 7 წლის მუშაობის შემდეგ თავისუფლებას ანიჭებდნენ და უფლებას აძლევდნენ ამერიკის ადგილებში განსახლებულიყო. ამას თავისი ობიექტური მიზეზიც ჰქონდა: მალე ისინი სულ უფრო ნაკლებსაჭირონი ხდებოდნენ, რადგან ინგლისელები აფრიკელ მონათვაჭრობაში ჩაებნენ. ყველაფერი კი 1619 წელს დაიწყო, როდესაც ნიდერლანდულმა სამხედრო გემმა „ვირჯინიელებს“ 20 აფრიკელი მიჰყიდა მონად....

მეფობის ბოლო წლებში ჯეიმსა პურიტანების შევიწროვება დაიწყო და რადგან პროტესტანტებისთვის ევროპაში სხვა მშვიდი ადგილი აღარ დარჩა, მათ ამერიკაში გადასახლება

დაიწყეს. 1620 წელს ვირჯინიის პლიმუტის განყოფილებამ გემ „მეიფლაუერით“ 102 პურიტანი წაიყვანა ვირჯინიაში, თუმცა გემი კურსს აცდა და ნოემბერში მასაჩუსეტსის ყურეს მიადგა, სადაც მათ ქალაქი პლიმუტი დააარსეს. ამ ხალხს ისტორიაში „პილიგრიმი მამები“ უწოდეს. მართალია პირველივე ზამთარში მათი ნახევარი დაიღუპა, მაგრამ კოლონიამ განვითარება იწყო.

ახალმოსახლეობის ერთი წლის თავზე, 1621 წლის ნოემბერში „პილიგრიმმა მამებმა“ მეგობარ ინდიელებთან ერთად შემწვარი ინდაურის თანხლებით ნადიმი მოაწყეს და ომერთს მადლობა შესწირეს გადარჩენისთვის. იქედან მოყოლებული ამერიკაში ყოველი წლის ნოემბრის IV ხუთშაბათს შემწვარი ინდაურით საზეიმო სუფრას მართავენ და „მადლიერების დღესასწაულს“ აღნიშნავენ.

ვირჯინიის კომპანია არსებობიდან 17 წელიწადში გაკოტრდა. მაშინ 1624 წელს მეფე ჯეიმსმა იგი დაშალა და მისი სამფლობელოები სამეფო კოლონიად გამოაცხადა.

„ახალ ინგლისსა“ (ნიუ ინგლენდი) და მერილენდს შორის შვედური და ნიდერლანდული კოლონიები ჩამოყალიბდა. 1613 წელს ნიდერლანდელებმა ქალაქი „ახალი ამსტერდამი“ დააარსეს. მოგვიანებით ამ ქალაქის ირგვლივ კოლონია „ახალი ნიდერლანდი“ ჩამოყალიბდა. 1664 წელს ეს კოლონია ინგლისმა დაიპყრო და ახალ ამსტერდამს ახალი იორკი (ნიუ იორკი) უწოდა. ამ ტერიტორიებზე ინგლისელებმა ახალი კოლონიები: ნიუ იორკი, ნიუ ჯერსი და პენსილვანია დააარსეს. აქ სხვა კოლონიებისგან განსხვავებით მრავალეთნიკური მოსახლეობა (ნიდერლანდელები, ინგლისელები, შვედები, გერმანელები) ცხოვრობდა და რელიგიური შემწყნარებლობაც მაღალი იყო. მოსახლეობის უმეტესობა წვრილი ფერმერი იყო, ხოლო ქალაქებში — ნიუ იორკსა და ფილადელფიაში ხელოსნობა და ვაჭრობა განვითარდა.

ამრიგად, 1730-იანი წლებისთვის დღევ. აშშ-ს ტერიტორიის აღმ. სანაპიროებზე 13 ინგლისური კოლონია ჩამოყალიბდა. კოლონიები თვითმმართველობის მქონე საგრაფოებად და ქალაქებად იყოფოდნენ. მისი მოსახლეობა ნელ-ნელა დასავლეთით მიიწევდა, ჩეხავდა ტყეებს და საცხოვრებლისა და სასოფლო ნათესებისათვის მიდამოებს ასუფთავებდა. რა თქმა უნდა ადგილობრივები ამას სიხარულით არ ხვდებოდნენ და ევროპელ კოლონისტებს წინსვლა მათ გვამებზე გადავლით უწევდათ.

1756-63 წლებში 7 წლიანი ომის დროს ინგლისმა ამერიკაში საფრანგეთს უზარმაზარი კოლონიები წაართვა. პარიზის 1763 წლის ზავით ფრანგებმა ჩრდ. ამერიკული ყველა სამფლობელო (კოლონიების დასავლეთით მდ. მისისიპამდე ტერიტორია/ლუიზიანა/ და კანადა) ინგლისელების ხელთ გადავიდა. ლუიზიანა ინგლისელებმა ესპანელებს ფლორიდაში გაუცვალეს.

§76. დამოუკიდებლობისთვის ომი და აშშ-ს ჩამოყალიბება

1770 წლისთვის ამერიკის მოსახლეობამ 2,5 მილიონს მიაღწია. იგი თავის სარჩო-საბადებელს საკუთარი შრომით იპოვებდა და დანაკლისს ინგლისელებთან ვაჭრობით ივსებდა. გარდა დაცვისთვის საჭირო გადასახადისა, ბრიტანეთის მეფემ აშშ-ში შეტანილ პროდუქტებზე (მაგ. ჩაიზე) ბაჟი გაზარდა, რითაც ამერიკელებს ეს საქონელი გაუძვირა. ინგლისის ხელისუფლება კანონებით ზღუდავდა ხელოსნობისა და ზოგადად წარმოების განვითარებას კოლონიებში, რადგან მას თავისი საქონლის გასაღების ბაზრად უყურებდა და არა სავაჭრო პარტნიორ-კონკურენტად.

ამას დაემატა ფულის პრობლემაც: კოლონიებს აქამდე საკუთარი ქაღალდის ფული ჰქონდათ, რომლითაც ახდენდნენ ანგარიშსწორებას ბრიტანეთთან. 1764 წელს ბრიტანეთის მთავრობამ ამერიკული ფულის გამოყენება აკრძალა, რამაც დიდი დარტყმა მიაყენა კოლონიების ეკონომიკას.

პიკი აღმოჩნდა 1765 წელს ბრიტანეთის პარლამენტის შემოღებული „საგერბო გადასახადი“, რომლითაც ყველა იურიდიულ დოკუმენტზე თუ გაზეთზე ამერიკელებს ბრიტანეთის სამეფო გერბი უნდა დაერტყათ, რისთვისაც გადასახადი გადაეხადათ.

1773 წელს „ოსტ ინდოეთის კოლონიამ“ ბრიტანეთის მთავრობიდან მიიღო კოლონიებში მონოპოლიურად ჩაის შეტანის უფლება. ამერიკელებმა ჩათვალეს, რომ თუ ამას დაუშვებდნენ, მომავალში მონოპოლიები სხვა საქონელზეც გავრცელდებოდა, რაც ამერიკაში არსებული თავისუფალი ვაჭრობის დასასრული იქნებოდა, ამიტომ კატეგორიულ წინააღმდეგობას უწევდნენ ამერიკის პორტებში მათ შეტანას და დიდი ქალაქებში, მაგ. ნიუ იორკსა და ფილადელფიაში ოსტ ინდოეთის ჩაით დატვირთული გემები საერთოდ არ შეუშვეს. მხოლოდ ბოსტონის პორტში შეაღწია სამმა გემმა. მაშინ, 16 დეკემბერს ინდიულების ფორმებში გადაცმული ამერიკელები გემებზე აიპარნენ და ჩაით სავსე ყუთები წყალში გადაყარეს. ამ პროცესს ისტორიაში „ბოსტონის ჩაის სმა“ ეწოდება. მაშინ ბრიტანეთის მთავრობამ ბოსტონის პორტი დახურა, ვიდრე მოსახლეობა ჩაის საფასურს არ აანაზღაურებდა. საპასუხოდ ყველა კოლონიიდან ბოსტონის მოსახლეობის დასახმარებლად იგზავნებოდა საკვები და ფული.

ამერიკელი კოლონისტების მიერ 1774 წლის 5 სექტემბერს ფილადელფიაში გაიხსნა I კონტინენტური კონგრესი, რომელსაც 12 კოლონიის 55 დელეგატი ესწრებოდა. კონგრესმა დაადგინა: ბრიტანეთის პარლამენტს დარჩენოდა მხოლოდ ვაჭრობისა და მთლიანად იმპერიის უფლებებში შემავალი საკითხების დარეგულირების უფლება და აკრძალვოდა კოლონიების შიდა საკითხებში ჩარევა. კოლონიებში ჯარის შეყვანის საკითხი კოლონიების მოსახლეობას გადაეწყვიტა. ამასთან, ამერიკის მოსახლეობას მოუწოდეს ბოიკოტი გამოეცხადებინათ ინგლისური საქონლისათვის.

ბრიტანეთის წარმომადგენლობამ ფილადელფიის I კონგრესთან მოლაპარაკებაზე უარი თქვა. მასაჩუსეტსის სამხედრო გუბერნატორმა კოლონისტების ლიდერების დასაპატიმრებლად ჯარი გაგზავნა, რასაც 1775 წლის აპრილში ლექსინგტონთან და კონკორდთან ბრიტანეთის არმიასა და ამერიკელთა რაზმებს შორის შეტაკებები მოჰყვა. ასე დაიწყო ამერიკის კოლონიების „ომი დამოუკიდებლობისათვის“.

კოლონისტებმა მთავარსარდლობა ბრიტანეთის არმიაში ნამსახურებ ჯორჯ ვაშინგტონს მიანდეს. 17 ივნისს ბანკერ ჰილთან ბრიტანელებმა დაამარცხეს ამერიკელები, თუმცა კი თვითონ 1054 კაცი დაკარგეს, ხოლო მოწინააღმდეგებები 450. ვაშინგტონმა ჯარის რეორგანიზება მოახდინა და ბოსტონს ალყა შემოარტყა. ქალაქი 1776 წლის მარტში ამერიკელებს დაწებდა.

1775 წლის მაისში ფილადელფიაში მუშაობა დაიწყო ამჯერად 13 კოლონიის წარმომადგენელთა II კონტინენტურმა კონგრესმა, რომელმაც თავი კოლონიების საკანონმდებლო ხელისუფლებად გამოაცხადა (და 6 წელი იმუშავა). ჯონ ადამსის წინადადებით კონგრესმა დაადგინა ბრიტანეთთან ურთიერთობის შეწყვეტა და კოლონიების დამოუკიდებლობის მოპოვების აუცილებლობა.

კონგრესის დავალებით 5 კაციანმა კომისიამ თომას ჯეფერსონის მეთაურობის მოამზადა დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, რომელიც კონგრესმა 1776 წლის 4 ივლისს მიიღო, რომლითაც 13 კოლონიამ დამოუკიდებელი ფედერაციული სახელმწიფო „ამერიკის შეერთებული შტატები“ შექმნა. ბრიტანეთმა ეს არ ცნო და ომი გაგრძელდა. ამერიკელები პარტიზანული ბრძოლით ახერხებდნენ ბრიტანელთა პროფესიონალური არმიასთან გამკლავებას. 1776 წლის შობის ღამეს (25 დეკემბერს) ჯორჯ ვაშინგტონმა გადალახა გაყინული მდინარე დელავერი და ტრენტონთან დაამარცხა ინგლისელები, თუმცა შემდეგ ორჯერ დამარცხდა.

ამერიკელთა მდგომარეობას ართულებდა მათ მიერ სუსტი ფლოტის ყოლა, რის გამოც ინგლისელებს ჩაკეტილი ჰყავდათ კონტინენტზე და ვაჭრობას ევროპის ქვეყნებთან არ აცლიდნენ.

ვითარება საგრძნობლად გამოსწორდა 1778 წლიდან, როდესაც საფრანგეთი ამერიკელებს მიემხრო და ფლოტით, სახმელეთო არმიით, შეიარაღებითა და პროდუქტებით ამოუდგა მხარში. ფრანგების ერთ-ერთი სარდალი იყო მარკიზი ლაფაიეტი, რომელიც მომავალში საფრანგეთის რევოლუციის ლიდერი გახდება.

1781 წელს იორკაუნთან დამარცხების შემდეგ ინგლისელებმა წინააღმდეგობა შეწყვიტეს.

1783 წელს პარიზის ზავით ბრიტანეთმა ცნო აშშ-ს დამოუკიდებლობა.

1787 წელს შემუშავდა და 1789 წელს ძალაში შევიდა აშშ-ს კონსტიტუცია, რომელიც მსოფლიოში უძველესია. აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელმძღვანელად გამოცხადდა პრეზიდენტი, რომელიც აირჩევა 4 წლის ვადით.

კონსტიტუციამ დაადგინა რელიგიური აღმსარებლობის თავისუფლება და მოქალაქეთა თანასწორუფლებიანობა, თუმცა ეს მხოლოდ ევროპერიდულ რასას ეხებოდა და ინდიელები და აფრო-აზიელები დიდი წნის მანძილზე საშინელ ჩაგვრას განიცდიდნენ.

I პრეზიდენტად არჩეულ იქნა ჯორჯ ვაშინგტონი (1789-1797), ხოლო ვიცე პრეზიდენტად ჯონ ადამსი, რომელიც 1797-1801 წლებში II პრეზიდენტი იყო. დამოუკიდებლობის დეკლარაციის ავტორი თომას ჯეფერსონი III პრეზიდენტი იყო ორი ვადით — 1801-1809 წლებში.

რადგან აშშ 13-მა კოლონიამ შექმნა მის დროშაზე ვარსკვლავებისა და ზოლების რაოდენობაც 13 გამოსახეს. მოგვიანებით, შტატების ზრდასთან ერთად ვარსკვლავებს ამატებდნენ და დღეისთვის შტატების შესაბამისად 50 ვარსკვლავია გამოსახული.

აშშ-ს დედაქალაქი თავიდან ფილადელფია იყო, თუმცა ყველა შტატს საკუთარი ქალაქი უნდოდა დედაქალაქად, ამიტომ ცალკე ტერიტორია გამოყვეს, „კოლუმბიის ოლქი“ უწოდეს და იქ ააგეს ახალი დედაქალაქი, რომელსაც ვაშინგტონი დაარქვეს. აქვე აიგო პრეზიდენტის სასახლე ე.წ. „თეთრი სახლი“, კონგრესისა და თავდაცვის სამდივნოს (პენტაგონი) შენობები.

წ77. განმანათლებლობა და საფრანგეთის „მეელი რეჟიმის“ კრიზისი

განმანათლებლობა იყო პროცესი, რომელიც XVII საუკუნეში ინგლისში დაიწყო და XVIII ს-ში საფრანგეთში უმაღლეს მწვერვალს მიაღწია. ამ დროს საბოლოოდ გათავისუფლდა რელიგიის ზეგავლენისგან და კიდევ უფრო მაღალ დონეზე ავიდა მეცნიერება, ხელოვნება, მწერლობა, მედიცინა. ექსპერიმენტებისა და მეცნიერული კვლევამიების შედეგად ამ პერიოდში უამრავი მნიშვნელოვანი აღმოჩენა გაკეთდა: ადამიანის ორგანოებისა და სხვადასხვა დაავადებების შესასწავლად ექიმები გვამებს კვეთდნენ. შეიქმნა მცენარეთა და ცხოველთა კლასიფიკაციები; დახვეწეს ტელესკოპი, მოიგონეს ბარომეტრი, ქანქარიანი საათი... შედეგად უდიდესი წინსვლა მოხდა მათემატიკაში, ფიზიკაში, ქიმიასა და ასტრონომიაში.

განმანათლებლობის მამები იყვნენ ინგლისელი მეცნიერი ფრენსის ბეკონი (1561-1626) და ფრანგი მათემატიკოსი და ფილოსოფოსი რენე დეკარტი. ბეკონი დარწმუნებული იყო, რომ ბუნების შემეცნება უნდა მოხდეს მხოლოდ ცდებით, ანუ ადამიანმა თავად უნდა იკვლიოს და ასე მიაღწიოს ჭეშმარიტებას. დეკარტიც მსგავსად ემიჯნებოდა სამყაროს წარმოშობის თეოლოგიურ ახსნას და საგნების გონებით შემეცნებას მოითხოვდა — „ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ“ — ასკვნიდა იგი.

XVII საუკუნის განმანათლებელთაგან გამოირჩევა იტალიელი მეცნიერი გალილეო გალილეი. იგი მის მიერვე გაუმჯობესებული ტელესკოპით სწავლობდა პლანეტებს და ამტკიცებდა, რომდედამიწა მზის გარშემო ბრუნავდა, რის გამოც კათოლიკური ეკლესია დევნიდა.

ადრეული განმანათლებლებიდან გამორჩეულია ინგლისელი ფილოსოფოსი და ექიმი ჯონ ლოკი (1632-1704), რომელსაც „ლიბერალიზმის მამასაც“ უწოდებენ. მისმა ნამუშევრებმა მნიშვნელოვანად იმოქმედეს პოლიტიკური თეორიის განვითარებაზე. მან აგრეთვე გავლენა

იქონია ვოლტერსა და ჟან-ჟაკ რუსოზე, შოტლანდიელ განმანათლებლებსა და ამერიკელ რევოლუციონერებზე, რაც აისახა კიდეც „აშშ-ს დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში“.

გალილეის აღმოჩენები კიდევ უფრო გაამდიდრა ინგლისელმა მეცნიერმა ისააკ ნიუტონმა (1643-1727), რომელმაც მსოფლიო მიზიდულობის კანონს მიაგნო და ფიზიკაში დიდი გადატრიალება მოახდინა.

ფრანგი მწერალი, ადვოკატი და ფილოსოფოსი **შარლ ლუი მონტესკიე** (1689-1755) დასცინის საფრანგეთის სამეფო კარს, სამღვდელოებას, ფრანგულ სინამდვილეს და ქვეყნის გამოსავლად მიიჩნევს ხელისუფლების 3 ნაწილად გაყოფას; აღმასრულებელ, საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებად, რათა ისინი იყვნენ დამოუკიდებელნი და აკონტროლებდნენ ერთმანეთს. მმართველობის ფორმად კონსტიტუციური მონარქია მიჩნია იდეალურად (ინგლისურის მსგავსი).

ფრანსუა მარი ვოლტერიც (1694-1778) კონსტიტუციურ მონარქიას აღმერთებს. მოითხოვს მეცნიერების განვითარებას, თუმცა თვლის რომ ადამიანებს უნდა სწამდეთ და ეშინოდეთ ომერთის, რომ წესიერად ცხოვრობდესო.

შენეველი ჟან ჟაკ რუსოს (1712-1778) აზრით სამყარო ღმერთმა იდეალური სახით შექმნა, თუმცა ადამიანმა შერყვნა. თავის „საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში“ რუსო მოითხოვს კერძო საკუთრების გაუქმებას და ყველაფრის სახელმწიფოს მიერ მართვას (საერთო საკუთრებად ქვევას). სწორედ რუსოს იდეებზე ჩამოყალიბდა XIX საუკუნეში სოციალისტური მოძღვრება.

განმანათლებლობის იდეების პოპულარიზაციას ხელი შეუწყო ფრანგი მწერლისა და ფილოსოფოსის დენი დიდროს (1713-1784) მიერ ენციკლოპედიის შექმნამ, რაშიც თავი მოიყარა ყველა ცოდნამ. ამ საქმეში მას ვოლტერი, რუსო, მონტესკიე, დალამბერი და სხვა განმანათლებლები ეხმარებოდნენ, რომელთაც „ენციკლოპედისტებს“ უწოდებდნენ. დიდროს ენციკლოპედია (რომელიც 1751-72 წლებში აკრძალვის მიუხედავად გამოიცოდა) ერთდროულად საცნობარო, სამეცნიერო და პოლემიკური ხასიათის გამოცემა იყო. როგორც განმანათლებელი კი, დიდრო აიდიალებდა საზოგადოების პირველყოფილ, პრიმიტიულ ურთიერთობებს, როგორიც მაგ. კ. ტაიტიზე იყო.

განმანათლებლობის ნიადაგზე წარმოიშვა ახალი ეკონომიკური თეორიებიც. ფრანგი ეკონომისტი და ფილოსოფოსი ტიურგო (1727-1781) ფიზიკორატიის (ფიზიკორატია — ბუნების მმართველობა) თეორიის დამფუძნებლად ითვლება. მისი იდეით ეკონომიკა ბუნებრივად უნდა განვითარებულიყო და სახელმწიფო მასში არ ჩარეულიყო. სახელმწიფოს როლი კერძო საკუთრების დაცვა და თავისუფალი კონკურენციის ხელშეწყობა უნდა ყოფილიყო. „მიეცი მოქმედების თავისუფლება!“ — იყო ფიზიკორატიების მთავარი პრინციპი.

ფიზიკორატიების იდეებს ავითარებდა უდიდესი შოტლანდიელი ეკონომისტი ადამ სმითი (1723-1790). მისი იდეით სახელმწიფოს ყოველგვარი ჩარევა ეკონომიკაში უნდა აღიკვეთოს. მხოლოდ შრომის ბაზარზე თავისუფალი კონკურენცია და შრომის დანაწილება ქმნის ბუნებრივად ერების სიმდიდრის საფუძველს.

„ძველი რეჟიმის“ ქიზისი

„ძველი რეჟიმის“ საფრანგეთის საზოგადოება დაყოფილი იყო 3 წოდებად. I სასულიერო წოდება — კლერუსი, (დაახლოებით 130 ათასი ადამიანი, მოსახლეობის 0,5 %) და II წოდება — თავადაზნაურობა (დაახლოებით 350 ათასი ადამიანი, მოსახლეობის 1 %-ზე მეტი) — პრივილეგირებული წოდებები იყო. მოსახლეობის დაახლოებით 98% კი (27 მილიონი) ქმნიდა თითქმის სრულიად უუფლებო III წოდებას. ეს წოდება თავისთავად არ იყო ერთგვაროვანი და აერთიანებდა ქალაქის მსხვილი, საშუალო თუ მცირე შემოსავლის მქონე ბურჟუაზიას (ბურგ — ქალაქი, ბიურგერი, ბურჟუა — სრულუფლებიან ქალაქის მცხოვრებს ნიშნავდა), გლეხობას, ქალაქის დარიბ ფენებს და ასევე სოციალური სტატუსის არმქონე

აგუფებს, მაგალითად მაწანწალებსა და მათხოვრებს. სწორედ ეს უკანასკნელი კატეგორია შეადგენდა მესამე წოდების 40%-ს.

XVIII საუკუნის მიწურულს საფრანგეთი აგრარული ქვეყანა იყო. მოსახლეობის დაახლოებით 85% სოფლად ცხოვრობდა. გლეხები, III წოდების მირითადი მასა, უპირატესად წვრილი მოიჯარები იყვნენ. მიწის 40%-ს I და II წოდება ფლობდა, დანარჩენს კი ქალაქის ბურჟუაზია. გლეხობა თავისი სენიორების სასარგებლოდ იხდიდა ნატურით გადასახადსა და მიწის რენტას (ფლობის გადასახადს). ამასთან ასრულებდა შრომით ბევრას და იხდიდა მეფის მიერ განსაკუთრებულ სიტუაციაში დაწესებულ გადასახადსაც. ამდენად თავისი შემოსავლის 1/3 გადასახადებში ეხარჯებოდა, მოუსავლიანობის პერიოდში კი — საერთოდ მშეერი რჩებოდა.

ბურჟუაზია III წოდების ყველაზე მცირერიცხოვანი, მაგრამ, ყველაზე გავლენიანი ნაწილი იყო. ბურჟუაზიას განეკუთვნებოდნენ III წოდების უმაღლესი რანგის წარმომადგენლები — ბანკირები, ე.წ. გამომსყიდველები, მსხვილი ვაჭრები, მანუფაქტურის მფლობელები, ადვოკატები, ექიმები, უურნალისტები და მაღალი თანამდებობის მოხელეები. უხეირო მმართველობის გამო გამოწვეული კრიზისის შედეგად ბანკირების კრედიტდავალიანებაში ჩავარდნენ არამარტო დაბალი და მაღალი წოდებების წარმომადგენლები, არამედ თვით სამეფო ხელისუფლება, რომელიც ბიუჯეტის დეფიციტის შესავსებად სესხს მათგან იღებდა.

II წოდებაშიც არსებობდა ფეოდალური საგვარეულოების წარმომადგენლებისგან შემდგარი, ტიტულების მატარებელი ზედაფენა ე.წ. „დაშნის აზნაურები“, რომლებიც საგადასახადო პრივილეგიის გარდა, მათი ღირსების შესაბამისი უამრავი ტრადიციული ფეოდალური პრივილეგიითაც სარგებლობდნენ.

II წოდების ქვედა ფენას შეადგენდნენ ე.წ. „მანტიის აზნაურები“ — მდიდარი ბურჟუაზიიდან გამოსული სამოხელეო თავადაზნაურობა. ძველი რეჟიმის უზარმაზარ ბიუროკრატიულ აპარატში თითქმის ყველა თანამდებობა იყიდებოდა. III წოდების მდიდარი წარმომადგენლები ყიდულობდნენ მაღალ თანამდებობებს (მაგ. პროვინციულ პარლამენტებში) და ამასთან ერთად, იღებდნენ სათავადაზნაურო პრივილეგიას — გადასახადებისგან გათავისუფლებასა და ფეოდალურ ტიტულსაც კი. XVIII საუკუნეში ამ გზით საფრანგეთში 50 ათასამდე ბურჟუა გაფეოდალდა.

რევოლუციის წინაპირობები

XVIII საუკუნეში საფრანგეთი აქტიურ საგარეო პოლიტიკას ახორციელებდა და ყველა დიდ ომში მონაწილეობდა: ესპანური მემკვიდრეობისათვის (1701-1714), ავსტრიის მემკვიდრეობისათვის (1740-1748), შვიდწლიანი ომი (1756-1763), ამერიკის დამოკიდებლობისთვის ომი (1775-1783). ამ კამპანიებმა უზარმაზარი ფინანსური რესურსი შეიწირეს და ტერიტორიულად კი დიდი ვერაფერი მოიტანეს. ამას ემატებოდა სამეფო ხელისუფლების ზღვარგადასაული მფლანგველობა, რასაც ფინანსთა გენ. კონტროლიორად ტიურგოს მოღვაწეობამაც (1774-76) ვერ უშველა. იგი ცდილობდა გადასახადების გადამხდელად პრივილეგირებული წოდებებიც გაეხადა, რის გამოც მეფემ გადააყენა. 1780-იანი წლებისთვის საფრანგეთი ღრმა ეკონომიკურ კრიზისში შევიდა. III წოდებამ კატეგორიული უარი განაცხადა გადასახადების გადახდაზე, თუ იგივეს I და II წოდება არ გააკეთებდა. სამეფო კარს იმდენი ვალი ჰქონდა სესხს აღარავინ აძლევდა, რის გამოც მოხელეთა ხელფასებსაც ვეღარ იხდიდა. ასეთ ვითარებაში 1787 წლის თებერვალში მეფე ლუი XVI-მ (1774-1792) მოიწვია „ნოტაბლების კრება“ (I და II წოდება) და თხოვა დათანხმებულიყვნენ გადასახადების გადახდას, თუმცა უარი მიიღო.

1787 წელს საფრანგეთში ძლიერი წვიმებისგან გამოწვეულმა წყალდიდობებმა მოსავლის დიდი ნაწილი გაანადგურა. ამას დაემატა 1788 წლის ძლიერყინვიანი ზამთარი და შედეგად ხორბლის ფასი ისე გაიზარდა რომ მაგ. მანუფაქტურის მუშა ხელფასის 80%-ს ერთ პურში იხდიდა.

1788 წ. ფინანსთა გენ-კონტროლიორმა ჟაკ ნეკერმა სამეფო ხარჯები გამოაქვეყნა და ყველას აჩვენა, თუ როგორ ფლანგავდა ბიუჯეტს ხელისუფლება და რომ ქვეყანა გაკოტრების ზღვარზე იდგა. მაშინ III წოდებამ კატეგორიულად მოთხოვა მეფეს 175 წლის შესვენების შემდეგ გენერალური შტატები მოეწვია. 1789 წლის 24 იანვარს მეფემ გამოსცა ბრძანება გენერალური შტატების მოწვევის შესახებ. თებერვალში ბრძანებები დაიგზავნა, მარტში კი არჩევნები ჩატარდა. 1200-მდე დეპუტატი იქნა მოწვეული, რომელთაგან დაახლ. 300-300 I და II წოდებას ჰქონდა, ხოლო წევრთა ნახევარი III წოდებას, თუმცა რაოდენობას მნიშვნელობა არ ჰქონდა, რადგან ყველა წოდებას ჯამში 1 ხმა ჰქონდა.

წევრის 1788 წლის საბიუჯეტო მჯარიშიდან

ქვეყნის შემოსავალი სულ – 503 მილიონი ლივრი

ქვეყნის ხარჯები – 629 მილიონი ლივრი

განათლებისა და სოციალური პროექტების დაფინანსება – 12 მილიონი

სამეფო კარის შენახვა – 36 მილიონი

ვერსალში გადასახლებული ფეოდალების „პენსიები“ – 28 მილიონი

სამხედრო ხარჯები – 165 მილიონი. აქედან 46 მილიონი – ოფიცრების ხელფასი

სახელმწიფო ვალების მომსახურება – 318 მილიონი

§78. საფრანგეთის „დიდი რევოლუცია“ 1789–1792 წლებში

1789 წლის 5 მაისს ვერსალის ცენტრალურ დარბაზში გაიხსნა გენერალური შტატების სხდომა, რომელშიც 1145-დან 1213 დეპუტატამდე იყო შეკრებილი. I (სასულიერო) წოდებას ჰყავდა 291-დან 304-მდე დეპუტატი; II (საერო ფეოდალებს) წოდებას 270-დან 282-მდე დეპუტატი; III წოდებას კი 584-დან 627-მდე დეპუტატი. ყველა წოდებას ჯამში 1 ხმა ჰქონდა, შედეგად საკითხის გადაწყვეტას 2 წოდების მხარდაჭერა სჭირდებოდა. მეორე დღესვე პრივილეგირებული წოდებები ცალკე დარბაზში შეიკრიბნენ და ძველებურად აპირებდნენ ერთმანეთთან შეთანხმებით 2 – 1-ის წინააღმდეგ საკითხი თავის სასარგებლოდ გადაწყვიტათ.

20 ივნისს დეპუტატებს სხდომათა დარბაზი დაკეტილი დახვდათ. მათ ახლომდებარე „საბურთაო დარბაზში“ გადაინაცვლეს და ფიცი დადეს, არ დაშლილიყვნენ, სანამ ერს ახალ კონსტიტუციას არ მისცემდნენ. 9 ივლისს „ეროვნულმა კრებამ“ თავი „დამფუძნებელ (საკონსტიტუციო) კრებად“ გამოაცხადა. მეფემ ფორმალურად ცნო საკანონმდებლო ორგანო, თუმცა ფარულად მის გასარეკად იწყო მზადება და 11 ივლისს მირითადად დაქირავებული შვეიცარიელი ჯარისკაცებისაგან შემდგარი არმია აამოქმედა პარიზსა და ვერსალში. ამასთან, დაითხოვა ხალხში პოპულარული და III წოდების მომხრე ფინანსთა მინისტრი ნეკერი, რადგან არ დაეთანხმა მეფეს „ეროვნული კრების“ დათხოვნაზე.

მეფის ნაბიჯებმა პარიზის მოსახლეობის აღფოთება გამოიწვია. ამბოხებულმა ხალხმა დაიტაცა სამეფო არსენალი პარიზის მახლობლად მდებარე ბასტილის ციხეს დაესხა თავს. იგი აბსოლუტიზმის სიმბოლო იყო, თუმცა ამ დროისთვის იქ მხოლოდ 7 პატიმარიდა იყო. მეფის გვარდიელთა ნაწილი ამბოხებულებს მიემხრო. 14 ივლისს ბასტილის ციხე აიღეს და დაანგრიეს.

1789 წლის 26 აგვისტოს დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო „ადამიანისა და მოქალაქეთა უფლებების დეკლარაცია“, რომელიც ამკვიდრებდა ადამიანის ბუნებრივი უფლებების პატივისცემის, ძალაუფლების დაყოფის, „საერთო ნებისა“ და „სახალხო სუვერენიტეტის“, კერძო

საკუთრების ხელშეუხებლობის პრინციპებს. „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების დეკლარაციის“ მთავარ ლოზუნგი იყო — „თავისუფლება, თანასწორობა, ძმობა“.

ნაწყენი მეფის გულის მოსაგებად „დამფუძნებელმა კრებამ“ სექტემბერში მეფეს კანონზე ვეტოს დადების უფლება მიანიჭა, თუმცა იგი არ ეხებოდა საკონსტიტუციო და საგადასახადო კანონებს. თუმცა „კრებას“ შეეძლო მეფის შეჩერებული კანონი სახალხო პლებისციტზე გაეტანა და ისე დაემტკიცებინა.

პარიზის ღარიბობა უკამაყოფილო იყო მიღწეულით. მით უფრო, რომ სურსათის მომარაგება უარსდებოდა და შიმშილი ძლიერდებოდა. 1789 წლის 5 ოქტომბერს ჯოხებით, ცულებით და ა.შ. შეიარაღებული 6000 პარიზელი ქალი, ძირითადად ბაზრის მოვაჭრეები, ვერსალისაკენ დაიძრნენ. ისინი მეფისგან პურს ითხოვდნენ. სამეფო გვარდიამ ვერ შეძლო მათი შეჩერება. ხალხმა მეფე იძულებით გადმოიყვანა პარიზში, ტიუილრის სასახლეში. ხალხით შეშინებულმა მეფემ ხელი მოაწერა „დამფუძნებელი კრების“ მიერ იმ დროისათვის მიღებულ ყველა გადაწყვეტილებას.

წარსულთან განქორწინების პარალელურად შეიცვალა კალენდარიც. შეიცვალა თვეების სახელები და კვირების განლაგება. წელთაღრიცხვის ათვლა რევოლუციიდან იწყებოდა.

1790 წლის იანვრიდან საფრანგეთის ახალი ადმინისტრაციული მოწყობა შემოვიდა. ყოფილი საკერცოგოები და საგრაფოები დეპარტამენტებად დაჰყვეს, რომელთა მმართველობას ხალხი ირჩევდა.

პოლიტიკური ცხოვრების გააქტიურებამ პოლიტიკური გაერთიანებების შექმნა გამოიწვია. I პოლიტიკური კლუბი 1789 წელსვე ჩამოყალიბდა. დეპუტატთა ერთი ნაწილი პარიზში, დომინიკელთა წმ. იაკობის სახელობის მონასტრის ბიბლიოთეკაში იკრიბებოდა სახელმწიფოებრივ საკითხებზე სამსჯელოდ. მონასტრიდან გამომდინარე მას „იაკობინელთა კლუბი“ ეწოდა.

რადგან ვერაფრით შეაჩერა „დამფუძნებელი კრების“ საქმიანობა, მეფემ გადაწყვიტა ქვეყნიდან გაქცეულიყო და უცხოეთის ჯარების დახმარებით შეეჩერებინა რევოლუცია. 1791 წლის ივნისში მსახურებად გადაცმული მეფე და დედოფა ლი სასაზღვრო ქალაქ ვარენთან მებაჟემ იცნო. ისინი დააკავეს და პარიზში დააბრუნეს. ამან სამეფო ოჯახის ავტორიტეტი ქვეყანაში ძალიან დასცა.

1791 წლის ივლისში პარიზში, „მარსის ველზე“ ათასობით მოქალაქე შეიკრიბა მეფის გადადგომის მოთხოვნით. ეროვნულმა კრებამ მათ დასაშლელად „ეროვნული გვარდია“ გაგზავნა. ლაფაიეტი შეეცადა პროტესტანტებთან მოლაპარაკებას, მაგრამ ამ დროს ხალხმა ჯარისკაცებს ქვები დაუშინა, რასაც საპასუხო ცეცხლი მოჰყვა. შედეგად, 17 ივლისის მოვლენებისას 50 დაიღუპა და 100-მდე დაიჭრა. ამან მეფისადმი სიძულვილი გააძლიერა.

1791 წლის 13 სექტემბერს მეფის მიერ ხელმოწერილი და დამფუძნებელ კრებაზე დამტკიცებული კონსტიტუცია ძალაში შევიდა.

1791 წლის კონსტიტუციით ორსაფეხურიან არჩევნებში „აქტიურ მოქალაქეებად“ ცხადდებოდნენ 25 წელს მიღწეული მამაკაცები მაღალი ქონებრივი ცენზით, ისინი ირჩევდნენ „ამომრჩევლებს“, რომლებიც თავის მხრივ ირჩევდნენ „დეპუტატებს“. ამდენად, კონსტიტუციის მიღებით, III წოდების ელიტამ და I და II წოდებათა პროგრესულმა ნაწილმა, რომელიც კონსტიტუციურ-მონარქიული წყობილების დამყარებას მოითხოვდა, თავიანთი მოთხოვნები დაიკმაყოფილა და რევოლუციის დასრულებაზე ფიქრობდა.

1791 წლის 25 აგვისტოს საქართველოს კალაქ პილნიცში შეიკრიბნენ საღვთო რომის იმპერატორი ლეოპოლდ II, პრუსიის მეფე ფრიდრიხ ვილჰელმ II, საფრანგეთის მეფის ძმა შარლ დარტუა, ფრანგი დიდგვაროვნები და მიიღეს დეკლარაცია, რომლითაც აპროტესტებდნენ

„ეროვნული კრების“ გადაწყვეტილებებს და იმუქრებოდნენ შემოჭრით, თუ სამეფო ოჯახს რაიმე დაემართებოდა.

1792 წლის 20 აპრილს „საკანონმდებლო კრებამ ომი გამოუცხადა საღვთო რომის იმპერიას და მის მოკავშირებს. საფრანგეთის არმია არ იყო მზად ომისათვის. იგი ზედიზედ მარცხდებოდა, ამიტომ 1792 წლის 11 ივლისს საკანონმდებლო კრებამ მიმართა თანამოქალაქეებს – „სახელმწიფო საფრთხეშია“ და მოუწოდა მოხალისებს ფრონტისკენ. დაიწყო საყოველთაო მობილიზაცია. ამასობაში ქვეყანაში სურსათის ნაკლებობამ კრიტიკულ ზღვარს მიაღწია. ინფლაციამ ასიგნატების 40%-იანი გაუფასურება გამოიწვია. განრისხებული ხალხი ტიუილრში შეიჭრა, მეფეს რევოლუციური ფრიგიული ქუდი დაახურეს, ხოლო დედოფალს მოღალატე უმახეს. შეშფოთებულმა მარია ანტუანეტამ ევროპის მონარქებს საფრანგეთში შემოჭრა თხოვა მის საშველად. მაშინ პრუსის მთავარსარდალმა ბრაუნშვაიგის ჰერცოგმა 25 ივლისს გამოსცა მანიფესტი, რომელშიც სამეფო ოჯახის ხელშეუხებლობის დარღვევის შემთხვევაში პარიზს „სრული განადგურებით“ ემუქრებოდა.

ხალხმა ამ მანიფესტის უკან მეფის „დალატი“ დაინახა. პარიზელმა სანკიულოტებმა, რომელთა ეკონომიკური მდგომარეობა სულ უფრო მძიმდებოდა, მეფის დამხობა მოითხოვა და იარაღი აისხა. 1792 წლის 10 აგვისტოს სანკიულოტების არმიამ იერიში მიიტანა ტიუილრის სასახლეზე და დაატყვევა სამეფო ოჯახი. ასე დაემხო ლური XVI და კონსტიტუციურ-მონარქისტების ხელისუფლება. ნამეფარ ლურის მოქალაქე ლური კაპეტი დაარქვეს.

§79. საფრანგეთს პირველი რესპუბლიკა 1792–1799 წლებში

მეფის დამხობასთან ერთად ფელიანებისა და კონსტიტუციურ-მონარქისტთა მთავრობა დაემხო და შეიქმნა ახალი „ჟირონდისტული“ მთავრობა – „დროებითი აღმასრულებელი საბჭო“, რომელიც პარიზის კომუნაზე იყო დამოკიდებული.

1792 წლის 20 სექტემბერს, საფრანგეთის არმიამ ვალმისთან დაამარცხა პრუსის არმია ჰერცოგ ბრაუნშვაიგის სარდლობით. 21 სექტემბერს შეიკრიბა ახალი წესით არჩეული „ეროვნული კონვენტი“, რომელშიც 160 უირონდისტი, 200 მთიელი და 389 მერყევი „ჭაობი“ იყო. ჭაობის მხარდაჭერით ჟირონდამ ხელისუფლება შეინარჩუნა.

22 სექტემბერს „ეროვნულმა კონვენტმა“ საფრანგეთი რესპუბლიკად გამოაცხადა. გაუქმდა ტრადიციული წელთაღრიცხვა ქრისტეს შობიდან და 1792 წლის 21 სექტემბერი „ახალი ხანის“ ათვლის თარიღად და რესპუბლიკის I წლად გამოცხადდა. შეიცვალა თვეების სახელწოდებებიც.

კონვენტს უამრავი პრობლემა ჰქონდა გადასაჭრელი: რესპუბლიკური კონსტიტუციის შემუშავება, რევოლუციური ომების წარმოება, ქვეყნის შიგნით ამბოხებების, განსაკუთრებით კი – ვანდეაში მეფისა და ეკლესიის მომხრე გლეხობის წინააღმდეგობის დაძლევა, პარიზის მოსახლეობის სურსათით მომარაგება და მეფის ბედის გადაწყვეტა. ამასობაში გამოვლინდა „მოქალაქე ლური კაპეტის“ მიმოწერა უცხოელ მონარქებთან საფრანგეთის რესპუბლიკური მთავრობის დასამხობად, რის გამოც კონვენტმა იგი გაასამართლა და მიუხედავად ჟირონდისტების წინააღმდეგობისა, 1793 წლის 21 იანვარს გილიოტინაზე სიკვდილით დასაჯა.

მეფის სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ გამოსვლამ, შეასუსტა ჟირონდისტების მიმართ სანკიულოტების ნდობა. ამას დაემატა 1793 წლის გაზაფხულზე ფრანგული არმიის წარუმატებლობები, 1793 წლის 2 ივნისს 8000 შეიარაღებული სანკიულოტი და გვარდიელი 100 ქვემებით კონვენტში შეიჭრა და დააპატიმრა 29 წამყვანი ჟირონდისტი დეპუტატი. ძალაუფლება „მთას“ ანუ „იაკობინელებს“ გადადა.

იაკობინელთა კანონები არ აკმაყოფილებდა სანკიულოტებს. ისინი მოითხოვდნენ ყველა

სახის საქონელზე მყარი ფასების (ფასის მაქსიმუმის) დაწესებას, ხალხის გაჭირვების ხარჯზე გამდიდრებული გადამყიდველებისა და ზოგადად „ხალხისა და რევოლუციის მტრების“ — მდიდრებით სიკვდილით დასჯას, მათი ქონების კონფისკაციასა და თანაბრად განაწილებას ღარიბთა შორის. სანკულოტების ზეწოლის შედეგად 1793 წლის სექტემბერში იაკობინელებმა „გამოაცხადეს

„დიდი ტერორი“. დეკრეტი „არაკეთილსაიმედო პირთა შესახებ“, ადგენდა საეჭვო პირების კატეგორიებს და მოითხოვდა მათ შემოწმებას. „საზოგადოებრივი წესრიგის მტრების“ გამოვლენა და დაპატიმრება „უშიშროების კომიტეტს“ დაევალა. დასმენა „რევოლუციურ სიქველედ“ გამოცხადდა. 16 ოქტომბერს გილიოტინაზე თავი მოკვეთეს დედოფალ მარია ანტუანეტას. სიკვდილით დასაჯეს ასევე ივნისში დაპატიმრებული ჟირონდისტები. 1793 წლის სექტემბრიდან დეკემბრამდე დაპატიმრეს დაახლოებით 3000 პირი, 1794 წლის ზაფხულამდე კი მთელი ქვეყნის მასშაბით სიკვდილით დაისაჯა სავარაუდოდ 35 000 ადამიანი. „დიდი ტერორის“ მსხვერპლთა უდიდესი ნაწილი უდანაშაულო იყო.

1794 წლის ივნისში სიკვდილით დასჯის პროცედურის დასაჩქარებლად რობესპიერმა შეიმუშავა და გამოსცა კანონი რევოლუციური ტრიბუნალის რეორგანიზაციის შესახებ. კანონით უქმდებოდა ბრალდებულთა წინასწარი დაკითხვა და დამცველის ინსტიტუტი. იაკობინელების ტერორს ბოლო არ უჩანდა.

1794 წლის 27 ივლისს (9 თერმიდორს) დაპატიმრეს რობესპიერი და მისი მომხრეები. მეორე დღეს მათ გილიოტინაზე დაასრულეს სიცოცხლე.

იაკობინელთა დიქტატურის აღსასრულის შემდეგ ძალაუფლება კონვენტის „ცენტრის“ ზომიერი პოლიტიკური ძალების ხელში გადავიდა. 1795 წელს ზომიერმა „ცენტრმა“ ახალი კონსტიტუცია შეიმუშავა. კანონი უბრუნდებოდა საარჩევნო უფლების ცენტით შეზღუდვას, მაგრამ ამავე დროს, ითვალისწინებდა ხალხის პოლიტიკური ნების გამოხატვის ფორმას, როგორიცაა პლებისციტი. კონსტიტუციის თანახმად, საკანონმდებლო ორგანო 2 პალატიანი იყო.

თერმიდორიანული კონვენტისა და დირექტორის მმართველობის დროს (1795-1799), რომლებმაც უარი თქვეს სახელმწიფოს მხრიდან მეურნეობის რეგულირებაზე და გააუქმეს რობესპიერისეული „დიდი მაქსიმუმი“, დამძიმდა ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა. პურის ფასი მკვეთრად გაიზარდა. ამ დროს კი როიალისტებმა (დაბრუნებულმა არისტოკრატებმა, სამღვდელოებამ, უცხოელმა აგენტებმა, დემოკრატიული მონარქიით მოხიბლულმა მდიდრებმა) 25 000 კაცამდე მოაგროვეს და კონვენტის აღებას და ხელისუფლების ხელში ჩაგდებას აპირებდნენ. კონვენტის დაცვა ბარასმა კორსიკელ ნაპოლეონ ბონაპარტს მიანდო, რომელსაც 1793 წლის დეკემბერში ტულონის ინგლისელთა ალყისგან გათავისუფლებით გაეთქვა სახელი.

ბონაპარტს 5-ჯერ ნაკლები ჯარი ჰყავდა. ამიტომ 40 ზარბაზანი განალაგა სასახლის წინ და 1795 წლის 5 ოქტომბერს პირდაპირ ქალაქის ქუჩებში გაუხსნა ცეცხლი როიალისტებს, რომლებმაც ბევრი ადამიანი დაკარგეს და გაიქცნენ.

1796 წელს ნაპოლეონი ამჯერად იტალიის ფრონტის არმიის სარდლად დაინიშნა, თუმცა კი ცუდად შეიარღებული და არაორგანიზებული ჯარი მისცეს, რადგან დირექტორის მისი ეშინოდა და იმედი ჰქონდა დაიღუპებოდა. ამის მიუხედავად, ნაპოლეონმა არამარტო იტალიური სახელმწიფოების ჯარები, არამედ საღვთო რომის ყველა ჯარი დაამარცხა და ცენტრალურ იტალიაში გაბატონდა, რომლის საკუთარ ჭკუაზე მოწყობა დაიწყო. საპასუხოდ კი — ჰაბსბურგებს ვენეციის რესპუბლიკა დაუთმო, რომელმაც თავისი 1100 წლიანი ისტორია დაასრულა.

1798 წელს ნაპოლეონმა კიდევ უფრო დიდი ავანტიურა წამოიწყო. გადაწყვიტა ეგვიპტიდან სირია-ირანის გავლით ჩასულიყო ინდოეთში და ეს უმდიდრესი კოლონია წაერთმია

ინგლისელებისათვის, ან იქეთკენ მიმავალი სავაჭრო გზები დაეკეტა. 1798 წლის 21 ივლის ნაპოლეონის ჯარმა გაანადგურა მამლუქები პირამიდებთან ბრძოლაში და დაიკავა კაირო, მაგრამ ინგლისელებმა ადმირალ ნელსონის მეთაურობით ფრანგების ფლოტი აბუკირთან საზღვაო ბრძოლაში (1798 წლის 1 აგვისტოს) გაანადგურეს და აფრიკაში გამოკეტეს.

ამის მიუხედავად, ნაპოლეონმა გზა განაგრძო და სირიაში შეიჭრა. აქ რამდენიმე წარმატებას მიაღწია და აკრამდე ჩავიდა, რომლის ალყა გაჭიანურდა. ფრანგებში ჭირი გაჩნდა. ინგლისელები ეგვიპტეში ოსმალთა ახალი დესანტის გადმოსხმას აპირებდნენ, ამიტომ ნაპოლეონი ეგვიპტეში დაბრუნდა. ფრანგების მდგომარეობა სულ უფრო უიმედო ხდებოდა, რადგან დახმარების იმედი არსაიდან არსებობდა. ამას დაემატა ფრანგების წარუმატებლობა ჩრდილოეთ იტალიის საომარ ველზე და დირექტორის ავტორიტეტი ძალიან დაეცა. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით 1799 წლის შემოდგომაზე ნაპოლეონი საფრანგეთში გაბრუნდა, რათა ხელისუფლება ხელში ჩაეგდო.

ნაპოლეონის ირგვლივ მთავრობის წევრების ნაწილი შეიკრიბა. დირექტორები სიეისი და როჟე დიუკო გადადგნენ. შემდეგ საგარეო საქმეთა მინისტრმა შარლ ტალეირანმა ბარასიც დაიყოლია იგივე გაეკეთებინა. შედეგად დირექტორიამ არსებობა შეწყვიტა. 1799 წლის 18 ბრიუმერის (9 ნოემბერის) საღამოს ნაპოლეონი და მიურატი ჯარით შეიჭრნენ საკანონმდებლო კრებაში და აიმულეს ხმა მიეცათ ჯერ დროებითი 3 კაციანი კონსულატის (ნაპოლეონი, სიეისი, როჟე დიუკო) შექმნისათვის, შემდეგ კი თავი დაათხოვინეს.

§80. ნაპოლეონის ოქტო და ოქტომიებები 1799-1807 წლებში

1799 წლის დეკემბერში ნაპოლეონმა ახალი კონსტიტუცია გამოაცხადა, რომელმაც პირველი კონსული, ნაპოლეონ ბონაპარტი, თითქმის შეუზღუდული მალაუფლებით აღჭურვა. ხელისუფლების სათავეში მოსვლისას მან განაცხადა: „მოქალაქენო, რევოლუცია დასრულდა!“.

ნაპოლეონისთვის მნიშვნელოვანი იყო ხალხის უშუალო მხარდაჭერა. ამიტომ შენარჩუნდა პლებისციტის ინსტიტუტი. სწორედ პლებისციტმა 1802 წელს თითქმის ერთხმად დაუჭირა მხარი ნაპოლეონის „სამუდამო I კონსულად“ დანიშვნას, 2 წლის შემდეგ კი 1804 წელს „ფრანგების იმპერატორად“ კურთხევას.

ნაპოლეონისადმი ხალხის მხარდაჭერა განპირობებული იყო როგორც მისი „დიდი არმიის“ წარმატებებით, რაც ფრანგებში მათი „დიდ ერად“ ჩამოყალიბების განცდას აღმრავდა, ისე მისი მმართველობის პერიოდში მიღწეული შედარებითი შინაპოლიტიკური სტაბილიზაციით.

ნაპოლეონის მმართველობის დროს გატარებულმა ფულის რეფორმამ და „საფრანგეთის ბანკის“ დაარსებამ (1800) გაამყარა ფინანსური მდგომარეობა. ქვეყანაში პურის ფასი დაბალი იყო. ამიტომ ხალხი ეგუებოდა მათი უფლებების შეზღუდვასა თუ პრესის მკაცრ ცენზურას.

პარიზში 1801 წლის 15 ივლისს პაპ პიუს VII-ის წარმომადგენელ ერკოლე კონსალვისა და ნაპოლეონს შორის დაიდო კონკორდატი, რომლითაც პაპი ცნობდა საფრანგეთის რესპუბლიკას, საფრანგეთის კათოლიკური ეკლესიის სამოქალაქო სტატუსს და ნაპოლეონის მიერ ცალკეული ეპისკოპოსების გადაყენებას. სამაგიეროდ საფრანგეთი კათოლიციზმს აღიარებდა „მოსახლეობის უმრავლეობის რელიგიად“, თუმცა ნარჩუნდებოდა მცირერიცხოვანი მრავალი კონფესიების აღმსარებლობის თავისუფლება.

1804 წელს შემოღებულ იქნა „სამოქალაქო კოდექსი“, რომელიც განამტკიცებდა რევოლუციის მონაპოვარს, კერძოდ, კანონის წინაშე თანასწორობასა და კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობას. იგი

2 ნაწილისაგან შედგებოდა: I წიგნში იყო სამართალი „პირების შესახებ“. II და III წიგნები იყო „საგნების შესახებ“, ანუ საკუთრების შესახებ, სადაც განსაზღვრული იყო საკუთრების უფლება.

ომები 1800-1807 წლებში

1800 წელს ნაპოლეონი კვლავ შეიჭრა იტალიაში, ქალაქ მარენგოსთან (14 ივნისს) ავსტრიის ჯარები ნაპოლეონმა დაამარცხა, დაიბრუნა ჩრდილოეთ იტალია და ომი გერმანიაში გადაიტანა.

1803 წ. ნაპოლეონმა ლუიზიანა აშშ-ს მიჰყიდა და მთელი ყურადღება ევროპაში გადმოიტანა. 1804 წლიდან ნაპოლეონმა ბულონის პორტში სამხედრო ბანაკის აგება დაიწყო, რათა იქედან ინგლისში შეჭრილიყო და დაეპყრო. წინააღმდეგ შემთხვევაში ევროპაში ომებს ვერ დაასრულებდა.

1805 წელს ინგლისი, რუსეთი, ავსტრია, შვედეთი, დანია და სიცილიის სამეფოები საფრანგეთის წინააღმდეგ გაერთიანდნენ III კოალიციაში, რათა ფრანგებისგან გაეთავისუფლებინათ იტალია, ბელგია, შვეიცარია და ნიდერლანდი.

გაიგო რა მოწინააღმდეგეთა მზადების შესახებ, ნაპოლეონმა ბულონის ბანაკიდან მოხსნა არმიის უდიდესი ნაწილი (150 000 კაცი), სასწრაფოდ შევიდა გერმანიაში. ბაიერნის ქალაქ ულმთან წამოადგა ავსტრიის 72 000-იან არმიას და სასტიკად დაამარცხა. ავსტრიელებს მზადება არ ჰქონდათ დასრულებული, ამიტომ ნაპოლეონმა წინააღმდეგობის გარეშე აიღო ვენა. ეს წარმატება დაჩრდილა 1805 წლის 21 ოქტომბერს ტრაფალგარის საზღვაო ბრძოლის შედეგმა. დიდი ბრიტანეთის ფლოტმა ადმირალ ნელსონის მეთაურობით საფრანგეთისა და იმ დროს მისი მოკავშირე ესპანეთის გაერთიანებული ფლოტი გაანადგურა და ბრიტანეთის დაპყრობის იმედიც გადაიწურა. შესაბამისად ნაპოლეონმა ბულონის ბანაკი დაშალა.

ავსტრიის დარჩენილმა ჯარებმა (25 000 კაცი) შეიერთეს რუსების არმია (60 000 კაცი) და 2 დევემბერს ქალაქ აუსტრიულიცთან ფრანგებს (73 000 კაცი) გადამწყვეტი ბრძოლა გაუმართეს, რომელსაც 3 იმპერატორის ბრძოლა ეწოდა, რადგან ჯარებს ნაპოლეონ I, ფრანც I და ალექსანდრე I სარდლობდნენ. ფრანგებმა დიდებული გამარჯვება მოიპოვეს, რის შემდეგაც ავსტრიამ ზავი ითხოვა და დიდი კონტრიბუცია გადაიხადა. ასე დასრულდა ომი III კოალიციასთან. 1806 წლიდან ნაპოლეონი გერმანიის მოწყობას შეუდგა. 12 ივლისს ფრანგულტში შეკრიბა გერმანული სახელმწიფოები (პრუსიისა და ავსტრიის გარდა) და „რაინის კავშირში“ გააერთიანა, საფრანგეთის პროტექტორატის ქვეშ. ამით 962 წელს დარსებულმა „საღვთო რომის იმპერიამ“ არსებობა დროებით შეწყვიტა.

საპასუხოდ შეიქმნა IV კოალიცია ინგლისის, რუსეთის, შვედეთის, პრუსიისა და საქსონიის მონაწილეობით. პრუსიის მეფემ წაუყენა ულტიმატუმი ნაპოლეონს ჯარები გაეყვანა გერმანიდან და დაეშალა რაინის კავშირი. უარის მიღების შემდეგ ორივე მხარემ დამრეს ჯარები. რუსეთის იმპერატორმაც გამოუშვა ჯარები გერმანიაში. სანამ რუსები მოვიდოდნენ, 1806 წლის ოქტომბერში ფრანგებსა და პრუსიელებს შორის რამდენიმე ბრძოლა გაიმართა, რომელთაგან გადამწყვეტი იყო 14 ოქტომბრის ორეტანი ბრძოლა იენასთან და აურშტედთან. ყველაში ფრანგებმა იმარჯვეს და 25 ოქტომბერს ბერლინში შევიდნენ. პრუსიის მეფემ ზავი ითხოვა მიწების დათმობისა და კონტრიბუციის პირობით.

1806 წლის 21 ნოემბერს ნაპოლეონმა დიდ ბრიტანეთს „კონტინენტური ბლოკადა“ გამოუცხადა, რომლის მიხედვით მის ქვემდებარე ევროპის ქვეყნებს დიდ ბრიტანეთთან ვაჭრობა ეკრძალებოდათ. ნაპოლეონი ამით დიდი ბრიტანეთის კონომიკურად დასუსტებას იმედოვნებდა.

რუსები შიშობდნენ, რომ ნაპოლეონი მათ თავს დაესხმებოდა და ნოემბერში ჯარები შეიყვანეს მოლდოვა-ვალახეთში, რათა აქედან გზა დაეკეტათ მათთვის. მაშინ ფრანგების წაქეზებით ოსმალეთმა რუსეთს ომი გამოუცხადა და გარკვეული ძალები მიიზიდა.

პრუსიის შემდეგ ფრანგებმა დაიკავეს პოლონეთი და მიადგნენ აღმ. პრუსიას, სადაც შემოხვდნენ რუსები და პრუსიის არმიის ნაშთები. პირველი დიდი ბრძოლა მოხდა 1807 წლის 14 ივნისს ფრიდლადთან სადაც ფრანგებმა გაიმარჯვეს და ალექსანდრემ ზავი ითხოვა. 25 ივნისს

მეტოქეები შეხვდნენ ქალაქ ტილზიტში. ორკვირიანი მოლაპარაკების შემდეგ ხელი მოწერა ტილზიტის ზავს (7 ივლისს), რომლითაც: რუსეთი ცნობდა ნაპოლეონის დაპყრობებს, „რაინის კავშირს“, ნაპოლეონის ოჯახის წევრებს მეფეებად სხვადასხვა ქვეყნებში და უერთდებოდა კონტინენტურ ბლოკადას. სამაგიეროდ საფრანგეთი არ დაეხმარებოდა ოსმალეთს და უფლებას აძლევდა შვედეთისთვის წაერთმია ფინეთი. რუსეთ–საფრანგეთი ხდებოდნენ მოკავშირეები და დაეხმარებოდნენ ერთმანეთს ომში.

§81. ნაპოლეონის ომები 1808-1815 წლებში. ვენის კონკრეტული

1807 წლის შემოდგომისთვის ნაპოლეონმა პორტუგალია დაიპყრო, 1808 წლის დასაწყისში კი ესპანეთი. ავსტრიელებმა არაერთი არმია შეადგინეს და ყველა ფრონტზე გადავიდნენ შეტევაზე, თუმცა ნაპოლეონი მზად დახვდა და ყველგან გაიმარჯვა. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა 1809 წლის 5-6 ივლისს სოფელ ვაგრამთან, რომელშიც სასტიკი დამარცხების შემდეგ დაიდო ზავი. ავსტრია კარგავდა მიწებს საფრანგეთის, ბაიერნის, რუსეთისა და ვარშავის საკერცოგოს სასარგებლოდ. იხდიდა კონტრიბუციას და ამცირებდა ჯარს 150 000 კაცამდე. ზავი განმტკიცდა ქორწინებით. ნაპოლეონი განქორწინდა უოზეფინაზე, რომელთანაც შვილი არ ჰყავდა და შეირთო ავსტრიის პრინცესა მარია ლუიზა.

1809 წელს ნაპოლეონმა გააუქმა პაპის ოლქი. 1810 წელს კი კონტინენტური ბლოკადის დარღვევის გამო რუსეთან ომისთვის მზადება დაიწყო.

ნაპოლეონთან ტილზიტის ზავი ითვალისწინებდა რუსეთის მიერ ინგლისის წინააღმდეგ ომს და ნაპოლეონის დახმარებას ოსმალეთთან ომში. რუსეთმა შეასრულა სიტყვა და 1807 წლის შემოდგომაზე დანის ინგლისელთა მიერ დაბომბვის შემდეგ ომი გამოუცხადა ინგლისს, ხოლო ნაპოლეონმა იგივე არ გააკეთა. ინგლისელების მიერ რუსეთის საპასუხო ბლოკადა ქანცს აცლიდა რუსეთის ეკონომიკას, რადგან მისი ექსპორტის (პურის, სელის, ტილოს და სხვ.) 80-90% სწორედ ინგლისში გადიოდა, იქიდან კი სამრეწველო საქონელი შემოდიოდა. ამიტომ 1810 რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა უარი თქვა კონტინენტურ ბლოკადაზე და დაიწყო ვაჭრობა ინგლისთან.

ნაპოლეონმა რუსეთის დასასჯელად 1812 წელს 600 ათასიანი „დიდი არმია“, შეკრიბა, რომელიც სანახევროდ უცხოელი ჯარისკაცებისაგან შედგებოდა (დამორჩილებული ქვეყნები ვალდებული იყვნენ დიდი არმია ცოცხალი ძალით მოემარაგებინათ).

რუსებმა სამი არმია მოამზადეს. პირველი არმია (127 000 ჯარისკაცით), რომლის სათავეშიც გენერალი ბარკლაი დე ტოლი იდგა, დედაქალაქის პეტერბურგის მიმართულებას იცავდა, მეორეარმია (48 000 ჯარისკაცით), რომლის სათავეში იდგა გენერალი პეტრე ბაგრატიონი — მოსკოვის მიმართულებას, III არმია (46 000 ჯარისკაცით) კი გენერალ ტორმასოვის მეთაურობით — კიევის მიმართულებას.

1812 წელს ნაპოლეონის არმია რუსეთში შევიდა და მოსკოვისკენ დაიძრა. I-მა და II რუსულმა არმიებმა უკან დაიხვევა დაიწყეს დაქ. სმოლენსკთან გაერთიანდნენ. ბარკლაი-დე-ტოლი ნაპოლეონის რუსეთის სიღრმეში შეტყუებას და ომის გაჭიანურებას ზამთრის დადგომამდე აპირებდა, რათა რუსული ცივი ზამთრის დადგომისთანავე პატარ-პატარა დარტყმებით გაენადგურებინა. თუმცა, რადგან რუსული არმია უკან იხევდა, ამიტომ ის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა გადააყენა და მთავარსარდლობა გენერალ კუტუზოვს ჩააბარა. კუტუზოვმა გენერალური ბრძოლის გამართვა ფრანგებთან ბოროდინოს ველზე გადაწყვიტა.

1812 წლის 26 აგვისტოს ბოროდინოს ველზე გაიმართა საფრანგეთისა და რუსეთის არმიებს შორის ბრძოლა. მარცხენა ფლანგი, რომელსაც გენერალი ბაგრატიონი მეთაურობდა, ფრანგების შეტევას დიდხანს იგერიებდა. ბაგრატიონი ამ ბრძოლაში სასიცვდილოდ დაიჭრა. საბოლოოდ

რუსებმა თავისი პოზიციების ნაწილი დატოვეს. მაგრამ ფრანგებმა მოწინააღმდეგის არმიის განადგურება ვერ შეძლეს. მიუხედავად ამისა, მეორე დღეს კუტუზოვმა ბრძოლის განახლებისგან თავი შეიკავა, ბარკლაი-დე-ტოლის გეგმას დაუბრუნდა, მოსკოვისკენ დაიხია და პარტიზანული ომი გააჩაღა. შემდეგ მოსკოვის დაცლა და უბრძოლველად დატოვება გადაწყვიტა. მან განაცხადა: „მოსკოვის დაკარგვით მთელი რუსეთი არ დაეცემა, არმიის განადგურებით კი მოსკოვიც და რუსეთიც დაიღუპება“.

2 სექტემბერს ნაპოლეონის არმია მოსკოვში შევიდა. ამ დროს ქალაქში რუსებმა ხანძარი გააჩინეს და ფრანგები დაცარიელებულ და გადამწვარ ქალაქში აღმოჩნდნენ. ნაპოლეონს თავი გამარჯვებულად მიაჩნდა და მოსკოვში ელოდა რუსეთის იმპერატორის ელჩებს. მაგრამ რუსებმა მცირე დარტყმებით გეგმაზომიერად დაიწყეს ფრანგული არმიის განადგურება. მაშინ ნაპოლეონმა რუსებს თავად შესთავაზა დაზავება, მაგრამ უარი მიიღო.

ამასობაში ზამთრის და ყინვების მოახლოების გამო 6 ოქტომბერს საფრანგეთის არმიამ მოსკოვი დატოვა და სამხრეთისკენ დაიძრა, მაგრამ იქ რუსებმა ბრძოლები გაუმართეს და არ გაატარეს. ნაპოლეონი იძულებული გახადეს, კვლავ სმოლენსკისკენ შებრუნებულიყო და საფრანგეთისკენ იმავე გზით დაბრუნებულიყო, საიდანაც მოვიდა. ეს გზა გაპარტახებული იყო და სურსათ-სანოვაგის შოვნა უზარმაზარი ფრანგული არმიისთვის ძალიან ჭირდა. გარდა ამისა, კუტუზოვის გეგმით ფრანგულ არმიას თავს ესხმოდნენ რუსული ჯარები და პარტიზანები. ამას დაემატა ყინვები. 26-28 ნოემბერს კი კუტუზოვმა მდინარე ბერეზინაზე გადასვლისას გადამწყვეტი შეტევა მიიტანა საფრანგეთის არმიაზე. ფრანგები დამარცხდნენ. ნაპოლეონმა არმიის ხელმძღვანელობა მარშალ მიურატს გადასცა, თვითონ კი პარიზში დაბრუნდა. უკან დახვისას ბონაპარტის არმიის დიდი ნაწილი განადგურდა.

ამასობაში ინგლის-ესპანურმა არმიებმა ფრანგები გამოაძევეს პორტუგალია-ესპანეთიდან და საფრანგეთში შემოიჭრნენ.

1813 წლის დასაწყისში ევროპის ყველა წამყვანი ქვეყანა გაერთიანდა VI კოალიციაში. ნაპოლეონმა ახალი ჯარი შექმნა და ნელნელა იხევდა უკან. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა 1813 წლის 16-19 ოქტომბერს ლაიფციგთან. ერთ მხარეს იყო 16 0000 ფრანგი, 40 000 რაინის კავშირელი და 25 000 პოლონელი და იტალიელი. მეორე მხარეს იდგა 1450 00 რუსი, 115 000 ავსტრიელი, 90 000 პრუსიელი, 25 000 შვედი და 6000 მაკლენბურგელი. გადამწყვეტ მომენტში „რაინის კავშირელებმა“ კოალიციის მხარეს გადასვლა იწყეს. ნაპოლეონი „ხალხთა ბრძოლაში“ დამარცხდა და პარიზისკენ უკანდახევა განაგრძო. „რაინის კავშირი“ გაუქმდა.

1814 წლის 31 მარტს მოკავშირები პარიზში შევიდნენ. ნაპოლეონი იძულებული გახდა გადამდგარიყო ტახტიდან და გადასახლეს კუნძულ ელბაზე. საფრანგეთის ტახტზე ლუი XVI-ის უმცროსი ძმა ლუი XVIII ავიდა. მაგრამ პირველი რესტავრაცია ხანმოკლე აღმოჩნდა.

1815 წლის მარტში ნაპოლეონი 1000 კაცით გამოიქცა ელბადან, შეძლო ხელისუფლების 100 დღით დაბრუნება. შემდეგ კი ბელგიაში შეიჭრა. მაშინ შეიქმნა VII კოალიცია.

1815 წლის 18 ივნისს ვატერლოისთან ნაპოლეონი დამარცხდა თავის უკანასკნელ ბრძოლაში ინგლისისა და პრუსიის გაერთიანებული ჯარების წინააღმდეგ. 22 ივნისს ნაპოლეონმა ხელმეორედ უარი თქვა ტახტზე და ინგლისელებს ჩაბარდა. ამჯერად ის ატლანტის ოკეანეში მდებარე წმინდა ელენეს კუნძულზე გადასახლეს, სადაც 1821 წელს გარდაიცვალა. ლუი XVIII პარიზს დაუბრუნდა.

ვწინ კონკრეტული

ნაპოლეონის I გადადგომის შემდეგ, პარიზის 1814 წლის 30 მაისის ხელშეკრულებით, გადაწყდა კონგრესის მოწვევა ვენაში ნაპოლეონის მიერ შექმნილი იმპერიის ტერიტორიების გადასანაწილებლად და ევროპის რუკის ახლებურად მოსაწყობად. კონგრესზე შეიკრიბნენ გამარჯვებული სახელმწიფოების წარმომადგენლები — ხელმწიფეები, სამეფო ოჯახების წევრები,

დიპლომატები. კონგრესს თავმჯდომარეობდა ავსტრიის კანცლერი გრაფი ფონ მეტერნიხი. კონგრესი მუშაობდა 1814 წლის 18 სექტემბრიდან 1815 წლის 9 ივნისამდე.

მოკავშირეები საკითხების უმეტესობაზე ვერ თანხმდებოდნენ. ამით ისარგებლა საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ტალეირანმა და 1815 წლის 3 იანვარს ავსტრიისა და დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენლებთან მიაღწია საიდუმლო კავშირს რუსეთისა და პრუსიის წინააღმდეგ. შედეგად საფრანგეთი შენარჩუნდა 1792 წლის საზღვრებში.